

El desarrelament¹

L'arrelament és potser la necessitat més important i més desconeguda de l'ànima humana. És una de les més difícils de definir. L'ésser humà té una arrel per la seva participació real, activa i natural en l'existència d'una col·lectivitat que conservi vius certs tresors del passat i certs pressentiments d'avenir. Participació natural, és a dir, comportada automàticament pel lloc, el naixement, la professió o l'entorn. Tot ésser humà té necessitat de tenir-ne unes quantes, d'arrels, poques o moltes; té necessitat de rebre la gairebé totalitat de la seva vida moral, intel·lectual i espiritual per intermediari dels medis de què forma naturalment part.

Els intercanvis d'influències entre medis molt diferents no són pas menys necessaris que l'arrelament en l'entorn natural. Ara, un medi determinat cal que rebi la influència exterior no pas com una aportació, sinó com un estimulants que el faci viure més intensament. Només s'ha d'alimentar de les aportacions exteriors després d'haver-les païdes, i els individus que el componen només les han de rebre a través seu. Quan un pintor de valor real entra a formar part del contingut d'un museu, se'n confirma així l'originalitat. Cal que el mateix s'esdevingui amb les diferents poblacions del globus terrestre i els diferents medis socials.

Sempre que hi ha hagut conquesta militar hi ha desarrelament, i en aquest sentit la conquesta és gairebé sempre un mal. El desarrelament és mínim quan els conqueridors són migrants que s'instal·len al país conquerit, es barregen amb la població i hi fan arrels. És el cas dels hel·lens a Grècia, dels celtes a la Gàl·lia, dels moros a Espanya. Però quan el conqueridor es manté estrany al territori de què s'ha fet posseïdor, el desarrelament és, per a les poblacions sotmeses, una malaltia quasi mortal. Ateny el grau més alt quan hi ha deportacions massives, com a l'Europa ocupada per Alemanya o en el meandre del Níger, o quan hi ha supressió brutal de totes les tradicions locals, com en les possessions franceses d'Oceania (si ens hem de creure Gauguin i Alain Gerbault).

Fins sense haver-hi hagut conquesta militar, el poder del diner i la dominació econòmica poden imposar la influència estrangera fins al punt de provocar la malaltia del desarrelament.

Finalment, les relacions socials en un mateix país poden ser factors molt perillosos de desarrelament. A les nostres comarques, avui, a part de la conquesta, hi ha dos verins que propaguen aquesta malaltia. L'un és el diner. El diner destrueix les arrels, arreu on penetra, reemplaçant tots els mòbils pel desig de guany. I predomina fàcilment sobre els altres mòbils, perquè demana un esforç d'atenció molt més petit. Res no hi ha tan clar i simple com una xifra.

El desarrelament obrer

Hi ha una condició social depenent enterament i perpètua del diner: el treball assalariat, sobretot després que el treball a preu fet obliga l'obrer a tenir l'atenció sempre fixa en el cèntim. És la condició social que pateix la malaltia de desarrelament més aguda. Bernanos ha dit que els nostres obrers, tanmateix, a diferència dels de Mr. Ford, no són immigrants. La principal dificultat social de la nostra època ve del fet que, en cert sentit, sí que ho són. Tot i mantenir-se geogràficament al seu lloc, han estat moralment desarrelats, exiliats, i tornats a admetre, com per tolerància, a títol de carn de treball. L'atur és,

certament, un desarrelament a la segona potència. No es troben a casa enlloc, llavors, ni a la fàbrica, ni a casa seva, ni en els partits i sindicats que es diuen fets per a ells, ni en els llocs d'esbarjo, ni en la cultura intel·lectual si és que proven d'assimilar-la.

Car el segon factor de desarrelament és la instrucció tal com avui es concep. El Renaixement provocà arreu una separació entre la gent cultivada i la massa; però almenys, en separar la cultura de la tradició nacional, la submergia alhora en la tradició grega. Després, els lligams amb les tradicions nacionals ja no es reprengueren, i Grècia s'oblidà. N'ha resultat una cultura desenvolupada en un medi molt reduït, separat del món, en una atmosfera reclosa, una cultura considerablement orientada a la tècnica i influïda per ella, molt tenyida de pragmatisme, extremament fragmentada per l'especialització, i del tot desproveïda alhora de contacte amb l'univers i d'obertura a l'altre món.

En els nostres dies, un home pertanyent als medis dits cultivats pot ser que no tingui cap concepció del destí humà ni sàpiga per exemple que no totes les constel·lacions són visibles en tota estació. Se sol creure que un fill de pagès d'avui, alumne de l'escola primària, sap més que no Pitàgores perquè repeteix dòcilment que la terra gira al voltant del sol. Però, fet i fet, no els mira pas, els estels. Aquest sol de què a classe li parlen no té, per a ell, cap relació amb res del que veu. Aquest fill de pagès l'arrenquen de l'univers que l'envolta, així com els petits polinesis els arrenquen del seu passat forçant-los a repetir "Els nostres avantpassats els gals tenien els cabells rossos."

El que avui se'n diu instruir les masses consisteix a prendre aquesta cultura moderna, elaborada en medi tan tancat, avariada i indiferent a la veritat, treure'n tot el que encara pugui contenir d'or pur, operació dita vulgarització, i ficar-ne el que en queda a la memòria dels desgraciats que volen aprendre, com si alimentéssim a culleradetes uns ocells.

D'altra banda, les ganes d'aprendre per aprendre, el desig de veritat, han esdevingut molt rars. El prestigi de la cultura s'ha tornat gairebé exclusivament social, tant en el pagès que somia de tenir un fill mestre o en el mestre que somia de tenir un fill professor, com en la gent de món que ensabonen els savis i els escriptors reputats.

Els exàmens exerceixen sobre el jovent que estudia el mateix poder obsedent que els diners del sou sobre els obrers que treballen a preu fet. Un sistema social està profundament malalt si el pagès treballa la terra amb el pensament que, si és pagès, és perquè no és prou intel·ligent per a poder estudiar de mestre.

La barreja d'idees confuses i més o menys falses anomenat marxisme, barreja en què amb prou feines hi ha hagut més que mediocres intel·lectuals burgesos que hi hagin tingut part després de Marx, és per als obrers una aportació completament estranya, inassimilable, i a més desproveïda en si de valor nutritiu, car se l'ha buidada de gairebé tota la veritat continguda en els escrits de Marx. De vegades s'hi afegeix una vulgarització científica de qualitat encara més baixa. Tot plegat només pot dur el desarrelament dels obrers al punt més alt.

El desarrelament és, de lluny, la més perillosa malaltia de les societats humanes, car es multiplica tot sol. Els éssers verament desarrelats no tenen a penes més que dos comportaments possibles: o caure en una inèrcia de l'ànima quasi equivalent a la mort, com la major part dels esclaus en temps de l'Imperi romà, o llançar-se a una activitat sempre tendent a desarrelar, sovint amb els mètodes més violents, els qui encara no estan desarrelats o només ho estan en part.

Els romans eren una colla de fugitius que s'aglomeraren artificialment en una ciutat, i privaren les poblacions mediterrànies de la seva vida pròpia, de la seva pàtria, de la seva tradició, del seu passat, fins a un grau tal, que la posteritat els ha pres, creient-se'ls al peu

de la lletra, pels fundadors de la civilització en aquells territoris. Els hebreus eren esclaus evadits, i exterminaren o reduïren a la servitud totes les poblacions de Palestina. Els alemanys, al moment en què Hitler se n'ha emparat, eren verament, com repetia sens parar, una nació de proletaris, és a dir, de desarrelats; la humiliació de 1918, la inflació, la industrialització a ultrança i, sobretot, l'extrema gravetat de la crisi d'atur havien dut en ells la malaltia moral al grau d'acuitat que duu a la irresponsabilitat. Els espanyols i els anglesos que, a partir del segle XVI, massacraren o asserviren poblacions de color eren aventurers gairebé sense contacte amb la vida profunda del seu país. El mateix s'esdevé en una part de l'Imperi francès, constituït a més en un període en què la tradició francesa tenia la vitalitat afeblida. El desarrelat desarrela. L'arrelat no ho fa pas.

Sota el nom de revolució, i sovint sota mots d'ordre i temes de propaganda idèntics, se n'hi dissimulen dues concepcions absolutament oposades. L'una consisteix a transformar la societat de manera que els obrers hi puguin fer arrels; l'altra consisteix a estendre a tota la societat la malaltia de desarrelament patida pels obrers. No hem de dir ni pensar que la segona operació pugui ser mai cap preludi de la primera, perquè és fals. Són dues direccions oposades, que no es troben pas.

La segona concepció és avui molt més freqüent que no la primera, tant entre els militants com en la massa dels obrers. No cal ni dir que tendeix com més va més a predominar, com més el desarrelament es prolonga i augmenta els seus estralls. És fàcil de comprendre, doncs, que, un dia per altre, el mal pot arribar a ser irreparable.

De la banda dels conservadors, hi ha un equívoc anàleg. Un petit nombre d'ells vol realment el rearrelament dels obrers; simplement, però, el seu desig s'acompanya d'imatges la major part d'elles, en comptes d'apuntant a l'avenir, tretes d'un passat en part fictici. Els altres desitgen purament i simple mantenir o agreujar la condició de matèria humana a què el proletariat és reduït.

Així, els qui desitgen realment el bé, ja poc nombrosos que són, s'afebleixen encara més en repartir-se en dos camps hostils amb què no tenen res en comú.

L'esfondrament sobtat de França, que ha sorprès tothom arreu, simplement ha mostrat fins a quin punt el país estava desarrelat. L'arbre d'arrels gairebé del tot rosegades cau al primer xoc. Si França, dels països d'Europa, és el que ha presentat l'espectacle més trist, és perquè la civilització moderna, amb els seus verins, s'hi havia instal·lat més aviat que enlloc, tret d'Alemanya. Però a Alemanya el desarrelament havia pres la forma agressiva, i a França la de la letargia i l'estupor. La diferència prové de causes més o menys amagades, de les quals, però, de segur que en podríem trobar unes quantes, si les cercàvem. I, inversament, el país que, de lluny, davant la primera onada de terror alemany ha aguantat més bé és aquell on la tradició és més viva i més ben preservada, Anglaterra.

A França, el desarrelament de la condició proletària havia reduït gran part dels obrers a un estat d'estupor inert, i a d'altres els havia llançat a una actitud contrària a la societat. Els mateixos diners que havien tallat brutalment les arrels en els medis obrers, en els burgesos les havien rosegades, car la riquesa és cosmopolita; la feble estimació pel país que devia quedar-hi intacta havia estat en gran mesura superada per la por i l'odi pels obrers, sobretot després de 1936. Els pagesos, també els pagesos, estaven, després de la guerra de 1914, gairebé desarrelats, desmoralitzats pel paper de carn de canó que hi havien jugat, pels diners, que en la seva vida hi prenien un paper cada cop més gran, i pels contactes cada cop més freqüents amb la corrupció de les ciutats. Pel que fa a la intel·ligència, gairebé s'havia apagat.

Aquesta malaltia general del país prengué la forma d'una mena de son, l'únic que impedí la guerra civil. França odiava la guerra, llavors, perquè amenaçava d'impedir-li de

dormir. Mig estassada pel cop terrible de maig i juny de 1940, es llançà en braços de Pétain per poder continuar dormint amb una aparença de seguretat. Després, l'opressió enemiga ha transformat el son en un malson tan dolorós, que s'agita i espera ansiosament els socors exteriors que la desvetllin.

Sota l'efecte de la guerra, la malaltia del desarrelament ha pres a tota Europa una tal acuitat que ens en podem ben bé legítimament espantar. L'única indicació que permet alguna esperança és que el sofriment ha revifat fins a cert punt records abans gairebé morts, com a França els de 1789.

Quant als països d'Orient, on des de fa uns quants segles, però sobretot de cinquanta anys ençà, els blancs hi han dut la malaltia del desarrelament que pateixen, el Japó mostra prou quina acuitat hi pren la forma activa de la malaltia. La Indoxina n'és un exemple de la forma passiva. L'Índia, on hi ha encara una tradició viva, està prou contaminada perquè els qui hi parlen públicament en nom d'aquesta tradició somiïn d'establir-hi una nació del tipus occidental i modern. La Xina és molt misteriosa. Rússia, sempre mig europea mig oriental, també ho és molt; car no podem saber si l'energia que la cobreix de glòria procedeix, com per als alemanys, d'un desarrelament de la mena activa, que és el que la història dels darrers vint-i-cinc anys duria a creure, o si es tracta sobretot de la vida profunda del poble sorgida del fons dels segles i mantinguda subterràniament gairebé intacta.

Pel que fa al continent americà, com que el seu poblament, de fa segles, es basa sobretot en la immigració, la influència dominant que probablement exercirà agreuja molt el perill.

En aquesta situació gairebé desesperada, aquí baix només es pot trobar socors en els illots de passat que s'hagin mantingut vius damunt la terra. No és pas que calgui aprovar el rebombori de Mussolini entorn de l'Imperi romà, ni intentar de fer servir semblantment Lluís XIV. Les conquestes no són pas vida, ans mort, al just moment en què es produeixen. Són les gotes de passat viu el que s'ha de preservar gelosament arreu, a París i a Tahití indistintament, car no n'hi ha pas massa, en tot el món.

Defugir el passat per pensar només en l'avenir no serviria de res. És una il·lusió perillosa de creure que en això hi hagi cap possibilitat. L'oposició entre l'avenir i el passat és absurda. L'avenir no ens aporta res, no ens dóna res; som nosaltres qui, per a construir-lo, l'hi hem de donar tot, la pròpia vida. Però per a donar cal posseir, i no tenim altra vida, altra saba, que els tresors heretats del passat i digerits, assimilats i recreats per nosaltres. De totes les necessitats de l'ànima humana, no n'hi ha cap de més vital que el passat.

L'amor pel passat no té res a veure amb una orientació política reaccionària. Com totes les activitats humanes, la revolució treu tota la seva saba de la tradició. Marx ho vegé tan bé, que tingué molt d'interès a fer remuntar la tradició a les èpoques més llunyes, en fer de la lluita de classes l'únic principi d'explicació històrica. A començament de segle, encara, poques coses a Europa eren més a prop de l'Edat mitjana que el sindicalisme francès, únic reflex a casa nostra de l'esperit dels gremis. Les febles restes d'aquest sindicalisme és una de les guspies damunt les quals és més urgent de bufar.

De fa segles, els homes de raça blanca han destruït passat a tot arreu, estúpidament, cegament, a casa seva i a fora. Si, des de certs punts de vista, hi ha hagut tanmateix verdader progrés en tot aquest temps, no és pas per aquesta mala bava, sinó, a repèl d'ella, per l'empenta del poc passat que s'ha mantingut viu.

El passat destruït no torna mai més. La destrucció del passat és potser el crim més gran de tots. Avui, la conservació del poc que en resta hauria d'esdevenir quasi una idea fixa.

Cal aturar el desarrelament terrible que produeixen sempre els mètodes colonials dels europeus, fins i tot sota les seves formes menys cruels. Després de la victòria, cal abstenir-se de castigar l'enemic vençut desarrelant-lo encara més; essent que no és possible ni desitjable d'exterminar-lo, agreujar-li la follia fóra ser més foll que no ell. Cal també, en tota innovació política, jurídica o tècnica susceptible de repercussions socials, procurar, abans que res, un arranjamet que permeti als éssers humans de refer arrels.

Això no vol pas dir confinar-los. Al contrari, mai l'airejament no ha estat més indispensable. L'arrelament i la multiplicació de contactes són complementaris. Per exemple, si arreu on la tècnica ho permetés –i, al preu d'un lleuger esforç en aquesta direcció, ho permetria amplament–, els obrers estiguessin dispersos i fossin propietaris cadascun d'una casa, d'un tros de terra i d'una màquina; i si, al contrari, es ressuscités per als joves el Tour de France d'abans, si molt calgués a escala internacional; si els obrers tinguessin sovint l'ocasió de fer estades al taller de muntatge on les peces que fabriquen es combinen amb totes les altres, o d'anar a ajudar a formar aprenents; i tot plegat, a més a més, amb una protecció eficaç dels sous, la desgràcia de la condició proletària desapareixeria.

No és pas amb mesures jurídiques que es destruirà la condició proletària, ni amb la nacionalització de les indústries clau, ni amb la supressió de la propietat privada, ni amb poders acordats als sindicats per a la conclusió de convenis col·lectius, ni amb delegats de fàbriques, ni amb el control de la contractació. Totes les mesures que es proposen, duguin l'etiqueta revolucionària o la reformista, són purament jurídiques, i no és pas en el pla jurídic que es troba la desgràcia dels obrers, ni el seu remei. Marx ho hauria perfectament comprès si hagués tingut prohibit amb el seu propi pensament, car és d'una evidència esclatant en les millors pàgines del *Capital*.

No és pas en les reivindicacions dels obrers que es pot cercar el remei a la seva desgràcia. Immersos en la desgràcia en cos i ànima, i doncs en imaginació, ¿com podrien imaginar res que no en dugués la marca? Si fan un violent esforç per desfer-se'n, o bé cauen en somieigs apocalíptics, o bé cerquen compensació en un imperialisme obrer no pas més mereixedor d'encoratjament que el nacional.

El que sí que es pot cercar en les seves reivindicacions és el signe dels seus patiments. Doncs bé, les seves reivindicacions, totes o gairebé totes, expressen la sofrença del desarrelament. Si volen el control de la contractació i la nacionalització, és que estan obsedits per la por al desarrelament total, a l'atur. Si volen abolir la propietat privada, és que ja en tenen prou i massa, de ser admesos al lloc de treball com si fossin immigrants a qui es deixa entrar per misericòrdia. És també aquest el ressort psicològic de les ocupacions de fàbriques de juny del 1936. Durant uns dies, experimentaren una joia pura, sense barreja, a trobar-se a casa en aquells mateixos llocs; una joia d'infant que no vol pensar en l'endemà. Ningú, raonablement, podia pensar-ho, que l'endemà seria bo.

El moviment obrer francès sorgit de la Revolució fou essencialment un crit, més de protesta que no de revolta, davant la despietada duresa amb tots els oprimits. Relativament al que es pot esperar d'un moviment col·lectiu, en aquell hi havia molta de puresa. Finí el 1914; després, només n'han quedat ecos; els verins de la societat envoltant han corromput fins el sentit de la desgràcia. Cal intentar de retrobar-ne la tradició, d'aquell moviment obrer; però no sabríem pas desitjar de ressuscitar-lo. Per bella que pugui ser l'entonació d'un crit de dolor, no ho podem pas desitjar, de tornar-lo a sentir; és més humà desitjar de guarir el dolor.

La llista concreta dels dolors dels obrers proporciona la de les coses a modificar. Cal suprimir tot primer el xoc que pateix el noieta que a dotze o tretze anys deixa l'escola per

entrar a la fàbrica. Hi ha obrers que foren del tot feliços si aquest xoc no els hagués deixat una ferida sempre dolorosa; però no ho saben pas, que el patiment els ve del passat. Quan era infant, a l'escola, hi fos bon o mal alumne, era un ésser l'existència del qual era reconeguda, que hom procurava de desenvolupar, en qui hom apel·lava als millors sentiments. De la nit al dia, esdevé un suplement de la màquina, poc menys que una cosa i, mentre obeeixi, a ningú el preocupa gens si ho fa empès pels mòbils més baixos. La major part dels obrers l'han patida, si més no en aquest moment, aquesta impressió de ja no existir, amb una mena de vertigen interior que intel·lectuals i burgesos, fins en els més grans sofriments, molt rarament tenen ocasió d'experimentar. Aquest primer xoc, rebut tan aviat, imprimeix sovint una marca inesborrable. Pot fer que l'amor al treball sigui ja definitivament impossible.

Cal canviar el règim de l'atenció durant les hores de treball, la naturalesa dels estimulants que empenyen a vèncer la mandra o l'esgotament —que són avui només la por i els diners—, la naturalesa de l'obediència, la quantitat massa feble d'iniciativa, habilitat i reflexió que es demana als obrers, la impossibilitat en què es troben de prendre part amb pensament i sentiment al conjunt del treball de l'empresa, la ignorància a voltes completa del valor, la utilitat social i la destinació de les coses que fabriquen, la separació completa de la vida de treball i la vida de família. Es podria estirar més, la llista.

Si deixem de banda el desig de reformes, tres menes de factors intervenen en el règim de la producció: els tècnics, els econòmics i els militars. Avui, la importància dels factors militars en la producció es correspon amb la importància que té la producció en la conducció de la guerra; és, doncs, molt considerable.

Des del punt de vista militar, l'amuntegament de milers d'obrers en immensos presidis industrials, on els obrers verament qualificats hi són en ben petit nombre, és una doble absurditat. Les condicions militars actuals exigeixen, d'una banda, que la producció industrial sigui dispersa i, d'una altra, que la major part d'obrers en temps de pau siguin professionals instruïts, sota les ordres dels quals es pugui posar immediatament, en cas de crisi internacional o de guerra, un gran nombre de dones, nois i homes fets que augmenti immediatament el volum de la producció. Res no ha contribuït més a paralitzar tant de temps la producció de guerra anglesa com la manca d'obrers qualificats.

Però, com que la funció de manobre de màquina no es pot pas fer executar per professionals altament qualificats, caldrà suprimir aquesta funció, fora d'en cas de guerra.

Que les necessitats militars s'acordin sense contradicció amb les millors aspiracions humanes és una cosa que es dóna tan rarament, que cal aprofitar-ho.

Des del punt de vista tècnic, la relativa facilitat del transport d'energia en forma d'electricitat permet certament un ample grau de descentralització.

Pel que fa a les màquines, no estan pas preparades per a cap transformació del règim de la producció; però les indicacions de les màquines automàtiques regulables actualment en ús permetrien sens dubte de sortir-nos-en, al preu d'un esforç, si el fèiem.

De manera general, una reforma d'importància social infinitament més gran que no totes les mesures titllades de socialistes fóra la transformació de la concepció de la recerca tècnica. Fins ara mai ningú no ha imaginat que l'enginyer dedicat a la recerca tècnica de nous tipus de màquina pugui tenir res més en perspectiva que el doble objectiu d'augmentar els beneficis de l'empresa que li encomana la recerca i servir els interessos dels consumidors. Car en aquest cas, quan es parla dels interessos de la producció, es tracta de produir més i menys car; és a dir, que els interessos són en realitat els del consum, no pas els de la producció. Continuament es fan servir aquests dos mots l'un per l'altre.

Pel que fa als obrers que hauran d'aplicar les seves forces a aquesta nova màquina, ningú no hi pensa. Ni tampoc ningú no pensa que sigui possible de pensar-hi. Com a màxim, de tant en tant, s'hi preveuen vagues aparells de seguretat, tot i que, fet i fet, a la fàbrica, els dits tallats i les escales molles de sang fresca són tan quotidianament freqüents.

Però aquest feble senyal d'atenció és l'únic. No tan sols no es pensa en el benestar moral dels obrers, que exigiria un esforç massa gran d'imaginació, sinó que ni tan sols es pensa a no matxucar-los la carn. Altrament, per a les mines, potser s'hauria trobat una ben altra cosa que aquest espantós martell pneumàtic d'aire comprimit, que venta sotragades ininterrompudes, durant vuit hores, a l'home que hi està enganxat.

Ni es pensa tampoc en si la nova màquina, en augmentar la immobilització del capital i la rigidesa de la producció, no agreujarà pas el perill general d'atur.

¿De què els serveix, als obrers, l'obtenció a còpia de lluita d'un augment de sou i un endolciment de la disciplina, si mentrestant els enginyers de certes oficines d'estudi inventen, sense cap mala intenció, màquines que els esgotaran cos i ànima o els agreujaran les dificultats econòmiques? ¿De què els serviria la nacionalització parcial o total de l'economia, si l'esperit d'aquestes oficines d'estudi no canviés? Fins ara, pel que sabem, allà on hi ha hagut nacionalització no ha pas canviat. Ni la propaganda soviètica ha pretès mai que Rússia hagi trobat cap tipus radicalment nou de màquina digne de ser emprat per un proletariat dictador.

Tanmateix, si en els estudis de Marx hi ha cap certesa que hi aparegui amb força irresistible és que un canvi en la relació de classes és pura il·lusió si no va acompanyada d'una transformació de la tècnica, cristal·litzada en màquines noves.

Des del punt de vista obrer, la màquina cal que tingui tres qualitats. Tot primer, se l'ha de poder manejar sense que baldi muscles, nervis ni òrgans –ni talli ni esquinci la carn, fora de casos excepcionals.

En segon lloc, pel que fa al perill general d'atur, l'aparell de producció, en conjunt, ha de ser tan flexible com es pugui, per a poder-lo adaptar a les variacions de la demanda. Per consegüent, la màquina cal que sigui de múltiples usos, a poder ser ben variats, i fins i tot en certa mesura indeterminats. És també una necessitat militar, per a facilitar al màxim el pas de l'estat de pau a l'estat de guerra. Finalment, és un factor favorable a la joia del treball, car permet d'evitar la monotonia, tan temuda pels obrers per l'ensopiment i el desmenjament que engendra.

En tercer lloc, ha de correspondre normalment a un treball de professional qualificat. També hi ha una necessitat militar, en això, i és a més indispensable a la dignitat, al benestar moral dels obrers. Una classe obrera formada gairebé del tot per bons professionals no és cap proletariat.

Un fort desenvolupament de la màquina automàtica, regulable, de múltiples usos, satisfaria en gran mesura aquestes necessitats. Hi ha unes primeres realitzacions, en aquest domini, i de segur que en aquesta direcció hi ha grandíssimes possibilitats. Aquesta mena de màquines suprimeixen la condició de manobre de màquina. En una immensa empresa com ara la Renault, són pocs els obrers que treballant fan cara de ser feliços; entre ells hi ha els que s'ocupen dels torns automàtics regulables per mitjà de lleves (*****).

Però l'essencial és la idea de posar en termes tècnics els problemes relatius a les repercussions de la màquina en el benestar moral dels obrers. Un cop posats, aquests problemes, els tècnics només els han de resoldre. N'han resolt molts altres, de problemes. Només cal que vulguin. Per a això, cal que els llocs on s'elaborin noves màquines deixin d'estar enterament immersos en la xarxa dels interessos capitalistes. És natural que l'Estat hi influeixi per mitjà de subvencions. ¿I per què no les organitzacions obreres per mitjà de

primes? I, això, sense comptar-hi els altres mitjans d'influència i de pressió. Si els sindicats obrers poguessin esdevenir verament vius, haurien de tenir continus contactes amb les oficines d'estudi on s'esbossen les noves tècniques. Aquesta mena de contactes es podrien preparar establint una atmosfera favorable als obrers en les escoles d'enginyers.

Fins ara els tècnics mai no han tingut res més en compte que les necessitats de la fabricació. Si es posaven a tenir sempre presents a l'esperit les necessitats dels qui fabriquen, la tècnica entera de la producció de segur que de mica en mica es transformaria.

Això hauria d'esdevenir matèria d'ensenyament a les escoles d'enginyers i a totes les escoles tècniques —però matèria d'ensenyament amb substància real.

Potser en trauríem només avantatges, de posar en marxa ja des d'ara estudis sobre aquest ordre de problemes.

El tema d'aquests estudis fóra fàcil de definir. Un papa digué: “La matèria surt ennoblida de la fàbrica, els treballadors en surten envilitos.” Marx expressà exactament el mateix pensament en termes encara més forts. Es tracta que tots els qui cerquen d'aconseguir progressos tècnics tinguin continuament al cap la certesa que, de totes les mancances remarcables de l'estat actual de la fabricació, aquella a què de lluny és més imperiosament urgent de posar remei és aquesta; i que no s'ha de fer mai res que l'agreugi; i que s'ha de fer tot perquè minvi. Aquest pensament hauria de formar part, ja des d'ara, del sentiment d'obligació professional, del d'honor professional, en tothom qui tingui responsabilitats a la indústria. Una de les tasques essencials dels sindicats obrers, si fossin capaços de complir-la, fóra fer penetrar aquest pensament en la consciència universal.

Si la major part dels obrers fossin professionals altament qualificats havent de demostrar sovint enginy i iniciativa, i fossin responsables de la producció de la seva màquina, la disciplina actual del treball no tindria cap raó de ser. Certs obrers podrien treballar a casa seva, i d'altres en petits tallers, que sovint podrien ser cooperatives. Avui, a les fàbriques petites, l'autoritat s'exerceix de manera encara més intolerable que no en les grans, però és perquè copien les grans. Aquella mena de tallers no serien pas petites fàbriques, ans organismes industrials de nova espècie, on podria bufar-hi un nou esperit; per bé que petits, tindrien entre ells lligams orgànics prou forts per a formar tots plegats una gran empresa. Hi ha, en la gran empresa, tot i les seves tares, una poesia de mena particular que els obrers, avui, s'estimen.

El treball a preu fet ja no tindria inconvenients, un cop abolit l'encasernament dels treballadors. Deixaria d'implicar l'obsessió de la rapidesa per damunt de tot. Fóra la forma normal de remuneració pel treball lliurement acomplert. L'obediència deixaria de ser la submissió segon rere segon. Un obrer o un grup d'obrers podria tenir un cert nombre de comandes a resoldre en cert termini de temps, i disposar de la llibertat de triar com endegar el treball. Tot plegat fóra ben diferent de saber que cal repetir indefinidament el mateix gest, imposat per una ordre, fins al segon precís en què una nova ordre imposarà un nou gest per una durada que s'ignora. Hi ha una certa relació amb el temps que convé a les coses inerts, i una altra que convé a les criatures pensants. Ens equivoquem, en confondre-les.

Cooperatius o no, aquests tallerets no foren pas casernes. Un obrer podria de vegades mostrar a la dona el lloc on treballa, la seva màquina, així com els obrers estigueren tan contents de fer-ho el juny de 1936 mercès a l'ocupació de les fàbriques. Els infants hi anirien després de classe a veure-hi el pare i a aprendre de treballar, a l'edat en què el treball és de lluny el més apassionant dels jocs. Més tard, al moment d'entrar a fer

d'aprenent, ja gairebé tindrien un ofici i podrien, si volien, perfeccionar-s'hi o triar-ne un altre. El treball estaria il·luminat de poesia per a tota la vida mercès a aquests meravel·laments infantils, en comptes de ser de per vida del color del malson pel xoc de les primeres experiències.

Si, fins enmig de la desmoralització actual, els pagesos tenen molta menys necessitat que els obrers de ser contínuament agullonats per estimulants, això prové potser d'aquesta diferència. Un infant, al camp, pot ser desgraciat ja als nou o deu anys, però gairebé sempre ha tingut un moment en què el treball li era un joc meravellós, reservat als grans.

Si la majoria dels obrers esdevenien si fa no fa feliços, molts de problemes aparentment essencials i angoixants serien no pas resolts, sinó abolits. No havent hagut de ser resolts, s'oblidaria que haguessin estat mai posats. La desgràcia és un brou de cultiu de problemes falsos. Suscita obsessions. La manera d'apaivagar-les no és pas aportar el que reclamen, sinó fer desaparèixer la desgràcia. Si un home té set a causa d'una ferida al ventre, el que cal no és pas donar-li beure, sinó guarir-li la ferida.

Dissortadament, i amb prou feines, només es pot modificar el destí dels joves. Caldrà fer un gran esforç per la formació del jovent obrer, i tot primer per l'aprenentatge. L'Estat estarà obligat a responsabilitzar-se'n, car cap altre element de la societat no n'és capaç.

Res no hi ha que mostri més clarament la insolvència de la classe capitalista que la negligència dels patrons pel que fa a l'aprenentatge. És de l'espècie que a Rússia en diuen negligència criminal. Mai no serà fer-ne un gra massa d'insistir-hi, de repetir públicament aquesta simple veritat, fàcil d'entendre, incontestable. Els patrons, de vint o trenta anys cap aquí, no hi han pensat més, en la formació de bons professionals. La manca d'obriers qualificats ha contribuït tant com tot altre factor a la pèrdua del país. Fins i tot el 1934 i el 1935, al moment més dur de la crisi d'atur, amb la producció en punt mort, hi havia fàbriques de mecànica i d'aviació que cercaven bons professionals i no en trobaven. Els obrers es planyien que les proves eren massa difícils; però eren ells, que no havien estat formats per a poder-les passar. ¿Com, en aquestes condicions, hauríem pogut tenir armament suficient? Però és que, a més a més, sense la guerra i tot, la manca de professionals, agreujant-se amb els anys, hauria acabat fent impossible la vida econòmica.

Cal fer saber, una vegada per totes a tot el país i als propis interessats, que els patrons s'han mostrat efectivament incapaços de mantenir les responsabilitats que el sistema capitalista fa pesar damunt seu. Tenen una funció a acomplir, però no pas aquesta, que l'experiència evidencia que és massa feixuga i vasta per a ells. Un cop això ben entès, deixarem de tenir-los por, i ells pel seu cantó deixaran d'oposar-se a les reformes necessàries; es mantindran dins els límits modestos de la seva funció natural. És la seva única possibilitat de salvació; és perquè els tenim por que tan sovint pensem a desfer-nos-en.

Acusaven d'imprevisió l'obrer que prenia un aperitiu, i en canvi el seu seny no arribava a preveure que, si no es formaven aprenents, al cap de vint anys no hi hauria obrers, si més no que en meresquessin el nom. Aparentment, són incapaços de pensar més de dos o tres anys endavant. Sens dubte, també, una secreta inclinació els feia preferir de tenir a les fàbriques un bestiar de desgraciats, de desarrelats, sense títol a cap consideració. No sabien que, si la submissió dels esclaus és més gran que la dels homes lliures, també la seva revolta és molt més terrible. N'han fet l'experiència, però no han comprès.

La insolvència dels sindicats obrers en el problema de l'aprenentatge és, també, des d'un altre punt de vista, igual d'escandalosa. No se n'havien pas de preocupar, de l'avenir

de la producció; ara, tenint com tenien com a única raó de ser la defensa de la justícia, se n'haurien hagut de sentir, de la misèria moral dels noiets. Fet i fet, la part verament miserable de la població de les fàbriques, els adolescents, les dones i els obrers immigrants, estrangers o colonials, estava abandonada. La suma total del seu dolor comptava molt menys, en la vida sindical, que no el problema de l'augment de sou de categories ja prou ben pagades.

No hi ha res que mostri més bé com n'és de difícil que un moviment col·lectiu s'orienti realment a la justícia i els desgraciats en siguin realment defensats. No es poden defensar a si mateixos, perquè la desgràcia els ho impedeix, ni se'ls defensa des de fora, perquè la tendència de la natura humana és a no parar-hi atenció, en els desgraciats.

Tan sols se n'ocupà la J.O.C., de la desgràcia dels adolescents obrers; l'existència d'una tal organització és potser l'únic signe cert que el cristianisme no és pas mort, entre nosaltres.

Així com els capitalistes han traït la seva vocació negligint criminalment no tan sols els interessos del poble i els de la nació, sinó fins i tot el seu propi interès, així també els sindicats obrers han traït la seva vocació negligint la protecció dels miserables en les files obreres per a girar-se a la defensa dels interessos. També és bo de fer-ho conèixer, això, amb vista al dia en què podrien tenir la responsabilitat i la temptació de cometre abusos de poder. La passada per l'adreçador dels sindicats, per a transformar-los en organitzacions úniques i obligatòries, era el desenllaç natural i inevitable d'aquest canvi d'esperit. En el fons, l'acció del govern de Vichy, a aquest respecte, ha estat gairebé nul·la. La C.G.T. no ha estat víctima de cap violació, de part de Vichy. Feia molt que ja no estava en estat de ser-ne.

L'Estat no està pas particularment qualificat per a encarregar-se de la defensa dels desgraciats. N'és si fa no fa incapaç, fora que s'hi trobi obligat per una necessitat de salvació pública urgent, evident, i per pressió de l'opinió.

Pel que fa a la formació del jovent obrer, la necessitat de salvació pública és tan urgent i evident com possible. Quant a la pressió de l'opinió, cal suscitar-la, ja des d'ara, servint-se dels embrions d'organisme sindical autèntic, de la J.O.C., dels grups d'estudis i dels moviments de joves, fins i tot dels oficials.

Els bolxevics russos apassionaren el seu poble proposant-li la construcció d'una gran indústria. ¿No podríem apassionar el nostre proposant-li la construcció d'una població obrera de nou tipus? Un tal objectiu s'acordaria amb el geni de França.

La formació del jovent obrer ha d'anar més enllà de la formació purament professional. Ha de comportar, certament, una educació, com la formació de tot jovent; i per a això és desitjable que l'aprenentatge no es faci a les escoles, on es fa sempre malament, sinó immersit tot seguit en la mateixa producció. Tanmateix, tampoc no es pot confiar a les fàbriques. Calen, en això, esforços d'invenió. Caldria una cosa que combinés els avantatges de l'escola professional, els de l'aprenentatge a la fàbrica, els del *chantier de compagnons* de tipus actual, i a més a més molts altres.

Però la formació del jovent obrer, sobretot en un país com França, implica també una instrucció, una participació en una cultura intel·lectual. Cal que s'hi trobin a casa, en el món del pensament.

¿Quina participació, i en quina cultura? És un debat que fa molt que dura. En certs medis, en altre temps, es parlava molt de cultura obrera. D'altres deien que no n'hi ha pas, de cultura obrera i de no obrera, ans cultura i prou. Aquesta observació tingué com a efecte, comptat i debatut, que s'acordés als obrers més intel·ligents i àvids d'aprendre el tracte que s'acorda als batxillers mig idiotes. Les coses de vegades han pogut anar un xic

més bé, però globalment tenim en això el principi de la vulgarització tal com s'entén a la nostra època. El mot és tan horrorós com la cosa. Quan tinguem alguna cosa aproximadament satisfactòria a designar, caldrà trobar-li un altre mot.

Certament, la veritat és una però l'error és múltiple; i en tota cultura, fora del cas de perfecció, que per a l'home tan sols és un cas límit, hi ha barreja de veritat i d'error. Si la nostra cultura s'acostés a la perfecció, se situaria per damunt de les classes socials. Però, com que és mediocre, és en gran mesura una cultura d'intel·lectuals burgesos, i més particularment, de fa un cert temps, d'intel·lectuals funcionaris.

Si volguéssim continuar l'anàlisi en aquest sentit, trobaríem que hi ha en certes idees de Marx molta més veritat que no sembla d'entrada; però no seran pas els marxistes els qui facin mai una tal anàlisi; car tot primer els caldria mirar-se al mirall, operació massa carregosa, per a la qual només les virtuts específicament cristianes proveeixen del coratge suficient.

El que fa que la nostra cultura sigui tan difícil de comunicar al poble no és pas que sigui massa alta, és que és massa baixa. Hom hi aplica un remei ben singular, en encara rebaixar-la més, abans de donar-la a trossets al poble.

Hi ha dos obstacles que fan difícil l'accés del poble a la cultura. L'un és la manca de temps i de forces. El poble té poc lleure per a l'esforç intel·lectual; i la fatiga posa límit a la intensitat de l'esforç.

Aquest obstacle no té importància. Si més no, no en tindria si no cometéssim l'error d'atribuir-n'hi. La veritat il·lumina l'ànima en proporció a la seva puresa, no pas en proporció a cap espècie de quantitat. No és pas la quantitat de metall el que importa, sinó el grau de l'aliatge. En aquest domini, un xic d'or pur val per molt d'or pur. Un xic de veritat pura val per molta, de veritat pura. Així, una estàtua grega perfecta conté tanta de bellesa com deu estàtues gregues perfectes.

El pecat de Níobe consistí a ignorar que la quantitat no té cap relació amb el bé, i en fou castigada amb la mort dels fills. Cometem el mateix pecat cada dia, i en som castigats igual.

Si un obrer, en un any d'esforços àvids i perseverants, aprèn uns quants teoremes de geometria, li haurà entrat a l'ànima tanta de veritat com a l'estudiant que, al mateix temps, hagi posat igual de fervor a assimilar una part de la matemàtica superior.

És cert que això no és gaire creïble, ni fóra potser fàcil de demostrar. Hauria de ser almenys un article de fe per als cristians, si recordaven que la veritat és un dels béns purs que l'Evangeli compara a pa, i que qui demana pa no rep pas pedres.

Els obstacles materials —manca de lleure, fatiga, manca de talent natural, malaltia, dolor físic— dificulten l'adquisició dels elements inferiors o mitjans de la cultura, no pas la dels béns més preciosos que conté.

El segon obstacle a la cultura obrera és que a la condició obrera, com a tota altra condició, li correspon una disposició particular de la sensibilitat. Per consegüent, hi troba quelcom d'estrany, en el que han elaborat d'altres i per a d'altres.

El remei a això és un esforç de traducció. No pas de vulgarització, sinó de traducció, que és ben diferent.

El que cal no és pas prendre les veritats contingudes en la cultura dels intel·lectuals, ja prou i massa pobres, per a degradar-les, mutilar-les i buidar-les del seu gust, ans simplement expressar-les, en tota la seva plenitud, per mitjà d'un llenguatge que, segons el mot de Pascal, les faci sensibles al cor en una gent de sensibilitat modelada per la condició obrera.

L'art de transposar les veritats és una de les més essencials i menys conegudes. El que el fa difícil és que, per a practicar-lo, cal haver-se situat al centre d'una veritat i haver-la posseïda en la seva nuesa, rere la forma particular amb què es troba exposada per atzar.

A més, la transposició serveix de criteri de veritat. El que no es pot transposar no pot ser veritat; així com allò que no canvia d'aparença amb el punt de vista no pot ser un sòlid, sinó una pintura que fa l'efecte del relleu. També en el pensament n'hi ha, d'espai de tres dimensions.

La recerca dels modes de transposició convenients per a transmetre la cultura al poble fóra encara molt més saludable per a la cultura que per al poble. Li fóra un estimulants infinitament preciós. Sortiria així de l'atmosfera irrespirablement confinada on s'ha tancat. Deixaria de ser cosa d'especialistes. Car és actualment cosa d'especialistes, de dalt a baix, només que degradant-se a mesura que baixem. Així com es tracta els obrers com si fossin batxillers un xic idiotes, es tracta els batxillers com si fossin estudiants considerablement fatigats, i els estudiants com si fossin professors que haguessin sofert amnèsia i els calgués ser reeducats. La cultura és un instrument manejat per professors per a fabricar professors que, al seu torn, frabricaran professors.

D'entre totes les formes actuals de la malaltia del desarrelament, el desarrelament de la cultura no és pas el menys alarmant. La primera conseqüència d'aquesta malaltia, en tots els dominis, és generalment que, havent-se tallat les relacions, cada cosa és vista com un fi en si. El desarrelament engendra la idolatria.

Per posar-ne un sol exemple, de la deformació de la cultura, l'afany, absolutament legítim, de conservar per als raonaments geomètrics el caràcter de necessitat fa que als batxillers se'ls presenti la geometria com una cosa absolutament sense relació amb el món. Així, no poden pas interessar-s'hi gaire més que com per joc o per treure bones notes. ¿Com podrien, doncs, veure-hi veritat?

La major part ignoraran sempre que gairebé totes les nostres accions, simples o sàviament combinades, són aplicacions de nocions geomètriques, que l'univers on vivim és un teixit de relacions geomètriques, i que la necessitat geomètrica és aquella a què estem efectivament sotmesos, com a criatures contingudes en l'espai i el temps. Hom presenta la necessitat geomètrica de tal manera que sembla arbitrària. ¿Hi ha res més absurd que una necessitat arbitrària? Per definició, la necessitat s'imposa.

D'altra banda, quan es vol vulgaritzar la geometria i acostar-la a l'experiència, s'ometen les demostracions. Només en queden, llavors, quatre receptes sense gens d'interès. La geometria ha perdut el gust, l'essència. La seva essència és ser un estudi de la necessitat, aquesta necessitat que és efectivament sobirana aquí baix.

L'una i l'altra d'aquestes deformacions foren fàcils d'evitar. No s'ha pas de triar, entre demostració i experiència. Tan fàcil és demostrar amb fusta o ferro com amb guix.

Una manera senzilla d'introduir la necessitat geomètrica en una escola professional fóra associant l'estudi i el taller. Als infants els dirien: "Heus ací un cert nombre de tasques a executar (fabricar objectes que satisfacin tals, tals i tals condicions). Les unes són possibles, les altres impossibles. Executeu les possibles, i forceu-me a admetre que les que no executeu són impossibles." Per aquesta escaleta, s'hi pot introduir tota la geometria, en el treball. L'execució és una prova empírica suficient de la possibilitat, però per a la impossibilitat no n'hi ha, de prova empírica; hi cal la demostració. La impossibilitat és la forma concreta de la necessitat.

Quant a la resta de la ciència, tot allò pertanyent a la ciència clàssica —car no es pot integrar en la cultura obrera ni Einstein ni els quanta— prové principalment d'un mètode analògic consistent a transportar a la natura les relacions dominants en el treball humà.

Per consegüent, als treballadors, si els ho sabem presentar, els pertany molt més naturalment que no als batxillers.

Amb molta més raó és també així per a la part de la cultura classificada sota la rúbrica de “Lletres”. Car té per objecte la condició humana, i és el poble qui, de la condició humana, en té l'experiència més real i més directa.

En conjunt, fora d'excepcions, les obres de segon ordre i d'ordre inferior convenen més a l'èlit, i les obres de primer ordre convenen més al poble.

Per exemple, ¡quina intensitat de comprensió no en podria néixer, del contacte entre el poble i la poesia grega, que té per gairebé únic objecte la desgràcia! Només que, això sí, caldria saber-la-hi traduir i presentar. Per exemple, un obrer, que duu l'angoixa de l'atur ficada a dins fins al moll de l'os, prou el comprendria, l'estat de Filoctetes quan li prenen l'arc, i el desesper amb què es mira les mans, impotents. També ho comprendria, que Electra té fam, cosa que el burgès, fora d'ara, és absolutament incapaç de comprendre — fins i tot els editors de l'editorial Budé.

Hi ha un tercer obstacle, a la cultura obrera; és l'esclavatge. El pensament és en essència lliure i sobirà, quan realment s'exerceix. Ser lliure i sobirà en qualitat d'ésser pensant una hora o dues, i ser esclau la resta del dia, és un trencament tan punyent que és gairebé impossible de no renunciar, per defugir-lo, a les formes més altes del pensament.

Si s'acomplissin unes reformes eficaces, aquest obstacle a poc a poc desapareixeria. I molt més que això: el record de l'esclavatge recent i les restes d'esclavatge en camí de desaparèixer foren, per al pensament en curs d'alliberar-se, un estimulants potent.

Una cultura obrera té per condició la barreja dels anomenats intel·lectuals —nom horrible, però avui no en mereixen cap de més bo— amb els treballadors. És difícil que una tal barreja sigui real. Però la situació actual hi és favorable. Gran quantitat de joves intel·lectuals han estat precipitats a l'esclavatge a les fàbriques i als camps d'Alemanya. D'altres s'han barrejat amb els obrers joves en els camps de *compagnons*. Els primers, sobretot, han tingut una experiència que compta. Molts en resultaran desfets o, almenys, massa afeblits d'ànima i cos. Però potser n'hi haurà que en sortiran verament instruïts.

Aquesta experiència tan preciosa perill de perdre's per la temptació gairebé irresistible d'oblidar la humiliació i la desgràcia des que ja no s'hi és. Ja des d'ara, amb vistes a una reconciliació de cultura i poble, amb vistes a una nova orientació de la cultura, caldria acostar-nos els presoners que n'hagin tornat, empenye'ls a mantenir les relacions amb treballadors iniciades sota la coerció, i empenye'ls a repensar la seva experiència recent.

En aquest moment, les organitzacions sindicals de resistència podrien ser l'ocasió d'aquests acostaments. De manera general, però, si en els sindicats obrers el pensament hi ha de tenir vida, caldrà que tinguin amb els intel·lectuals uns contactes altres que no els consistents a agrupar-los a la CGT en organitzacions professionals per a la defensa dels seus souassos. Només faltava això.

La relació natural fóra que el sindicat admetés com a membres d'honor, prohibint-los però d'intervenir en deliberacions sobre l'acció, els intel·lectuals que es possessin gratuïtament al seu servei per a l'organització de cursos i biblioteques.

Fóra altament desitjable que, de la generació que, per jove, ha escapat de la barreja amb els treballadors forçada per la captivitat, en sorgís un corrent anàleg al que agità els estudiants russos fa cinquanta anys, bé que amb pensaments més clars, i hi hagués estudiants que anessin a fer llargues estades voluntàries, com a obrers anònimament barrejats amb la massa, en els camps i les fàbriques.

En resum, la supressió de la condició proletària, que es defineix abans que res pel desarrelament, es redueix a la tasca de constituir una producció industrial i una cultura de l'esperit en què els obrers siguin a casa i s'hi sentin.

És clar que els obrers mateixos hi tindrien una gran part, en una tal construcció. Però, per la naturalesa de les coses, aquesta part iria creixent a mesura que s'acomplís el seu alliberament real. Inevitablement, mentre els obrers fossin encara influïts per la desgràcia, aquesta part fóra mínima.

Aquest problema de la construcció d'una condició obrera realment nova és urgent i s'ha d'examinar sense espera. Ja des d'ara s'hi ha de marcar una orientació. Car, a la que la guerra haurà acabat, ens posarem a construir —en el sentit literal del mot. Es construiran cases i edificis. El que s'hagi construït ja no s'enderrocarà, fora de nova guerra, i la vida s'hi adaptarà. Fóra paradoxal que deixéssim ajuntar-se a l'atzar les pedres que decidiran, potser per a moltes generacions, tota la vida social. Per consegüent, caldrà tenir per endavant un pensament clar sobre l'organització de les empreses industrials per a l'avenir que s'acosta.

Si per atzar defugíssim d'encarar-nos a aquesta necessitat de por de possibles divisions, això voldria dir simplement que no estem qualificats per a intervenir en els destins de França.

És doncs urgent d'examinar un pla de rearrelament obrer, del qual heus-en ací, en resum, un esbós possible.

Les grans fàbriques serien abolides. Una gran empresa fóra constituïda per un taller de muntatge lligat a un gran nombre de tallerets dispersos, d'un o uns quants obrers cada un, situats a pagès. Serien aquests obrers, i no pas uns especialistes, qui aniria per torns, un temps, a treballar al taller central de muntatge, i els períodes que hi passarien haurien de ser festers. El treball només hi fóra de mitja jornada, havent-se de consagrar la resta del temps als lligams de camaraderia, a l'expansió d'un patriotisme d'empresa, a conferències sobre tècnica perquè cada obrer copsés la funció exacta de les peces que produeix i les dificultats superades per la feina dels altres, a conferències sobre geografia per a mostrar-los on van els productes que ajuden a fabricar, quins éssers humans en fan ús, i en quina espècie de medi, de vida quotidiana, d'atmosfera humana aquests productes hi tenen un lloc, i quin lloc. A això s'hi afegiria cultura general. Hi hauria una universitat obrera al costat de cada taller central de muntatge. I tindria estrets lligams amb la direcció de l'empresa, però sense ser de la seva propietat.

Les màquines no pertanyerien pas a l'empresa. Pertanyerien als petits tallers arreu dispersos, i aquests, al seu torn, serien, individualment o col·lectivament, propietat dels obrers. Cada obrer posseiria, a més, una casa i un tros de terra.

Aquesta triple propietat —màquina, casa i terra— li fóra conferida com un do de l'Estat en casar-se, a condició que hagués superat amb èxit una prova tècnica difícil i una prova de control d'intel·ligència i de cultura general.

La tria de la màquina hauria de respondre, d'una banda, als gustos i coneixements de l'obrer i, de l'altra, a les necessitats més generals de la producció. Hauria de ser, evidentment, tant com es pugués, una màquina automàtica regulable i de múltiples usos.

Aquesta triple propietat no podria ser ni transmesa en heretatge, ni venuda, ni alienada de cap manera. (Només, en certs casos, es podria canviar la màquina.) Qui en gaudís només tindria la facultat de, purament i simple, renunciar-hi. En aquest cas, li hauria de ser no pas impossible, ans difícil, de rebre'n més tard, en una altra banda, l'equivalent.

En morir l'obrer, aquesta propietat retornaria a l'Estat, que, és clar, si calgués hauria d'assegurar un benestar igual a la dona i als infants. Si la dona fos capaç d'executar el treball, conservaria la propietat.

Tots aquests dons serien finançats amb impostos, bé directes damunt els guanys de les empreses, bé indirectes damunt la venda dels productes. Serien gestionats per una administració on hi hauria funcionaris, patrons d'empreses, sindicalistes i diputats.

Aquest dret de propietat podria ser retirat per incapacitat professional per la sentència d'un tribunal. Això, és clar, suposa que hi hauria previstes mesures penals anàlogues per a punir, si calgués, la incapacitat professional d'un patró d'empresa.

El treballador que desitgés d'esdevenir patró d'un talleret hauria d'obtenir-ne l'autorització de part d'un organisme professional encarregat d'acordar-la amb discerniment, i llavors tindria facilitats per a la compra de dues o tres altres màquines; no pas més.

L'obrer incapaç de passar la prova tècnica restaria en la condició d'assalariat. Però tota la vida, sense límit d'edat, en podria fer nous intents. A qualsevol edat, diverses vegades, podria demanar de fer una estada gratuïta de mesos en una escola professional.

Aquests assalariats per incapacitat treballarien o en tallerets no cooperatius, o d'ajudants d'un obrer treballador de casa, o de manobres en els tallers de muntatge. Però a la indústria només podrien ser-hi tolerats en petit nombre. La major part haurien de ser empesos a les feines de manobre o de pixatinter indispensables als serveis públics i al comerç.

Fins a l'edat de casar-se i establir-se a casa de per vida —és a dir, segons el caràcter, fins als vint-i-dos, vint-i-cinc, trenta anys—, el jove obrer fóra sempre vist com a aprenent.

Durant la infantesa, l'escola hauria de deixar-los prou lleure perquè poguessin passar hores i hores fent de tot vora la feina del pare. La semi-escolaritat —unes hores d'estudi, unes altres de treball—, després, hauria de ser llarga. Tot seguit, els caldria un mode de vida molt variat —viatges del tipus *Tour de France*, estada i treball ara a casa d'obres treballadors de casa, ara en tallerets, ara en tallers de muntatge de diferents empreses, ara en grups de jovent del tipus *chantiers* o *compagnons*; estades que, segons gustos i capacitats, podrien repetir-se diverses vegades i prolongar-se, en períodes de setmanes a dos anys, en col·legis obrers. Aquestes estades, a més, en certes condicions, haurien de ser possibles a qualsevol edat. Haurien de ser completament gratuïtes i no comportar cap mena d'avantatge social.

Quan el jove obrer, satisfet i empàtxat de varietat, pensaria a establir-se, estaria madur per a l'arrelament. Una dona, uns infants, una casa, un jardí fornint-li gran part de l'aliment, un treball lligant-lo a una empresa que estimaria, de què estaria orgullós i que fóra per a ell una finestra oberta al món, tot plegat és prou per a la felicitat terrenal d'un ésser humà.

És evident que una tal concepció de la juvenesa obrera implica una refosa total de la vida de caserna.

Pel que fa als salaris, caldria sobretot evitar, tot primer, evidentment, que fossin dels de fer caure en la misèria —tot i que no fóra gaire de témer, en tals condicions— i, després, que ocupessin l'esperit i impedissin l'afecció de l'obrer per l'empresa.

Els organismes corporatius, d'arbitratge, etc, s'haurien de concebre únicament a aquest efecte —funcionar de manera que cada obrer pensés rarament en qüestions de diners.

La professió de cap d'empresa, com la de metge, hauria de ser d'aquelles que l'Estat, per interès públic, autoritzés a exercir només sota condició de certes garanties. Les garanties haurien de tenir relació no sols amb la capacitat, sinó amb l'elevació moral.

Els capitals invertits serien molt més reduïts que no ara. Un sistema de crèdit podria fàcilment permetre al jove pobre, amb capacitat i vocació de cap d'empresa, d'esdevenir-ne.

L'empresa podria així tornar a ser individual. Quant a les societats anònimes, potser no hi hauria inconvenient, preparat un sistema de transició, a abolir-les i declarar-les prohibides.

És evident que la varietat de les empreses n'exigiria l'estudi de modalitats molt variades. El pla ací esbossat només podria resultar com a terme de llargs esforços, entre els quals els d'invenió tècnica foren indispensables.

En tot cas, un tal mode de vida social no fóra ni capitalista ni socialista.

Aboliria la condició proletària, mentre que el que en diem socialisme té tendència a precipitar-hi tothom.

Tindria com a orientació no pas, segons que sembla avui posar-se de moda, l'interès del consumidor, interès que només pot ser grollerament material, sinó la dignitat de l'home en el treball, que és un valor espiritual.

L'inconvenient d'una tal concepció social és que no té cap possibilitat de sortir del terreny dels mots sense un cert nombre d'homes lliures amb una voluntat ardent i indestructible al fons del cor de fer-le'n sortir. No és pas segur que es puguin trobar o suscitar.

Tanmateix, fora d'això, ben bé sembla que només hi ha a triar entre formes diferents i gairebé igualment atroses de desgràcia.

Tot i que una tal concepció és de llarga realització, la reconstrucció de després de la guerra hauria de tenir immediatament per regla la dispersió del treball industrial.

El desarrelament pagès

El problema del desarrelament pagès no és pas menys greu que el de l'obrer. Tot i que la malaltia no hi és tan avançada, té quelcom d'encara més escandalós; car és contra natura que la terra la treballin éssers desarrelats. Cal acordar la mateixa atenció als dos problemes.

Mai no s'ha de donar cap mostra pública d'atenció als obrers sense donar-ne una altra de simètrica als pagesos. Car són molt susceptibles, molt sensibles, sempre turmentats pel pensament que ningú no hi pensa, en ells. És cert que, entre els sofriments actuals, troben un reconfort en la seguretat que avui sí que s'hi pensa, en ells. Cal reconèixer, però, que s'hi pensa molt més quan es té fam que quan es menja a discreció, fins i tot entre la gent que creia tenir el pensament en un pla molt per sobre de tota necessitat física.

Els obrers tenen una tendència, que no s'ha d'encoratjar, a creure que, quan es parla del poble, deu ser només d'ells, que es parla. No hi ha absolutament cap motiu legítim perquè sigui així; fora que comptem com a tal el fet de fer més soroll que els pagesos. N'han arribat a persuadir els intel·lectuals amb inclinació pel poble. D'això n'ha resultat, entre els pagesos, una mena d'odi pel que en diem la política d'esquerra —tret d'allà on han caigut sota la influència comunista, d'allà on l'anticlericalisme és la passió principal, i sens dubte encara en més casos.

La divisió entre pagesos i obrers, a França, ve de lluny. Hi ha una complanta de fi del segle XIV en què els pagesos enumeren, amb accent punyent, les crueltats que els fan patir totes les classes socials, artesans inclosos.

En la història dels moviments populars a França, no s'ha donat gaire, si no m'erro, que pagesos i obrers s'hagin trobat anant junts. Fins i tot el 1789 potser era més que res una coincidència.

Al segle XIV, els pagesos eren, de molt, els més desgraciats. Però fins i tot quan són materialment els més feliços —i quan n'és el cas no se n'adonen gaire, perquè els obrers que van al poble a passar vacances cauen en la temptació de la fanfarroneria— sempre els turmenta el sentiment que tot s'esdevingui a les ciutats, i d'estar-ne ells “out of it”.

Certament, aquest estat d'esperit ve agreujat per la instal·lació als pobles de T.S.F., de cinemes, i per la circulació de publicacions com ara *Confidences* i *Marie-Claire*, al costat de les quals la cocaïna és un producte innocu.

Essent aquesta la situació, cal tot primer inventar i aplicar quelcom que creï entre els pagesos el sentiment de ser “in it”.

És potser de doldre que en els textos que emanen oficialment de Londres s'hagi fet sempre molta més menció dels obrers que no pas d'ells. És veritat que en la resistència hi tenen una part molt i molt més petita que no ells. Però potser és una raó de més per a donar proves repetides que ho sabem, que existeixen.

Cal tenir present que no es podrà dir que el poble francès estigui per un moviment si no es pot dir de la majoria de pagesos.

Hauríem de regular de mai no prometre res de nou ni millor als obrers sense prometre'n un equivalent als pagesos. La gran habilitat del partit nazi abans de 1933 fou de presentar-se als obrers com un partit específicament obrer, als pagesos com un partit específicament pagès, als petit burgesos com un partit específicament petit burgès, etc. Li era fàcil, això, perquè mentia a tothom. Caldria fer tant com ells, però sense mentir a ningú. És difícil, però no pas impossible.

El desarrelament pagès ha estat, els darrers anys, un perill tan mortal per al país com el desarrelament obrer. Un dels símptomes més greus fou, fa set o vuit anys, que en plena crisi d'atur el despoblament del camp es mantingués.

És evident que el despoblament del camp, portat al límit, duu a la mort social. Es pot dir que poc s'hi arribarà, a tant. Però no en sabem res. Fins ara no se'ns ha pas acudit res susceptible d'aturar-lo.

Sobre aquest fenomen, dues coses a remarcar.

L'una és que els blancs el transmetem arreu on anem. La malaltia ha arribat fins i tot a l'Àfrica negra, que tanmateix era sens dubte, de feia milers d'anys, un continent de poblets. Aquella gent, almenys, quan no els anaven a massacrar, torturar o reduir a l'esclavatge, sabien viure-hi feliços, a la seva terra. El nostre contacte els ho està fent perdre. D'això en podríem treure el dubte de si, comptat i debatut, fins i tot els negres d'Àfrica, tot i ser els colonitzats més primitius, no tenien pas més a ensenyar-nos, a nosaltres, que no pas a aprendre'n. Els nostres benifets amb ells s'assemblen al del financer amb el sabater. Res no hi ha al món que compensi la pèrdua de la joia del treball.

L'altra és que els recursos aparentment il·limitats de l'Estat totalitari són impotents contra aquest mal. Sobre això, a Alemanya, hi ha hagut declaracions oficials, formals, repetides molts cops. Millor així, en cert sentit, perquè dóna la possibilitat de fer-ho més bé que ells.

La destrucció dels stocks de blat durant la crisi ha colpit fortament l'opinió pública, i amb raó; però, si hi pensem, la deserció del camp en plena crisi industrial té quelcom d'encara més escandalós, si és que això és possible. És evident que no hi ha cap esperança de resoldre el problema obrer si abans no resollem aquest. Impedir que la població obrera sigui un proletariat és impossible mentre augmenti constantment en nombre pel flux de pagesos en ruptura amb la seva vida anterior.

La guerra ha mostrat quin és el grau de gravetat de la malaltia entre els pagesos. Car els soldats eren pagesos joves. El setembre del 1939 se sentia a dir als pagesos: "Val més viure alemany que morir francès." ¿Què els havíem fet perquè creguessin no tenir-hi res a perdre?

Cal que ens fem clarament conscients d'una de les més grans dificultats de la política. Si els obrers pateixen cruelment de sentir-se exilats en aquesta societat, ells, els pagesos, tenen la impressió que, al contrari, els obrers són els únics que s'hi troben a casa. Als ulls dels pagesos, els intel·lectuals que defensen obrers no és pas oprimits que defensen, ans privilegiats. Els intel·lectuals no el sospiten pas, aquest estat d'esperit.

El complex d'inferioritat en el camp és tal, que veiem pagesos milionaris trobant natural de ser tractats per petit-burguesos jubilats amb l'altivesa pròpia dels colonitzadors amb els indígenes. Ha de ser molt fort, un complex, perquè els diners no l'esborrin.

Per consegüent, com més ens proposem de donar satisfaccions morals als obrers, més cal que ens preparem a donar-ne als pagesos. Altrament, el desequilibri que produiríem fóra perillós per a la societat i, de retruc, per als mateixos obrers.

La necessitat d'arrelament, entre els pagesos, té primerament la forma de set de propietat. És verament una set, en ells, i una set sana i natural. De segur que els commouria, si els oferíem esperances en aquest sentit; i no hi ha raó per a no fer-ho, si veiem sagrada la necessitat de propietat i no pas els títols jurídics que en determinen les modalitats. Hi ha moltíssimes disposicions legals possibles per a anar fent passar a mans dels pagesos les terres que no hi són. Res no pot legitimar el dret de propietat d'un ciutadà sobre una terra. La gran propietat agrícola només és justificable en certs casos, per raons tècniques; i en aquests casos bé podem concebre uns pagesos conreant intensament llegums i productes semblants, cadascú al seu tros, i aplicant alhora els mètodes de cultura intensiva, amb utilitatge modern, en extensos espais posseïts en comú de forma cooperativa.

Una mesura que arribaria al cor dels pagesos fóra aquella per la qual es decidís de veure la terra com un mitjà de treball, no pas com una riquesa en el repartiment de les herències. Així, deixariem de veure l'espectacle escandalós del pagès tota la vida endeutat al costat del germà funcionari que treballa menys i guanya més.

Unes jubilacions per als vells, ni que fossin mínimes, tindrien potser un gran abast. El mot de jubilació és desgraciadament un mot màgic que atrau els pagesos joves a la ciutat. La humiliació dels vells, sovint, és gran, al camp, i un poc de diners, acordats de forma honorable, els prestigiaria.

Per un efecte de contrast, massa estabilitat produeix desarrelament, en els pagesos. El pagès, de petit, comença a treballar sol allà als catorze anys; el treball és llavors una poesia, una embriaguesa, tot i que les seves forces a penes són prou. Uns anys més tard, l'entusiasme infantil s'ha esgotat, l'ofici es coneix, les forces físiques són desbordants i sobrepassen de lluny la feina a fer; i no té res més a fer que no sigui el que fa dia rere dia de fa anys. Llavors, es passa la setmana pensant en què farà el diumenge. A partir d'aquest moment, està perdut.

Caldria que el primer contacte complet amb el treball, la primera embriaguesa, als catorze anys, es consagrés amb una festa solemne que la fes penetrar per sempre al fons de l'ànima. En els poblets més cristians, aquesta festa hauria de tenir un caràcter religiós.

Però tres o quatre anys més tard, també, a la set de novetat que el pren, caldria procurar-li un aliment. Per al pagès jove només n'hi ha un, el viatge. A tots els pagesos joves caldria donar-los la possibilitat de viatjar, sense despesa de diners, per França i fins i tot a l'estranger, però no pas a les ciutats, sinó al camp. Això implicaria l'organització, per als pagesos, d'una cosa anàloga al *Tour de France*. S'hi podrien afegir obres d'educació i d'instrucció. Car sovint, als millors pagesos joves, després d'haver-se separat amb certa violència de l'escola als tretze anys per posar-se a treballar, als divuit o vint els vénen novament ganes d'instruir-se. Això també els passa als obrers joves. Uns sistemes d'intercanvi podrien permetre de sortir de casa fins i tot als joves indispensables a la família. Aquests viatges, evidentment, foren voluntaris. Però els pares no tindrien cap dret a impedir-los.

No ens podem pas imaginar la força que la idea de viatge hi té, entre els pagesos, ni la importància moral que una tal reforma podria assolir, fins i tot abans de fer-se realitat, en estat de promesa, i encara molt més un cop entrada en els costums. El noi jove, havent voltat pel món uns anys sense haver deixat mai de ser pagès, tornaria a casa, ja apaivagada la inquietud, i fundaria una llar.

Caldria, per a les noies, potser una cosa anàloga; certament, alguna cosa els cal, que reemplaci *Marie-Claire*; i *Marie-Claire* no se'ls pot pas deixar.

La caserna ha estat un terrible factor de desarrelament dels pagesos joves. És fins a aquest punt, que la instrucció militar ha tingut finalment un efecte contrari al seu objecte; els joves, en sortir-ne, hi havien après la pràctica militar, però estaven menys preparats a batre's que abans perquè tothom, de la caserna, en sortia antimilitarista. És la prova experimental que, fins i tot en interès de la màquina militar, als militars no se'ls pot deixar disposar sobiranament de dos anys de vida dels joves, ni que només fos un any. Així com al capitalisme no se'l pot deixar ser amo de la formació professional del jovent, tampoc a l'exèrcit no se'l pot deixar ser amo de la formació militar. Les autoritats civils hi haurien de tenir part, fent per manera que fos una educació, no pas una corrupció.

El contacte entre joves pagesos i joves obrers, al servei militar, no és gens desitjable. Els segons proven d'impressionar els primers, i això fa mal als uns i als altres. Aquesta mena de contactes no duen pas a veraders acostaments. Només hi ha l'acció en comú, que acosti; i per definició no n'hi ha pas, d'acció en comú, a la caserna, car s'hi prepara per a la guerra en temps de pau.

No hi ha cap raó per a instal·lar les casernes a les ciutats. Per a ús dels pagesos joves, es podrien ben bé establir casernes lluny de tota ciutat.

Certament, els patrons de les cases de barrets hi perdrien. Però és inútil de pensar en cap espècie de reforma si no s'està absolutament decidit a posar fi a la col·lusió dels poders públics amb aquesta mena de gent, a abolir una institució que és una de les vergonyes de França.

Diguem-ho tot passant: l'hem pagada cara, aquesta vergonya. La prostitució, establerta com una institució oficial, segons el règim propi de França, ha contribuït en gran manera a podrir l'exèrcit i ha podrit completament la policia, cosa que forçosament havia de comportar la ruïna de la democràcia. Car és impossible que subsisteixi la democràcia quan la policia, que representa la llei als ulls dels ciutadans, és obertament objecte de menyspreu públic. Els anglesos no ho poden pas comprendre, que pugui haver-hi una

democràcia on la policia no sigui objecte d'un tendre respecte. I és que la seva policia no disposa de cap bestiar de prostitutes, per a distreure's.

Si poguéssim computar exactament els factors del nostre desastre, potser trobaríem que totes les nostres vergonyes —com aquesta, i la dels apetits colonials, i la dels tractes infligits als estrangers— han tingut, per a la nostra pèrdua, el seu contracop efectiu. Podem dir-ne moltes coses, de la nostra dissort, però no pas que sigui immerescuda.

La prostitució és un exemple típic d'aquesta capacitat de propagació a la segona potència que té el desarrelament. La situació de prostituta professional és el grau extrem del desarrelament; i, per a la malaltia del desarrelament, un grapat de prostitutes té un vast poder de contaminació. És evident que no tindrem cap pagesia sana mentre l'Estat s'obstini a operar l'acostament dels pagesos joves i les prostitutes. Mentre la pagesia no sigui sana, la classe obrera tampoc no ho pot ser, ni la resta del país.

A més, res no fóra més popular entre els pagesos que el projecte de reformar el règim del servei militar amb la preocupació del seu benestar moral.

El problema de la cultura de l'esperit es posa tant per als pagesos com per als obrers. També a ells els en cal una de pròpia, de traducció; no ha de ser pas la dels obrers.

De tot el que concerneix les coses de l'esperit, els pagesos n'han estat brutalment desarrelats pel món modern. Abans tenien tot allò de què l'ésser humà té necessitat com a art i com a pensament, sota una forma que els era pròpia, i de la millor qualitat. Quan llegim tot el que escrigué Restif de la Bretonne de la seva infantesa, n'hem de concloure que els pagesos més desgraciats de llavors tenien una sort infinitament preferible a la dels pagesos més feliços d'avui. Però no el podem pas retrobar, aquest passat, tot i tenir-lo tan a prop. Cal trobar maneres d'impedir que els pagesos siguin estranys al conreu de l'esperit que els és ofert.

La ciència s'ha de presentar als pagesos i als obrers de maneres ben diferents. Per als obrers, és natural que tot ho domini la mecànica. Per als pagesos, tot hauria de tenir com a centre el meravellós circuit pel qual l'energia solar, davallada en les plantes, fixada per la clorofil·la, concentrada en les llavors i els fruits, entra dins l'home que menja o beu, li passa als músculs, i l'home la despèn en el treball de la terra. Tot el que té relació amb la ciència es pot disposar al voltant d'aquest circuit, car la noció d'energia és al centre de tot. El pensament d'aquest circuit, si penetrava en l'esperit dels pagesos, embolcallaria el seu treball de poesia.

De manera general, tota instrucció, en els poblets, hauria de tenir per objecte essencial augmentar la sensibilitat per la bellesa del món, per la bellesa de la natura. Els turistes, cert, han descobert que els pagesos no s'hi interessen, pel paisatge. Però quan hom comparteix amb pagesos jornades de treball esgotadores, que és l'únic procediment per a parlar amb ells amb el cor a la mà, sent com n'hi ha que se'n queixen, que el seu treball sigui massa dur per a deixar-los gaudir de les bel·leses de la natura.

Evidentment, augmentar la sensibilitat per la bellesa no s'aconsegueix pas dient: “¡Guaiteu com n'és, de bell!”. No és pas tan fàcil.

El moviment d'afecció pel folklore de fa poc en els medis cultivats hauria d'ajudar a restituir als pagesos el sentiment que, en el pensament humà, hi són a casa. El sistema actual consisteix a presentar-los tot el relacionat amb el pensament com si fos propietat exclusiva de les ciutats, de què prou se'ls en vol acordar una petita part, tota petita, per la seva manca de capacitat de concebre'n cap de gran.

És la mentalitat colonial, per bé que a un grau menys agut. I així com es dóna que un indígena de les colònies, untat d'un xic d'instrucció europea, menyspreï el seu poble més

que no ho faria un europeu cultivat, sovint s'esdevé el mateix amb el mestre d'escola fill de pagesos.

La primera condició per a un rearrelament moral de la pagesia al país és que la feina de mestre rural sigui una cosa distinta, específica, la formació de la qual sigui no sols parcialment, ans del tot, diferent de la de mestre de ciutat. És absurd, al grau més alt, fabricar en el mateix motlle mestres per a Belleville i per a un petit poblet. És una de les nombroses absurditats d'una època el caràcter dominant de la qual és l'estupidesa.

La segona condició és que els mestres rurals coneguin els pagesos i no els menyspreïn, cosa que no s'obtindrà pas, simplement, reclutant-los a la pagesia. Caldria donar-los, a l'ensenyament que se'ls proporcionï, una gran part del folklore de tots els països, presentat no pas com a objecte de curiositat, sinó com una cosa gran; parlar-los de la part que tingueren els pastors en les primeres especulacions del pensament humà sobre els astres, i també, com mostren les comparances arreu en els textos antics, sobre el bé i el mal; fer-los llegir la literatura pagesa, Hesíode, *Pier the Ploughman*, les complantes de l'Edat mitjana, les poques obres contemporànies autènticament pageses; tot això, és clar, sense perjudici de la cultura general. Després d'aquesta preparació, se'ls podria enviar a servir anònimament un any en una casa de pagès d'un altre departament; després, reunir-los altre cop en escoles normals per ajudar-los a veure-hi clar en la seva experiència. I el mateix amb els mestres dels barris obrers i de les fàbriques. Només que, aquestes experiències, caldria que fossin moralment preparades; altrament, suscitarien el menyspreu o la repulsió, en comptes de la compassió i l'amor.

Fóra molt avantatjós també que les Esglésies, de la condició de capellà o pastor de poble, en fessin una cosa específica. És un escàndol veure com, en un poblet francès enterament catòlic, la religió pot ser absent de la vida quotidiana i quedar reservada a només unes horettes del diumenge, si pensem amb quina predilecció Crist manlevà el tema de les seves paràboles a la vida dels camps. Però gran nombre d'aquestes paràboles no figuren a la litúrgia, i les que hi figuren no provoquen cap atenció. Així com els estels i el sol de què parla el mestre viuen en quaderns i llibres sense cap relació amb els del cel de debò, així la vinya, el blat i les ovelles que s'esmenten el diumenge a l'església no tenen res a veure amb la vinya, el blat i les ovelles dels camps, als quals hom dóna cada dia un poc de la pròpia vida. Els pagesos cristians també n'estan, de desarrelats, en la seva vida religiosa. La idea de representar un poble sense església a l'Exposició de 1937 no era pas tan absurda com tants van dir.

Així com els petits jocistes s'exalten amb el pensament del Crist obrer, els pagesos haurien de sentir el mateix orgull per la part que les paràboles de l'Evangeli acorden a la vida del camp i per la funció sagrada del pa i el vi, i treure'n el sentiment que el cristianisme és cosa seva.

Les polèmiques entorn de la laïcitat han estat una de les principals deus d'enverinament de la vida pagesa, a França. Dissortadament, no sembla pas que hagin d'acabar-se. És impossible evitar de prendre posició sobre aquest problema i sembla, tot primer, gairebé impossible de trobar-ne cap que no sigui molt dolenta.

Certament, la neutralitat és mentida. El sistema laic no n'és pas, de neutre, comunica als infants una filosofia molt superior a la religió tipus Saint-Sulpice i molt inferior al cristianisme autèntic. Aquest, però, és avui molt rar. Molts de mestres tenen per aquesta filosofia una passió religiosa.

La llibertat d'ensenyament no hi és pas solució. El mot és buit de sentit. La formació espiritual d'un infant no pertany a ningú, ni a l'infant perquè no té capacitat de disposar-ne, ni als pares, ni a l'Estat. El tan sovint invocat dret de les famílies només és una

màquina de guerra. El sacerdot que, tenint ocasió natural de fer-ho, s'abstingués de parlar de Crist a un infant de família no cristiana fóra un sacerdot de ben poca fe. Mantenir l'escola laica, tal com la tenim, i permetre o fins afavorir al seu costat la concurrència de l'escola confessional és una absurditat des del punt de vista teòric i des del pràctic. Les escoles privades, confessionals o no, han d'estar autoritzades, no pas en virtut de cap principi de llibertat, sinó per motiu d'utilitat pública, com a casos particulars d'escoles que siguin bones, i sota reserva d'un control.

Acordar al clergat una part en l'ensenyament públic no és cap solució. Si fos possible, ni fóra desitjable, ni és possible a França sense guerra civil.

Donar l'ordre als mestres de parlar de Déu als infants, com ha fet uns mesos el govern de Vichy per iniciativa de M. Chevalier, és una broma de molt mal gust.

Conservar a la filosofia laica el seu estatus oficial fóra una mesura arbitrària, injusta en la mesura que no respon a l'escala de valors, i ens precipitaria de dret en el totalitarisme. Car, per bé que la laïcitat ha excitat un cert grau de fervor gairebé religiós, per natura aquest grau és feble; i vivim en una època d'entusiasmes al roig viu. El corrent idòlatria del totalitarisme només pot trobar obstacles en una vida espiritual autèntica. Si habituem els infants a no pensar en Déu, es tornaran feixistes o comunistes per necessitat de donar-se a alguna cosa.

Veurem més clarament el que la justícia exigeix en aquest domini si reemplacem la noció de dret per la d'obligació lligada a la necessitat. Una ànima jove, en desvetllar-se al pensament, té necessitat del tresor acumulat de segles per l'espècie humana. Se li fa un tort, a l'infant, quan se'l puja en un cristianisme estret que li impedeix de ser mai capaç d'adonar-se que hi ha tresors d'or pur, en les civilitzacions no cristianes. L'educació laica fa als infants un tort encara més gran. Dissimula aquests tresors, i a més a més els del cristianisme.

A França, l'única actitud alhora legítima i pràcticament possible de l'ensenyament públic amb el cristianisme consistiria a mirar-se'l com un tresor del pensament humà enmig de molts altres. Que l'estudiant de batxillerat francès hagi tingut esment de poemes de l'Edat mitjana, de *Polyeucte*, *Athalie* i *Phèdre*, de poemes de Pascal, de Lamartine, de doctrines filosòfiques impregnades de cristianisme com les de Descartes i Kant, de la *Divina Comèdia* o del *Paradise Lost* i, en canvi, no hagi obert mai la Bíblia, ja no pot ser més absurd.

Als futurs mestres i professors només se'ls hauria de dir: la religió ha tingut en tot temps i en tot país, tret de molt recentment, un paper dominant en el desenvolupament de la cultura, del pensament i de la civilització humanes. Una instrucció en què no es parli mai de religió és una absurditat. D'altra banda, així com en història als infants francesos se'ls parla molt de França, és natural que, essent com som a Europa, si es parla de religió, sigui abans que res del cristianisme.

En conseqüència, caldria incloure a l'ensenyament, per als infants ja un xic grans, i en tots els graus, cursos que es podrien etiquetar, per exemple, d'història religiosa. S'hi faria llegir als infants passatges de l'Escriptura, i l'Evangeli per damunt de tot. Es comentarien d'acord amb l'esperit del text, com s'ha de fer sempre.

S'hi parlaria del dogma com d'una cosa que tingué un paper de primera importància als nostres països, en què homes del més alt valor hi cregueren amb tota l'ànima; tampoc no s'hi hauria de dissimular que s'hi trobà pretext per a gran quantitat de crueltats; però sobretot s'intentaria de fer sensible als infants la bellesa que conté. Si demanessin: "¿Que és veritat?", caldria respondre: "És tan bell, que certament en conté molta, de veritat. Quant a saber si ho és del tot o no, de veritat, proveu de fer-vos capaços d'adonar-vos-en

quan sigueu grans.” Fóra rigorosament prohibit d’incloure als comentaris res que impliqués la negació del dogma, ni res tampoc que n’impliqués l’afirmació. Tot mestre o professor que volgués, i en tingués els coneixements i el talent pedagògic necessaris, fóra lliure de parlar als infants no sols del cristianisme, ans també, per bé que insistint-hi molt menys, de qualsevol altre corrent de pensament religiós autèntic. Un pensament religiós és autèntic quan és universal per l’orientació. (No és el cas del judaisme, que va lligat a una noció de raça.)

Si s’aplicava aquesta solució, fóra d’esperar que la religió deixés a poc a poc de ser una cosa a favor o en contra de la qual es pren partit com en política. Així, s’abolirien els dos camps, el del mestre i el del capellà, que mantenen una mena de guerra civil latent en tants de pobles francesos. El contacte amb la bellesa cristiana, presentada simplement com a bellesa a assaborir, impregnaria insensiblement d’espiritualitat la massa del país, si el país tanmateix n’era capaç, molt més eficaçment que cap ensenyament dogmàtic de les creences religioses.

El mot bellesa no implica gens que calgui considerar les coses religioses a la manera dels estetes. El punt de vista dels estetes és sacríleg, no sols en matèria de religió, ans fins i tot en matèria d’art. Consisteix a entretenir-se amb la bellesa manipulant-la i esguardant-la. La bellesa és una mena de cosa que es menja; és un aliment. Si oferíem al poble la bellesa cristiana simplement a títol de bellesa, hauria de ser com a bellesa que alimenta.

A l’escola rural, una lectura atenta, repetida sovint, comentada sovint, sempre represa, dels textos del Nou Testament on es parla de la vida rural, podria fer-hi molt, a tornar a la vida del camp la poesia perduda. Si d’una part tota la vida espiritual de l’ànima, i de l’altra tots els coneixements científics sobre l’univers material, fossin orientats a l’acte del treball, el treball tindria el lloc que li correspon en el pensament de l’home. En comptes de ser una mena de presó, fóra un contacte amb aquest món i l’altre.

¿Per què per exemple un pagès, mentre sembla, no hauria de tenir presents al fons del pensament, fins i tot sense ni paraules interiors, d’una banda unes comparances de Crist: “Si el gra no mor...”, “La llavor és la paraula de Déu...”, i de l’altra el doble mecanisme del creixement, aquell pel qual el gra, consumint-se a si mateix i amb l’ajut de les bactèries, arriba a la superfície del sòl, i aquell altre pel qual l’energia solar davalla en forma de llum i, copsada pel verd de la tija, torna a pujar amb un moviment ascendent irresistible? L’analogia que fa dels mecanismes d’aquí baix un mirall dels mecanismes sobrenaturals, si ho podem dir així, esdevé llavors esclatant, i la fadiga del treball, segons la dita popular, la fa entrar al cos. El patiment sempre més o menys lligat a l’esforç del treball esdevé el dolor que fa penetrar al centre mateix de l’ésser humà la bellesa del món.

Un mètode anàleg pot carregar d’un significat anàleg el treball obrer. És igualment fàcil de concebre.

Només així la dignitat del treball estaria plenament fonamentada. Car, si anem al fons de les coses, no hi ha verdadera dignitat que no tingui una arrel espiritual ni sigui per consegüent d’ordre sobrenatural.

La tasca de l’escola popular fóra donar més dignitat al treball a base d’infondre-hi pensament, en comptes de fer del treballador una cosa compartimentada que ara treballa ara pensa. Prou és cert que, quan sembla, el pagès ha d’estar atent a escampar el gra com cal, i no pas a recordar les lliçons apreses a l’escola. Però l’objecte de l’atenció no és pas tot el contingut del pensament. Una jove feliç, encinta per primer cop, cosint una roba d’infant, pensa a cosir com cal. Però no oblida ni un moment l’infant que porta a dins. Al mateix moment, en un racó d’un taller de presó, una condemnada cus pensant també a cosir com cal, però perquè té por del càstig. Podríem pensar que les dues dones fan alhora

la mateixa obra i tenen l'atenció ocupada en la mateixa dificultat tècnica. No per això, però, deixa d'haver-hi un abís de diferència, entre l'un i l'altre treball. Tot el problema social consisteix a fer passar els treballadors de la segona a la primera de les dues situacions.

El que caldria és que aquest món i l'altre, en la seva doble bellesa, fossin presents i associats a l'acte del treball, com l'infant que ha de néixer ho és a l'elaboració de la roba d'infant. Aquesta associació es pot operar per una manera de presentar els pensaments que els relacioni directament amb els gestos i les operacions particulars de cada treball, per una assimilació prou profunda que els faci penetrar en la mateixa substància de l'ésser, i per una habitud impresa a la memòria que lligui aquests pensaments als moviments del treball.

Avui, ni intel·lectualment ni espiritualment, no en som pas capaços, d'una tal transformació. Ja fóra molt que en fóssim de començar-la a preparar. És evident que amb l'escola no n'hi hauria pas prou. Caldria que tots els medis on subsistís alguna cosa semblant a pensament hi participessin —les Esglésies, els sindicats, els medis literaris i científics. Amb prou feines gosem esmentar, en aquesta categoria, els medis polítics.

La nostra època té per missió pròpia, per vocació, la constitució d'una civilització basada en l'espiritualitat del treball. Els pensaments relacionats amb el pressentiment d'aquesta vocació, dispersos en Rousseau, George Sand, Tòlstoi, Proudhon, Marx i les encíclicues dels papes, entre d'altres, són els únics pensaments originals del nostre temps, els únics que no hàgim manllevat als grecs. És perquè no hem estat a l'altura d'aquesta gran cosa naixent en nosaltres que ens trobem llançats a l'abís dels sistemes totalitaris. Ara, si Alemanya és vençuda, podria ser que el nostre fracàs no fos definitiu. Podria ser que tinguéssim encara una possibilitat. No hi podem pas pensar sense angoixa, però; car, si la tenim, aquesta possibilitat, mediocres com som, ¿com ho farem per no mancar-hi?

Aquesta vocació és l'única cosa prou gran a proposar als pobles en comptes de l'ídol totalitari. Si no la proposem de manera que en fem sentir la grandesa, restaran sota la influència de l'ídol; només que el pintaran de roig en comptes de castany. Si als homes els donem a triar entre la mantega i els canons, tot i preferir de molt i de lluny la mantega, una fatalitat misteriosa els obliga a contrària a triar els canons. A la mantega hi manca verdaderament massa poesia —si més no quan en tenim, car s'amara d'una certa mena de poesia quan no en tenim. La preferència que tenim per ella és inconfessable.

Actualment, les Nacions Unides, i sobretot Amèrica, es dediquen a dir a les poblacions afamades d'Europa: amb els nostres canons, us portarem mantega. Això només provoca, com a reacció, el pensament que no s'hi afanyin gaire. Quan els la donin, aquesta mantega, la gent s'hi abraonaran; i tot seguit es giraran a qualsevol que els mostri bells canons, decentment embolcallats de tant se val la ideologia. No ens pensem pas que, esgotats com estan, només demanaran benestar. L'esgotament nerviós causat per una desgràcia recent impedeix d'instal·lar-se en el benestar. Obliga a cercar l'oblit o en una borratxera de gaudis exasperats —com després de 1918— o en un ombrívol fanatisme. La desgràcia que ha mossegat massa a fons suscita una disposició a la desgràcia que obliga a precipitar-s'hi un mateix i els altres. Alemanya n'és un exemple.

Les poblacions dissortades del continent europeu tenen més necessitat encara de grandesa que no pas de pa, i només n'hi ha dues menes, de grandesa, l'autèntica, d'ordre espiritual, i la vella mentida de la conquesta del món. La conquesta és el succedani de la grandesa.

La forma contemporània de grandesa autèntica és una civilització constituïda per l'espiritualitat del treball. És un pensament que es pot propagar sense risc de desunió. El

mot d'espiritualitat no implica pas cap afiliació particular. Els comunistes mateixos, en l'atmosfera actual, de segur que no el rebutjarien pas. A més, fóra fàcil de trobar en Marx tot de cites reduïdes al retret de manca d'espiritualitat adreçat a la societat capitalista; cosa que implica que en la societat nova n'hi ha d'haver. Els conservadors no gosarien pas rebutjar-la, aquesta fórmula. Els medis radicals, laics, franc-maçons, tampoc. Els cristians se la farien seva amb joia. Podria suscitar la unanimitat.

Però només podem tocar-la, aquesta fórmula, tremolant. ¿Com podríem tocar-la sense sollar-la, sense fer-ne una mentida? La nostra època està tan emmetzinada de mentida que converteix en mentida tot el que toca. I en som, de la nostra època; no tenim pas cap raó per a creure'ns millors que ella.

Desacreditar uns tals mots llançant-los al domini públic sense infinites precaucions fóra fer un mal irreparable; fóra matar tota esperança que el que s'hi proposa pogués arribar a aparèixer. Aquests mots no haurien d'anar lligats a cap causa, a cap moviment, ni tan sols a cap règim, ni tampoc a cap nació. No se'ls hauria de fer ni el mal que Pétain ha fet als mots "Treball, Família, Pàtria", ni tampoc el que féu la III República als de Llibertat, Igualtat, Fraternitat. No haurien de ser cap mot d'ordre.

Si els proposem públicament, ha de ser només com a expressió d'un pensament que vagi molt més enllà dels homes i les col·lectivitats d'avui, pensament que ens comprometem amb tota humilitat a tenir sempre present, com a guia en tot. Si aquesta modèstia, per a arrossegat les masses, té menys força que no actituds més vulgars, poc importa. Val més fracassar que no pas reeixir a fer mal.

Aquest pensament, però, no tindria cap necessitat de ser llançat amb força, per a impregnar a poc a poc els esperits, car respon a les inquietuds de tothom en aquest moment. Tothom ho diu, amb termes lleument diferents, que patim un desequilibri degut a un desenvolupament purament material de la tècnica. El desequilibri només es pot reparar amb un desenvolupament espiritual en el mateix camp, és a dir, en el camp del treball.

L'única dificultat és la malfiança dolorosa i dissortadament massa legítima de les masses, que es miren tota fórmula un poc elevada com una trampa parada per a ensarronar-los.

Una civilització constituïda per una espiritualitat del treball fóra el més alt grau d'arrelament de l'home a l'univers i, per consegüent, l'estat oposat a aquest en què ens trobem, que consisteix en un desarrelament gairebé total. És així, per natura, l'aspiració corresponent al nostre sofriment.

Desarrelament i nació

Per a un coneixement sumari de la nostra principal malaltia, cal estudiar-ne una altra espècie, encara, de desarrelament. És el desarrelament que podríem dir-ne geogràfic, és a dir, el relacionat amb les col·lectivitats corresponents a territoris. El sentit d'aquestes col·lectivitats fins ha gairebé desaparegut, tret d'una de sola, la nació. Però n'hi ha i n'hi ha hagut moltes més. Unes de més petites, de vegades molt més petites: ciutat o conjunt de poblets, província, regió; unes altres englobant diverses nacions; i encara unes altres englobant diversos trossos de nacions.

La sola nació ho ha substituït tot, això. La nació, és a dir, l'Estat; car no s'hi pot trobar cap més definició, al mot nació, que la de conjunt de territoris reconeixent l'autoritat

d'un mateix Estat. Podríem dir que a la nostra època els diners i l'Estat han reemplaçat tots els altres lligams.

Tan sols la nació, de ja fa molt, fa el paper que per a l'ésser humà és per excel·lència la missió de la col·lectivitat, a saber, assegurar a través del present un lligam entre el passat i l'avenir. En aquest sentit, es pot dir que és l'única col·lectivitat existent en l'univers actual. La família no existeix. El que avui se'n diu família és un minso grup d'éssers humans entorn de cada u de nosaltres; pare i mare, marit o muller, infants; ja un xic lluny, germans i germanes. Els darrers temps, enmig de la misèria general, aquest grupet ha esdevingut una força d'atracció gairebé irresistible, fins al punt de fer oblidar de vegades tota espècie de deure; però és que s'hi trobava un poc d'escalfor viva, enmig del fred glaçat que s'havia girat de cop. Era una reacció quasi animal.

Però ningú no pensa, avui, en els avantpassats que moriren cinquanta anys, o vint o deu, abans del propi naixement, ni tampoc en els descendents que naixeran cinquanta anys, o vint o deu, després de la pròpia mort. Per consegüent, des del punt de vista de la col·lectivitat i de la funció que li és pròpia, la família no compta.

Des d'aquest punt de vista, tampoc la professió, no compta. El gremi, en el marc d'un cert treball, era un lligam entre els morts, els vius i els homes encara per néixer. Avui no hi ha res que estigui gens ni mica orientat a una tal funció. El sindicalisme francès, vora el 1900, potser tingué en aquest sentit algunes vel·leïtats, aviat esborrades.

Finalment, el poble, la ciutat, la comarca, la província i la regió, totes les unitats geogràfiques més petites que la nació, gairebé han deixat de comptar. Les que engloben diverses nacions o diversos trossos de nacions, també. Quan, uns segles enrere, hom deia per exemple "la cristiandat", això tenia una ressonància afectiva tota altra que no avui Europa.

En suma, el bé més preciós de l'home en l'ordre temporal, és a dir, la continuïtat en el temps, en els dos sentits, enllà dels límits de l'existència humana, aquest bé ha estat enterament lliurat en dipòsit a l'Estat.

I tanmateix és justament en el període en què la nació és l'únic que subsisteix, justament ara, que acabem d'assistir a la descomposició instantània, vertiginosa, de la nació. Això ens ha deixat atordits, fins al punt que és extremament difícil de reflexionar-hi.

El poble francès, a juny i juliol de 1940, no ha estat pas un poble a qui uns lladres, amagats a l'ombra, li hagin robat, de sobte, per sorpresa, la pàtria, no. És un poble que ha obert la mà i ha deixat caure la pàtria a terra. Més tard —després d'un llarg interval, però—, s'ha consumit en esforços per a recuperar-la, però algú hi havia posat el peu a sobre.

Ara el sentiment nacional ha tornat. Els mots "morir per França" han tornat a tenir un accent que després de 1918 no havien tornat a tenir. Però, en el moviment de refús que ha alçat el poble francès, la fam, el fred, la presència sempre odiosa de soldats estrangers amb tot el poder de manar, la separació de les famílies, i per a alguns l'exili o la captivitat, tots aquests sofriments hi han tingut una molt gran part, probablement decisiva. La millor prova d'això és la diferència d'esperit que separava la zona ocupada de l'altra. No és pas que hi hagi, per naturalesa, una més gran quantitat de gràcia patriòtica al nord del Leire que al sud. És que la diferència de situacions ha produït estats d'esperit diferents. L'exemple de la resistència anglesa i l'esperança de desfeta alemanya hi han estat també factors importants.

França, avui, no té més realitat que el record i l'esperança. La República mai no fou tan bella com sota l'Imperi; la pàtria mai no és tan bella com sota l'opressió del conqueridor, si és que es té l'esperança de tornar-la a tenir intacta. És per això que

l'eficàcia real del sentiment nacional per a l'estabilitat de la vida pública després de l'alliberament no s'ha de judicar per la intensitat que tingui actualment.

L'esmicolament instantani d'aquest sentiment el juny del 1940 és un record tan vergonyós que ens estimem més de no pensar-hi, deixar-lo a part, pensar només en el redreçament ulterior. També, en la vida privada, tothom es troba sempre temptat de posar els seus defalliments en certa manera entre parèntesis, desar-los al lloc dels mals endreços, trobar un sistema de càlcul en virtut del qual no comptin. Cedir a aquesta temptació és arruïnar l'ànima; és la temptació a vèncer per excel·lència.

Nosaltres hi hem sucumbit tots, a aquesta temptació, per aquesta vergonya pública, tan profunda, que ha ferit tothom en el sentiment íntim del seu honor. Sense aquesta temptació, les reflexions entorn d'un fet tan extraordinari ja haurien dut a una nova doctrina, a una nova concepció de la pàtria.

Especialment des del punt de vista social, no ens l'evitarem pas, la necessitat de pensar la noció de pàtria. No pas tornar-la a pensar, ans pensar-la per primer cop; car, si no m'erro, no l'ha pensada mai ningú. ¿No és estrany, per a una noció que ha fet, i fa, un tal paper? Això posa en evidència el lloc que, en realitat, té el pensament entre nosaltres.

Durant el darrer quart de segle, entre els obrers francesos, la noció de pàtria havia perdut tot crèdit. Els comunistes la tornaren a posar en circulació després de 1934, amb gran acompanyament de banderes tricolors i cants de la "*Marsellesa*". Però no tingueren la més mínima dificultat a tornar-la a adormir poc abans de la guerra. No és pas en nom seu que han començat l'acció de resistència. No l'han tornada a adoptar fins uns nou mesos després de la desfeta. I a poc a poc l'han acabat adoptant íntegrament. Però fóra massa ingenu de veure-hi una verdadera reconciliació entre la classe obrera i la pàtria. Els obrers, massa que és veritat, moren per la pàtria. Però vivim un temps tan farcit de mentides que fins i tot la virtut de la sang voluntàriament sacrificada no és pas prou per a tornar a la veritat.

Anys i anys, als obrers se'ls ha ensenyat que l'internacionalisme és el deure més sagrat i el patriotisme el prejudici burgès més vergonyós. Se n'han passat uns altres, d'anys, ensenyant-los que el patriotisme és un deure sagrat i que allò que no és patriotisme és traïció. ¿Com, a fi de comptes, se'ls podria dirigir sinó per reaccions elementals i per la propaganda?

No hi haurà moviment obrer sa si no troba a disposició una doctrina que assigni un lloc a la noció de pàtria, un lloc determinat, és a dir, limitat. A més, aquesta necessitat només és més evident per als medis obrers perquè el problema de la pàtria hi ha estat discutidíssim des de fa molt. Però és una necessitat comuna a tot el país. És inadmissible que el mot que torna avui gairebé continuament acoblat amb el de deure no se l'hagi fet gairebé mai objecte de cap estudi. En general, només podem citar-hi una pàgina mediocre de Renan.

La nació és un fet recent. A l'Edat mitjana la fidelitat anava al senyor, a la ciutat o a tots dos, i més enllà a medis territorials no pas gaire diferents. El sentiment que en diem patriotisme existia, certament, i a un grau de vegades molt intens; era el seu objecte, allò que no era territorialment definit. El sentiment cobria, segons les circumstàncies, superfícies de terra variables.

En veritat, el patriotisme ha existit sempre, per lluny que ens remuntem en la història. Vercingetòrix morí verament per la Gàl·lia; les tribus espanyoles que resistiren a la conquesta romana, de vegades fins a l'extermini, morien per Espanya, i ho sabien i ho deien; els morts de Marató i de Salamina moriren per Grècia; en els temps en què Grècia, no reduïda encara a província, es trobava respecte a Roma en el mateix estat que la

França de Vichy respecte a Alemanya, a les ciutats gregues, pel carrer, els infants tiraven pedres als col.laboracionistes i els titllaven de traïdors amb la mateixa indignació nostra d'avui.

El que no havia existit mai, fins a una època recent, és un objecte cristal·litzat ofert de manera permanent al sentiment patriòtic. Abans, el patriotisme era difús, errant, i s'eixamplava o estrenyia segons les afinitats i els perills. Es barrejava amb lleialtats diferents, les unes amb uns homes, fossin senyors o reis, les altres amb unes ciutats. Tot plegat era una cosa molt confusa, però també molt humana. Per a expressar el sentiment d'obligació que tothom té pel seu país, al més sovint hom deia "la cosa pública", "el bé públic", mots que a voluntat podien designar el poblet, la ciutat, la província, França, la cristiandat, el gènere humà.

Es parlava també del reialme de França. En aquest terme s'hi barrejava el sentiment d'obligació amb el país i el de fidelitat al rei. Però dos obstacles impediren que aquest doble sentiment pogués ser mai pur, ni en temps de Joana d'Arc. Cal no oblidar que la població de París estava en contra de Joana d'Arc.

Un primer obstacle fou que, després de Carles V, França, en el vocabulari de Montesquieu, deixà de ser una monarquia per a caure en el despotisme, de què no sortí fins al segle XVIII. Avui ho trobem tan natural, de pagar impostos a l'Estat, que no imaginem enmig de quin trasbals moral s'establí aquest costum. Al segle XIV, el pagament d'impostos, tret de les consentides contribucions excepcionals de guerra, era vist com un deshonor, una vergonya reservada als països conquerits, el signe visible de l'esclavatge. Trobem l'expressió d'aquest mateix sentiment en el *Romancero* espanyol, i també en Shakespeare: "Aquesta terra... ha fet una vergonyosa conquesta de si mateixa."

Carles VI, d'infant, ajudat pels oncles, l'ús de la corrupció i una atroz crueltat, obligà brutalment el poble de França a acceptar un impost absolutament arbitrari, renovable a voluntat, que afamava literalment els pobres i se'l patejaven els senyors. És per això que els anglesos d'Enric V foren acollits tot primer com a alliberadors, en un moment en què els Armanyacs eren el partit dels rics i els Borgonyons el dels pobres.

El poble francès, doblegat brutalment i de cop, ja no tingué després, fins al segle XVIII, més que estremiments d'independència. En tot aquest període, fou vist pels altres europeus com el poble esclau per excel·lència, el poble que el seu sobirà tenia a mercè com si fos bestiar.

Alhora, a més, s'instal·là en el més profund del cor d'aquest poble un odi reprimat, i sobretot amarg, pel rei, odi la tradició del qual no s'extingí mai. El sentim ja en una punyent complanta de pagesos del temps de Carles VI. En la misteriosa popularitat de la Lliga, a París, alguna part hi degué tenir. Després de l'assassinat d'Enric IV, un infant de dotze anys fou mort per haver dit públicament que el que faria amb el petit Lluís XIII era això, matar-lo. Richelieu començà la seva carrera amb un discurs en què demanava al clergat de proclamar la damnació de tots els regicides; i posava com a motiu que els qui alimentaven aquest disseny eren animats d'un entusiasme prou i massa fanàtic perquè els pogués aturar cap càstig temporal.

Aquest odi atengué el seu grau més intens d'exasperació a finals del regnat de Lluís XIV. Havent estat oprimit per un terror de la mateixa intensitat que ell, explotà, segons el costum desconcertant de la història, amb vuitanta anys de retard; fou el pobre Lluís XVI qui en rebé el cop. Aquest mateix odi impedí que pogués haver-hi cap verdadera restauració de la reialesa el 1815. Encara avui, impedeix absolutament que el Comte de París pugui ser lliurement acceptat pel poble de França, malgrat l'adhesió d'un home com

Bernanos. Des de certs punts de vista, és una llàstima; es podrien resoldre molts problemes, així; però les coses són com són.

Una altra deu de verí en l'amor dels francesos pel reialme de França és el fet que, a cada època, entre els territoris posats sota l'obediència del rei de França, n'hi havia que se sentien països conquerits i com a tals eren tractats. S'ha de reconèixer que els quaranta reis que en mil anys feren França s'hi posaren amb una brutalitat digna de la nostra època. Si entre l'arbre i els fruits hi ha correspondència natural, no ens n'hem pas d'estranyar que el fruit sigui efectivament lluny de ser perfecte.

Per exemple, tret de rares excepcions, a la història hi podem trobar fets tan atroços, però no pas més, com la conquesta pels francesos, a començaments del segle XIII, dels territoris al sud del Leire. Aquests territoris, amb un nivell elevat de cultura, de tolerància, de llibertat i de vida espiritual, eren animats d'un patriotisme intens pel que en deien el seu "llenguatge", mot pel qual designaven la pàtria. Els francesos eren per a ells uns estrangers i uns bàrbars, com per a nosaltres els alemanys. Per a escampar-hi immediatament el terror, els francesos començaren per exterminar l'entera ciutat de Besiers, i obtingueren l'efecte cercat. Un cop conquerit el país, hi instal·laren la Inquisició. Un sord neguit continuà covant-se entre aquelles poblacions, i els empenyé més tard a abraçar amb ardor el protestantisme, de què d'Aubigné diu, malgrat les diferències tan considerables de doctrina, que procedeix directament dels albigesos. Podem veure com n'era de fort en aquest país l'odi al poder central pel fervor religiós testimoniats a Tolosa a les restes del duc de Montmorency, decapitat per rebel·lió contra Richelieu. La mateixa protesta latent els llançà amb entusiasme a la Revolució francesa. Més tard, esdevingueren radical-socialistes, laics, anticlericals; sota la III República ja no l'odiaven, el poder central, se n'havien en gran mesura emparat i l'explotaven.

Podem remarcar que cada cop la seva protesta prenia un caràcter de desarrelament més intens i un nivell d'espiritualitat i de pensament més baix. Podem remarcar també que, des de la seva conquesta, aquests països han aportat a la cultura francesa una contribució prou feble, quan abans eren tan brillants. El pensament francès deu més als albigesos i trobadors del segle XII, que no eren francesos, que a tot el que aquests territoris han produït en els segles següents.

El comtat de Borgonya era seu d'una cultura original i extremament brillant que no el sobrevisqué. Les ciutats de Flandes tenien, a finals del segle XIV, relacions fraternes i clandestines amb París i Rouen; però els flamencs, quan els ferien, s'estimaven més morir que no ser atesos pels soldats de Carles VI. Aquests soldats feren una expedició de pillatge de la banda d'Holanda, i se n'endugueren burgesos rics que hom decidí de matar; després, un moviment de pietat pogué a perdonar la vida als que s'avinguessin a ser subjectes del rei de França; i respongueren que un cop morts fins els seus ossos ho refusarien, si podien, de sotmetre's al rei de França. Un historiador català de l'època, en contar la història de les Vespres sicilianes, diu: "Els francesos, que, arreu on dominen, són tan cruels com se'n pugui arribar a ser..."

Els bretons es desesperaren quan la seva sobirana Anna fou obligada a esposar el rei de França. Si aquests homes tornessin avui, o més aviat anys enrere, ¿tindrien raons gaire fortes per a pensar que s'havien equivocat? Per desacreditat que estigui l'autonomisme bretó per la personalitat dels qui el manegen i els fins inconfessables que persegueixen, certament la seva propaganda respon a alguna cosa real tant en els fets com en els sentiments d'aquestes poblacions. Hi ha tresors latents, en aquest poble, que no han pogut sortir. La cultura francesa no li convé; la seva no pot germinar; en conseqüència, es manté sencer en els baixos fons de les categories socials inferiors. Els bretons aporten una

gran part dels soldats analfabets; les bretones, diuen, una gran part de les prostitutes de París. L'autonomia no hi fóra cap remei, però això no vol pas dir que la malaltia no existeixi.

El Franc-Comtat, lliure i feliç sota la sobirania ben llunya dels espanyols, es baté al segle XVII per no esdevenir francès. La gent d'Estrasburg es posaren a plorar en veure les tropes de Lluís XIV entrar a la ciutat en plena pau, sense declaració prèvia, per una violació de la paraula donada digna de Hitler.

Paoli, el darrer heroi cors, despengué el seu heroisme a impedir al país de caure en mans de França. Hi ha un monument en honor seu en una església de Florència; no se'n parla gaire, d'ell, a França. Còrsega és un exemple del perill de contagi que implica el desarrelament. Després de conquerir, colonitzar, corrompre i podrir la gent de l'illa, els hem patit sota les formes de prefecte de policia, policia, ajudant, vigilant d'internat i funcions d'aquesta mena, a l'empara de les quals tractaven al seu torn els francesos com una població més o menys conquerida. Han contribuït també a donar a França, davant de molts indígenes de les colònies, la reputació de brutalitat i de crueltat.

Quan es lloa els reis de França per haver assimilat els països conquerits, la veritat sobretot és que en gran mesura els han desarrelat. És un procediment d'assimilació fàcil, a l'abast de qualsevol. Una gent a qui se'ls lleva la pròpia cultura, o bé en resten sense o bé reben deixalles de la que se'ls vol comunicar. En tots dos casos, no desentonen pas, enmig dels altres, semblen assimilats. La vera meravella és assimilar poblacions que conservin viva la seva cultura, per bé que modificada. És una meravella rarament realitzada.

Certament, sota l'Antic Règim, hi hagué una gran intensitat de consciència francesa, en tots els moments de gran esclat de França; al segle XIII, quan Europa acudia a la Universitat de París; al segle XVI, quan el Renaixement, ja apagat o encara no encès a fora, tenia la seu a França; els primers anys de Lluís XIV, quan el prestigi de les lletres s'unia al de les armes. No per això, però, és menys veritat que no foren pas els reis qui soldà aquests territoris inconnexos. Fou únicament la Revolució.

Ja en el curs del segle XVIII hi havia a França, en medis molt diferents, al costat d'una corrupció horrorosa, una flama ardent i pura de patriotisme. N'és testimoni aquell jove pagès, germà de Restif de la Bretonne, brillantment dotat, que es féu soldat gairebé d'infant per pur amor del bé públic, i el mataren a disset anys. Però era ja la Revolució, el que ho produïa, això. Fou pressentida, esperada, desitjada al llarg de tot el segle.

La Revolució fongué les poblacions sotmeses a la corona de França en una massa única, i això per l'embriaguesa de la sobirania nacional. Els qui per força havien estat francesos ho esdevingueren per lliure consentiment; molts dels qui no n'eren desitjaven de ser-ne. Car ser francès, des d'aquell moment, era ser la nació sobirana. Si tots els pobles havien d'esdevenir sobirans arreu, com s'esperava, França no hi podria pas perdre la glòria d'haver començat. A més, les fronteres ja no tenien importància. Eren estrangers només els qui continuaven essent esclaus dels tirans. Els estrangers d'ànima verament republicana eren admesos de grat, a títol honorífic, com a francesos.

Així, hi hagué a França la paradoxa d'un patriotisme fonamentat, no pas en l'amor del passat, sinó en la més violenta ruptura amb el passat del país. I, tanmateix, la Revolució en tenia, de passat, en la part més o menys soterrada de la història de França; tot el que tenia relació amb l'emancipació dels serfs, amb les llibertats de les ciutats, amb les lluites socials; les revoltes del segle XIV, l'inici del moviment dels burguinyons, la Fronda, escriptors com d'Aubigné, Théophile de Viau, Retz. En temps de Francesc I, es bandejà un projecte de milícia popular perquè els senyors objectaren que, si es duia a la pràctica,

els néts dels milicians foren senyors i els seus foren serfs. N'era així, de gran, la força ascendent que movia subterràniament aquest poble.

Però la influència dels enciclopedistes, tots intel·lectuals desarrelats, obsedits amb la idea de progrés, impedí tot esforç d'evocació d'una tradició revolucionària. A més, el llarg terror del regnat de Lluís XIV havia deixat un espai buit, difícil de travessar. És a causa d'aquest terror que, tot i els esforços de Montesquieu en sentit contrari, el corrent d'alliberament del segle XVIII es trobà sense arrels històriques. 1789 fou una verdadera ruptura.

El sentiment que llavors en deien patriotisme tenia per objecte solament el present i l'avenir. Era l'amor de la nació sobirana, basat en gran mesura en l'orgull de formar-ne part. La qualitat de francès semblava ser no pas un fet, ans una tria de la voluntat, com avui l'afiliació a un partit o a una Església.

Quant als qui se sentien lligats al passat de França, el seu lligam prengué la forma de fidelitat personal i dinàstica al rei. No experimentaren cap incomoditat, a cercar ajut en les armes dels reis estrangers. De traïdors, no n'eren pas. Es mantenien fidels a allò a què creien tenir el deure de fidelitat, exactament com els homes que feren morir Lluís XVI.

Els únics que en aquesta època foren patriotes en el sentit que el mot prengué més tard són els qui aparegueren als ulls dels contemporanis i de la posteritat com a arxitraïdors, els qui, com Talleyrand, serviren no pas, com s'ha dit, tots els règims, sinó França rere tots els règims. I és que, per a ells, França no era ni la nació sobirana ni el rei; era l'Estat francès. Els esdeveniments de després els han donat la raó.

Car, quan la il·lusió de la sobirania nacional aparegué manifestament com a il·lusió, deixà de poder ser objecte de patriotisme; a més, la reialesa era com aquestes plantes tallades que no es tornen a replantar; el patriotisme havia de canviar de significació i orientar-se a l'Estat. Però, per consegüent, deixava de ser popular. Car l'Estat no era pas una creació de 1789, datava de començaments del segle XVI i tenia part en l'odi del poble per la reialesa. És així com, per una paradoxa històrica a primer cop d'ull sorprenent, el patriotisme canvià de classe social i de camp polític; de l'esquerra passà a la dreta.

El canvi s'operà del tot després de la Comuna i dels començaments de la III República. La massacre de maig del 1871 fou un cop de què, moralment, els obrers francesos potser encara no se n'han refet. No és pas tan lluny. Un obrer avui de cinquanta anys en pot haver collit els records aterrits de la boca del pare, llavors infant. L'exèrcit del segle XIX era una creació específica de la Revolució francesa. Fins i tot els soldats a les ordres dels Borbons, de Lluís-Felip o de Napoleó III s'havien de violentar en extrem per a disparar sobre el poble. El 1871, per primer cop després de la Revolució, si exceptuem el curt intermedi del 1848, França tenia un exèrcit republicà. Aquest exèrcit, compost de bons nois del camp, es posà a massacrar els obrers amb un excés inèdit de joia sàdica. N'hi havia per a produir un xoc.

En degué ser la causa principal, sens dubte, la necessitat de compensar la vergonya de la desfeta, la mateixa necessitat que ens dugué un xic més tard a conquerir els dissortats annamites. Els fets mostren que, fora d'una operació sobrenatural de la gràcia, no hi ha crueltat ni baixesa de què la bona gent no en sigui capaç, des que entren en joc els mecanismes psicològics corresponents.

La III República fou el segon xoc. S'hi pot creure, en la sobirania nacional, mentre hi ha reis malvats o emperadors que l'emordassen; hom pensa: ¡si no hi fossin!... Però quan ja no hi són, quan la democràcia s'ha instal·lat i, tanmateix, el poble continua manifestament essent no sobirà, el desarrelament és inevitable.

1871 fou l'últim any d'aquell patriotisme francès particular nascut el 1789. El príncep imperial alemany Frederic —més tard Frederic III—, home humà, raonable i intel·ligent, en fou vivament sorprès, de la intensitat d'aquell patriotisme, que trobà arreu en el curs de la campanya. No podia entendre que els alsacians, desconeixent gairebé el francès, parlant un dialecte molt proper a l'alemany i brutalment conquerits en data prou recent, no volguessin sentir a parlar d'Alemanya. Constatà que el mòbil era l'orgull de pertànyer al país de la Revolució francesa, a la nació sobirana. L'annexió, en separar-los de França, els féu potser conservar parcialment aquest estat d'esperit fins al 1918.

La Comuna de París havia estat, al començament, no pas un moviment social, ans una explosió de patriotisme, fins i tot de xovinisme agut. Al llarg de tot el segle XIX, a més, el caire agressiu del patriotisme francès havia inquietat Europa; la guerra de 1870 n'havia estat el resultat directe; car França no l'havia pas preparada, aquesta guerra, però no per això havia deixat de declarar-la sense motiu raonable. Els somnis de conquesta imperial s'havien mantingut vius en el poble durant tot el segle. I, alhora, hom s'il·lusionava amb la independència del món. Conquerir el món i alliberar-lo són dues formes de glòria fet i fet incompatibles, però que es concilien prou bé, en els somnieigs.

Tot aquest bulliment de sentiment popular s'esfondrà, després de 1871. Tanmateix, dues causes mantingueren en el patriotisme una aparença de continuïtat. Primerament, el ressentiment de la derrota. No hi havia encara, llavors, motius raonables per a voler mal als alemanys; no havien comès cap agressió; més aviat s'havien abtingut d'atrocitats; i nosaltres vam tenir la poca gràcia de retreure'ls la violació dels drets dels pobles pel cas d'Alsàcia-Lorena, població en gran part germànica, justament mentre feiem les nostres primeres expedicions a Annam. No els perdonàvem que ens haguessin vençut, com si haguessin violat el dret diví, etern, imprescriptible, de França a la victòria.

En els nostres odis actuals, en què dissortadament hi ha tantes de causes massa legítimes, aquest sentiment singular també hi entra, en part. Ha estat també un dels mòbils de certs col·laboracionistes del primer moment; si França es trobava en el camp de la desfeta, només podia ser perquè hi havia hagut mala sort, errors, malentesos; el seu lloc natural és en el camp de la victòria; el procediment més fàcil, menys penós, menys dolorós per a fer la rectificació indispensable, és canviar de camp. Era l'estat d'esperit dominant en certs medis de Vichy, el juliol de 1940.

Però, sobretot, el que impedí al patriotisme francès de desaparèixer durant la III República, un cop perduda gairebé tota la seva substància viva, és que no hi havia res més. Els francesos només tenien França, a què ser fidels; i quan, un moment, el juny de 1940, l'abandonaren, vegeren com en pot ser d'horrible i llastimós l'espectacle d'un poble no lligat a res per cap fidelitat. És per això que, més tard, es tornaren a aferrar exclusivament a França. Però si el poble francès retroba el que avui se'n diu la sobirania, tornarà a aparèixer la mateixa dificultat d'abans de 1940: que la realitat designada amb el nom de França és abans que res un estat.

L'Estat és una cosa freda que no es pot estimar; però mata i aboleix tot el que es podria estimar; així, hom es troba forçat a estimar-lo perquè no hi ha res més. És aquest el suplici moral dels nostres contemporanis.

És potser aquesta la vera causa d'aquest fenomen del cap suprem polític, estès arreu, que en sorprèn tants. Actualment, en tots els països, en totes les causes, hi ha un home a qui s'adrecen les fidelitats a títol personal. La necessitat d'abraçar el fred metàl·lic de l'Estat ha fet que la gent, per contrast, tingui fam d'estimar quelcom fet de carn i de sang. Aquest fenomen no és pas a prop d'acabar-se i, per desastroses que n'hagin estat fins ara les conseqüències, ens pot reservar encara sorpreses molt penoses; car l'art, ben conegut a

Hollywood, de fabricar vedets amb no importa quin material humà permet a qualsevol d'oferir-se a l'adoració de les masses.

Si no m'erro, la noció d'Estat com a objecte de fidelitat aparegué, per primer cop a França i Europa, amb Richelieu. Abans d'ell es podia parlar, amb to de fidelitat religiosa, del bé públic, del país, del rei, del senyor. Fou ell el primer a adoptar el principi que tothom qui exerceix una funció pública deu la seva entera fidelitat, en el seu exercici, no pas al públic, ni al rei, sinó a només l'Estat. Fóra difícil de definir-lo de manera rigorosa, l'Estat. Però dissortadament no és pas possible de dubtar que aquest mot designa una realitat.

Richelieu, que tenia la claredat d'intel·ligència tan freqüent a l'època, definí en termes lluminosos aquella diferència entre moral i política entorn de la qual s'ha semblat després tanta de confusió. Aproximadament, digué: cal estar-se'n, d'aplicar les mateixes regles a la salvació de l'Estat que a la salvació de l'ànima; car la salvació de les ànimes s'opera a l'altre món, mentre que la dels Estats només s'opera en aquest.

Això és cruelment veritat. Un cristià només n'hauria de poder treure una única conclusió: que mentre que hom deu a la salvació de l'ànima, és a dir, a Déu, una fidelitat total, absoluta i incondicional, a la causa de la salvació de l'Estat hi deu, com a d'altres, una fidelitat limitada i condicional.

Però, per bé que Richelieu es cregués cristià, sens dubte sincerament, la seva conclusió era tota altra. Era que l'home responsable de la salvació de l'Estat, i els seus subordinats, han d'emprar a aquest fi tots els mitjans eficaços, sense excepció, sacrificant-hi en cas de necessitat la seva pròpia persona, el sobirà, el poble, els països estrangers i tota espècie d'obligació.

És, amb molta més grandesa, la doctrina de Maurras: "Política, abans que res". Però Maurras, ben lògicament, és ateu. Aquell cardenal, en posar com a absolut una cosa la realitat de la qual és tota aquí baix, cometia el crim d'idolatria. A més, el metall, la pedra i la fusta no són pas verament perillosos. L'objecte del ver crim d'idolatria és sempre una cosa anàloga a l'Estat. És el crim que el diable proposà a Crist en oferir-li els reialmes d'aquest món. Crist refusà. Richelieu acceptà. Tingué la seva recompensa. Però cregué actuar sempre només per fidelitat, i en cert sentit era veritat.

La seva fidelitat a l'Estat desarrelà França. La seva política fou, al país, matar sistemàticament tota vida espontània per impedir-hi que res es pogués oposar a l'Estat. Si la seva actuació en aquest sentit sembla haver tingut límits, és perquè tot just començava i era prou hàbil per a procedir gradualment. N'hi ha prou de llegir les dedicatòries de Corneille per a sentir fins a quin punt de servilisme innoble havia sabut degradar els esperits. Després, hom s'empescà de dir, per tal de preservar de la vergonya les nostres glòries nacionals, que era simplement el llenguatge de cortesia de l'època. Però és mentida. Per a convèncer-se'n, n'hi ha prou de llegir els escrits de Théophile de Viau. Només que Théophile morí prematurament de les conseqüències d'un empresonament arbitrari, mentre que Corneille visqué fins a vell.

La literatura només té interès com a signe, però és un signe que no enganya. El llenguatge servil de Corneille mostra que Richelieu volia justament asservir els esperits. I no pas a la seva persona, car en la seva abnegació era probablement sincer, sinó a l'Estat representat per ell. La seva concepció de l'Estat era ja totalitària. L'aplicà tant com pogué sotmetent el país, en tota la mesura assolible pels mitjans de l'època, a un règim policíac. Així, destruí gran part de la vida moral del país. Si França se sotmeté a aquesta asfíxia, fou perquè els nobles l'havien desolada fins a tal punt amb absurdes guerres civils atroçment cruels, que acceptà de comprar la pau civil a aquest preu.

Després de l'explosió de la Fronda, que als inicis anunciava, en molts de punts, el 1789, Lluís XIV s'instal·là al poder amb un esperit molt més de dictador que no de sobirà legítim. És el que ve a dir la frase: "L'Estat sóc jo." No és pas un pensament de rei, això. Montesquieu ho explicà molt bé, encobertament. Però el que a la seva època encara no podia percebre és que hi hauria dues etapes, en la decadència de la monarquia francesa. La monarquia, després de Carles V, degenerà en despotisme personal. Però, a partir de Richelieu, la reemplaçà una màquina d'Estat de tendències totalitàries, que, com digué Marx, no sols s'ha sobreposat a tots els canvis, sinó que s'ha perfeccionat i acrescut amb cada canvi de règim.

Durant la Fronda i sota Mazzarino, França, malgrat la misèria pública, respirà moralment. Lluís XIV la trobà plena de genis brillants, que reconegué i encoratjà. Però alhora continuà, a un grau d'intensitat molt més elevat, la política de Richelieu. Així, reduí França, en ben poc temps, a un estat moralment desèrtic, sense parlar de l'atroc misèria material.

Si llegim Saint-Simon, no pas a títol de curiositat literària i històrica, ans com a document de la vida realment viscuda per éssers humans, l'horror i el fàstic s'ensenyoreixen de nosaltres davant d'una tal intensitat d'avorriments mortal i d'una tan general baixesa d'ànima, de cor i d'intel·ligència. La Bruyère, les cartes de Liselotte, tots els documents de l'època, llegits amb aquest esperit, fan la mateixa impressió. Si reculàvem un xic més, podríem ben bé pensar, per exemple, que Molière no el degué pas escriure per distreure's, el *Misàntrop*.

El règim de Lluís XIV era verament totalitari. El terror, les denúncies, assolaven el país. La idolatria de l'Estat, representat pel sobirà, era organitzada amb una descaradura tal que desafiava totes les consciències cristianes. L'art de la propaganda ja era molt ben conegut, com ho mostra la confessió innocent del cap de policia a Liselotte sobre l'ordre de no deixar sortir cap llibre de cap tema sense l'elogi desmesurat al rei.

Sota aquest règim, el desarrelament de les províncies franceses, la destrucció de la vida local, atengué un grau molt més elevat. El segle XVIII fou un moment de calma. L'operació per la qual la Revolució substituï el rei per la sobirania nacional només tenia un inconvenient, i és que la sobirania nacional no existia. Com en el cas de l'euga de Rotllan, només tenia aquest defecte. No existia cap procediment efectiu conegut per a suscitar res real que correspongués a aquests mots. Per tant, només quedava l'Estat, en benefici del qual girà naturalment el fervor per la unitat —"unitat o mort"— aparegut entorn de la creença en la sobirania nacional. D'ací, doncs, noves destruccions en el domini de la vida local. Amb l'ajut de la guerra —la guerra és des de bon començament el ressort de tota aquesta història—, l'Estat, sota la Convenció i l'Imperi, esdevingué com més anava més totalitari.

Lluís XIV havia degradat l'Església francesa associant-la al culte de la seva persona i imposant-li l'obediència fins i tot en matèria de religió. Aquest servilisme de l'Església amb el sobirà tingué molt a veure amb l'anticlericalisme del segle següent.

Però, quan l'Església cometé l'error irreparable d'associar la seva sort a la de les institucions monàrquiques, se separà de la vida pública. Res no podia servir més bé les aspiracions totalitàries de l'Estat. N'havia de resultar el sistema laic, preludi de l'adoració declarada de l'Estat com a tal, tan en voga avui.

Els cristians, davant l'esperit laic, no tenen defensa,. Car, o bé es donen enterament a una acció política, de partit, per retornar el poder temporal a mans d'un clergat o de l'entorn d'un clergat, o bé es resignen a ser irreligiosos en tota la part profana de la seva vida, com és el cas avui a un grau molt més elevat del que els mateixos interessats en

tenen consciència. En tots dos casos s'abandona la funció pròpia de la religió, que és impregnar de claror tota la vida profana, pública i privada, sense mai dominar-la gens.

Durant el segle XIX, les línies de tren feren afrosos estralls, en el sentit del desarrelament. George Sand encara veia en el Berry costums potser vells de milers d'anys, el record dels quals, sense les notes sumàries que en prengué, hauria desaparegut.

La pèrdua del passat, col·lectiu o individual, és la gran tragèdia humana, i el nostre l'hem llençat com l'infant esfullant una rosa. És abans que res per a evitar aquesta pèrdua, que els pobles resisteixen desesperadament a la conquesta.

Però el fenomen totalitari de l'Estat consisteix en una conquesta que els poders públics executen sobre els pobles de què s'encarreguen, sense poder-los evitar les desgràcies que tota conquesta comporta, per tal de tenir un millor instrument per a la conquesta exterior. És així com passaren antany les coses a França, i han passat més recentment a Alemanya, sense comptar-hi Rússia.

El desenvolupament de l'Estat, però, esgota el país. L'Estat es menja la substància moral del país, en viu i se n'engreixa, fins que ve que l'aliment s'esgota, cosa que el redueix al llanguiment per fam. França havia arribat aquí. A Alemanya, contràriament, la centralització de l'Estat hi és molt recent, de manera que l'Estat hi té tota l'agressivitat que dona una sobreabundància d'aliment d'alta qualitat energètica. Quant a Rússia, la vida popular hi té un tal grau d'intensitat que ens demanem si, a fi de comptes, no és pas el poble qui es menjarà l'Estat o, més aviat, el reabsorbirà.

La III República, a França, era una cosa ben singular; un dels seus trets més singulars era que tota la seva estructura, tret del joc de la vida parlamentària, provenia de l'Imperi. El gust dels francesos per la lògica abstracta els fa molt susceptibles de deixar-se ensarronar per etiquetes. Els anglesos tenen un reialme de contingut republicà; nosaltres teníem una república de contingut imperial. A més, l'Imperi prové, per damunt de la Revolució i amb lligams sense discontinuïtat, de la monarquia, però no pas de l'antiga monarquia francesa, sinó de la totalitària, policíaca, del segle XVII.

El personatge de Fouché n'és un símbol, d'aquesta continuïtat. L'aparell de repressió de l'Estat francès tingué, enmig de tots els canvis, una vida sense trasbalsos ni interrupcions, i amb una capacitat d'acció cada cop més gran.

Per aquest fet, a França, l'Estat continuà essent objecte de les rancúnies, els odis i la repulsió, excitats antany per una reialesa esdevinguda tirania. Hem viscut aquesta paradoxa, tan estranya que ni se'n podia prendre consciència: una democràcia en què totes les institucions públiques, així com tot el que s'hi relacionava, eren obertament odiades i menyspreades per tota la població.

Cap francès no tenia el més petit escrúpol a robar o estafar l'Estat en matèria de duanes, impostos, subvencions, o en tota altra matèria. Se n'han d'exceptuar certs medis de funcionaris; però formaven part de la màquina pública. Si els burgesos anaven molt més lluny que la resta del país en les operacions d'aquesta mena és únicament perquè en tenien moltes més ocasions. La policia és, a França, objecte d'un menyspreu tan profund que per a molts francesos aquest sentiment forma part de l'estructura moral eterna de l'home honest. Guignol és folklore francès autèntic, que es remunta a l'Antic Règim i no ha envellit. L'adjectiu policíac és en francès una de les injúries més sangonants, i fóra curiós de saber si en altres llengües n'hi ha d'equivalents. Ara bé, la policia no és res més que l'òrgan d'acció dels poders públics. Els sentiments del poble francès per aquest òrgan restaren tal com eren al temps en què els pagesos, com constata Rousseau, es veien obligats a amagar que tenien un xic de pernil.

Igualment, tot el joc de les institucions polítiques era objecte de repulsió, d'irrisió i de menyspreu. El mot mateix de política estava carregat d'una intensitat de significació pejorativa increïble en una democràcia. "És un polític", "tot això és política"; aquestes frases expressaven condemnes sense apel·lació. Als ulls d'una part de francesos, la professió de parlamentari —car era una professió— tenia quelcom d'infamant. Certs francesos s'enorgullien d'abstenir-se de tot contacte amb el que en deien "la política", fora del dia de les eleccions, o fins i tot aquest dia; d'altres veien el seu diputat com una mena de criat, com un ésser creat i dut al món per a servir el seu interès particular. L'únic sentiment que temperava el menyspreu pels afers públics era l'esperit de partit, almenys en aquells que aquesta malaltia havia contaminat.

Cercariem debades cap aspecte de la vida pública que hagi excitat en els francesos el més lleuger sentiment de lleialtat, gratitud o afecte. En els bells temps de l'entusiasme laic, hi havia hagut l'ensenyament; però ja fa molt que l'ensenyament només és, als ulls tant de pares com d'infants, una màquina de procurar diplomes, és a dir, col·locacions. Quant a les lleis socials, mai el poble francès, en la mesura que n'hagi estat satisfet, les ha vistes com res més que com a concessions arrencades a la mala voluntat dels poders públics per una pressió violenta.

Cap altre interès no ocupava el lloc que els mancava als afers públics. Havent destruït, cadascun dels règims successius, a un ritme cada cop més ràpid, la vida local i regional, aquesta havia finalment desaparegut. França era com aquests malalts amb els membres ja freds a qui el cor encara els batega. Gairebé no hi havia batecs de vida enlloc, fora de París; a partir de les barriades dels volts de la ciutat, la mort moral començava de pesar-hi.

En aquella època exteriorment plàcida d'abans de la guerra, l'avorriment de les petites ciutats de província franceses era potser una crueltat tan real com les atrocitats més visibles. Que uns éssers humans estiguin condemnats a passar els anys únics, irremplaçables, d'entre el bressol i la tomba en un avorriment llòbrec, ¿no és també tan atroç com la fam o les massacres? Fou Richelieu qui començà a escampar aquesta boira d'avorriment sobre França, i d'aleshores ençà no ha deixat de fer-se cada cop més irrespirable. Al moment de la guerra, havia atès el grau d'asfíxia.

Si l'Estat ha matat moralment tot el que, territorialment parlant, era més petit que ell, també ha transformat les fronteres territorials en murs de presó per a tancar-hi els pensaments. A la que mirem la història d'un xic més a prop, fora dels manuals, ens deixa estupefactes de veure com certes èpoques gairebé sense mitjans materials de comunicació superaven la nostra en riquesa, varietat, fecunditat i intensitat de vida en els intercanvis de pensaments a través dels més vastos territoris. És el cas de l'Edat mitjana, de l'Antiguitat pre-romana, del període immediatament anterior als temps històrics. Avui dia, amb la T.S.F., l'aviació, el desenvolupament de transports de tota mena, la impremta i la premsa, el fenomen modern de la nació tanca en petits compartiments separats fins i tot una cosa tan naturalment universal com la ciència. Les fronteres, certament, no són pas infranquejables; però, així com per a viatjar cal passar per una infinitat de formalitats enutjoses i pesades, així també tot contacte amb un pensament estranger, en qualsevol domini, demana l'esforç mental de travessar la frontera. És considerable, aquest esforç, i molta gent no consenten pas a fer-lo. I en aquells qui el fan, el fet de caldre'ls aquest esforç fins i tot els impedeix de nuar lligams orgànics per damunt de les fronteres.

És veritat que hi ha esglésies i partits internacionals. Pel que fa a les esglésies, però, presenten l'escàndol intolerable de sacerdots i fidels demanant a Déu, alhora, amb els mateixos ritus, les mateixes paraules i, cal suposar-ho, un mateix grau de fe i puresa de cor, la victòria militar per a l'un o per a l'altre dels camps enemics. Aquest escàndol ve de

lluny; però en el nostre segle la vida religiosa està més que mai subordinada a la de la nació. Quant als partits, o són internacionals només per ficció, o l'internacionalisme hi té la forma de subordinació total a una nació.

Finalment, també, l'Estat ha suprimit tots els lligams que, fora de la vida pública, podien donar una orientació a la fidelitat. La Revolució francesa, en suprimir els gremis, afavorí el progrés tècnic en la mateixa mesura que moralment féu mal —si més no, consagrà, acabà, un mal ja parcialment acomplert. No fóra repetir-ho massa, dir que avui, quan es fa servir aquest mot, on sigui, allò que vol dir no hi té res en comú, amb els gremis.

Un cop els gremis desapareguts, el treball esdevingué, en la vida individual dels homes, un mitjà per al fi corresponent dels diners. En alguna banda dels textos constitutius de la Societat de Nacions, hi ha una frase afimant que el treball, en endavant, deixava de ser una mercaderia. Era un acudit del pitjor mal gust. Vivim en un segle en què gran quantitat de bona gent, creient-se ben lluny del que Lévy-Bruhl en deia la mentalitat pre-lògica, creuen en l'eficàcia màgica de la paraula molt més que no cap salvatge del fons d' Austràlia. Quan es treu de la circulació comercial un producte indispensable, es preveu per a ell un sistema alternatiu de distribució. Res, semblantment, no s'ha previst per al treball, que, evidentment, continua essent una mercaderia.

Per tant, la consciència professional és simplement una modalitat de la probitat comercial. En una societat basada en els intercanvis, el màxim pes de reprovació social recau sobre el robatori i l'estafa, especialment sobre la del marxant que ven mercaderia avariada garantint que és bona. Igualment, quan hom ven el propi treball, la probitat exigeix d'aportar una mercaderia de qualitat corresponent al preu. Probitat, però, no és pas fidelitat. Les separa una distància molt gran, aquestes dues virtuts.

Hi ha un fort element de fidelitat, en la camaraderia obrera, el qual ha estat durant molt de temps el mòbil dominant de la vida sindical. Però diversos obstacles han impedit a aquesta fidelitat de ser un suport sòlid de la vida moral. D'una banda, el mercantilisme de la vida social ha arribat també al moviment obrer, en posar les qüestions de diners en primer pla; i així, com més dominant és l'interès pels diners, més desapareix l'esperit de fidelitat. D'una altra, en la mesura en què el moviment obrer és revolucionari, defuig aquest inconvenient, però contrau les febleses inherents a tota rebel·lió.

Richelieu, certes observacions del qual són tan prodigiosament lúcides, diu haver descobert per experiència que, en igualtat de condicions, els rebels sempre són la meitat de forts que els defensors del poder oficial. Fins en el cas que hom pensi defensar una bona causa, el sentiment de ser rebel afebleix. Sense un mecanisme psicològic d'aquesta mena, no hi podria haver estabilitat, en les societats humanes. Aquest mecanisme explica la influència del partit comunista. Els obrers revolucionaris n'estan massa contents, de tenir al darrere un estat —un estat que dóna a la seva acció aquest caràcter d'oficial, aquesta legitimitat, aquesta realitat que només confereix l'Estat, el qual tenen alhora geogràficament massa lluny perquè els pugui fastiguejar. De la mateixa manera, els enciclopedistes, profundament incòmodes d'estar en conflicte amb el propi sobirà, tenien set del favor dels sobirans de Prússia o de Rússia. Per aquesta analogia es pot entendre que militants obrers més o menys revolucionaris que havien resistit al prestigi de Rússia no s'hagin pogut impedir de sucumbir al d'Alemanya.

Els obrers, tret dels qui s'han donat del tot al partit comunista, no poden trobar en la fidelitat a la seva classe cap objecte prou precís, prou netament delimitat, per a treure'n l'estabilitat interna. Poques nocions són tan indeterminades com la de classe social. Marx, que hi fa reposar tot el seu sistema, mai no intentà de definir-la, ni tan sols d'estudiar-la.

L'única informació sobre les classes socials que es pot treure de les seves obres és que són coses que lluiten. No és pas prou. Ni és cap d'aquelles nocions que, sense que es puguin definir amb paraules, són clares al pensament. I més difícil, encara, que no pas definir-la és concebre-la o sentir-la sense definició.

En la vida moderna, la fidelitat implicada per una afiliació religiosa compta també ben poc, per singular que sigui. Malgrat diferències evidents i considerables, tant el sistema anglès d'Església nacional com el francès de separació d'Esglésies i Estat produeixen un efecte en cert sentit anàleg. Només que el segon sembla més destructor.

La religió fou proclamada afer privat. Segons la manera de veure d'ara, això no vol pas dir que resideixi en el secret de l'ànima, en aquest lloc profundament amagat on fins ni la pròpia consciència hi penetra. Vol dir que és cosa de tria, d'opinió, de gust, gairebé de fantasia, com la tria de partit polític o fins i tot de corbata; o, encara, que és cosa de família, d'educació, d'entorn. Havent esdevingut cosa privada, perd el caràcter obligatori reservat a la cosa pública i, per consegüent, deixa de tenir cap títol incontestat a la fidelitat.

Gran quantitat de paraules reveladores mostren que és així. Quantes de vegades, per exemple, no sentim repetir aquest lloc comú: "Catòlics, protestants, jueus o lliurepensadors, tots som francesos", exactament com si es tractés de petites fraccions territorials del país, com si es digués: "Marsellesos, lionsos o parisencs, tots som francesos". En textos emanats del papa s'hi pot llegir: "No tan sols des del punt de vista cristià, ans més generalment des del punt de vista humà..."; com si el punt de vista cristià, que o no té cap sentit o pretén embolcallar-ho tot en aquest món i en l'altre, tingués un grau de generalitat més petit que el punt de vista humà. No es pot concebre una declaració de fracàs més terrible. Heus ací com es paguen els "anathema sit". A fi de comptes, la religió, degradada al rang de cosa privada, es redueix a la tria del lloc on anar a passar una hora o dues els diumenges al matí.

El que té de còmic, això, és que la religió, és a dir, la relació de l'home amb Déu, no és vista avui com res massa sagrat per a la intervenció de cap autoritat exterior, sinó que és considerada com una de les coses que l'Estat deixa a la fantasia de cadascú, com a cosa poc important per als afers públics. Almenys ha estat així en un passat recent. És aquesta la significació actual del mot "tolerància".

Així, no hi ha res, fora de l'Estat, a què la fidelitat es pugui agafar. És per això que, fins al 1940, mai no li havia estat refusada. Car l'home sent que una vida humana sense fidelitat és una cosa horrorosa. Enmig de la degradació general de tots els mots del vocabulari francès relatius a nocions morals, els mots de traïdor i traïció no n'han perdut gens, de força. L'home sent també que és nascut per al sacrifici; i ja no quedava en la imaginació pública altra forma de sacrifici que el sacrifici militar, és a dir, l'ofert a l'Estat.

Es tractava ben bé únicament de l'Estat. La il·lusió de la Nació, en el sentit en què els homes de 1789, de 1792, es prenien el mot, que feia vessar en aquells temps llàgrimes de joia, era, el 1940, passat completament abolit. Fins el mot de nació havia canviat de sentit. En aquest segle d'ara, ja no designa el poble sobirà, sinó el conjunt de poblacions reconeixent l'autoritat d'un mateix Estat; és l'arquitectura formada per l'Estat i el país que domina. Quan es parla de sobirania de la nació, avui, això vol dir únicament sobirania de l'Estat. Un diàleg entre un dels nostres contemporanis i un home de 1792 duria a malentesos ben còmics. Ara bé, no tan sols l'Estat en qüestió no és el poble sobirà, sinó que és idènticament aquell mateix Estat inhumà, brutal, burocràtic i policial legat per Richelieu a Lluís XIV, per Lluís XIV a la Convenció, per la Convenció a l'Imperi, i per l'Imperi a la III República. I, a més, és instintivament conegut i odiat com a tal.

Així, es vegé aquesta cosa estranya, l'Estat, objecte d'odi, repulsió, irrisió, menyspreu i por, reclamant, sota el nom de pàtria, la fidelitat absoluta, la donació total, el sacrifici suprem, i obtenint-los, de 1914 a 1918, fins al punt de superar tota expectativa. Es posava com un absolut aquí baix, és a dir, com un objecte d'idolatria; i fou acceptat i servit com a tal, honorat amb una quantitat espantosa de sacrificis humans. Una idolatria sense amor, ¿hi ha res de més monstruós i més trist?

Quan algú, en el sacrifici, va molt més lluny del que el cor no l'hi empeny, inevitablement es produeix tot seguit una reacció violenta, una mena de revulsió en els sentiments. Es veu sovint en les famílies, quan un malalt té necessitat d'atencions superiors a l'afecte que inspira. És llavors objecte d'una rancúnia reprimida per inconfessable, però sempre present, com un verí secret.

Això mateix es produí, després de 1918, entre els francesos i França. Li havien donat massa. Li havien donat més del que, per a ella, tenien al cor.

Tot el corrent d'idees antipatriòtiques, pacifistes i internacionalistes de després de 1918 invocava els morts de la guerra i els vells combatents; i, pel que fa a aquests, emanava realment en gran mesura dels seus medis. Hi havia també, és cert, associacions de vells combatents intensament patriòtiques. Però l'expressió del seu patriotisme feia so de buit, no tenia ni gota de força persuasiva. Feia pensar en el llenguatge dels qui, havent sofert massa, tenen contínuament necessitat de dir-se que no és pas per res, que han sofert. Car uns sofriments massa grans, pels impulsos del cor, poden dur a l'una o a l'altra actitud; o hom rebutja violentament allò a què s'ha donat massa, o s'hi aferra amb alguna mena de desesper.

Res no féu més mal al patriotisme que l'evocació, repetida fins a la sacietat, del paper jugat per la policia rere els camps de batalla. Res no podia ferir més els francesos, en forçar-los a constatar, rere la pàtria, la presència d'aquell estat policial, objecte tradicional del seu odi. I, alhora, les cites de la premsa extravagant d'abans de 1918, pròximes al paper de la policia, rellegides més tard amb sang freda i fàstic, els feien la impressió d'haver estat ensarronats. No hi ha res que el francès pugui perdonar menys. El sentiment patriòtic, havent estat desacreditats fins i tot els mots que l'expressaven, passà en cert sentit a la categoria de sentiment inconfessable. Hi hagué un temps, no pas lluny, en què l'expressió d'aquest sentiment en els medis obrers, si més no en uns quants, hauria fet l'efecte d'un manquement a les conveniències.

Hi ha testimonis concordants que afirmen que els més coratjosos, el 1940, foren els vells combatents de l'altra guerra. Només se n'ha de concloure que les seves reaccions de després de 1918 tingueren una influència més profunda en l'ànima dels infants que els voltaven que no en la pròpia. És un fenomen molt freqüent i fàcil de comprendre. Als qui tenien divuit anys el 1914 se'ls havia format el caràcter els anys anteriors.

S'ha dit que l'escola de començaments de segle havia forjat un jovent per a la victòria, i que la de després de 1918 fabricà una generació de vençuts. Hi ha en això molt de veritat. Però els mestres d'escola de després de 1918 eren vells combatents. Molts dels infants que entre 1920 i 1930 tenien deu anys tingueren mestres que havien fet la guerra.

Si França ha patit l'efecte d'aquesta reacció més que altres països, és degut a un desarrelament molt més agut, provinent d'una centralització estatal molt més antiga i intensa, a l'efecte desmoralitzador de la victòria, i a la llicència acordada a totes les propagandes.

A més, entorn de la noció de pàtria hi hagué, en el domini del pur pensament, ruptura d'equilibri i compensació per ruptura en sentit invers. Com que l'Estat havia continuat essent, enmig del buit total, l'única cosa qualificada per a demanar a l'home

fidelitat i sacrifici, la noció de pàtria es posava, en el pensament, com un absolut. La pàtria estava fora del bé i del mal. És el que expressa el proverbi anglès “right or wrong, my country”. Però sovint es va més lluny, que això. No s’admet que la pàtria la pugui errar.

Als homes de tots els medis, per poc inclinats que estiguin a l’esforç d’examen crític, una absurditat esclatant, ni que no la reconeixin, els provoca un malestar que afebleix l’ànima. En el fons, res no hi ha més barrejat amb la vida humana comuna i quotidiana que la filosofia, però una filosofia implícita.

Posar la pàtria com un absolut que el mal no pot sollar és una absurditat esclatant. La pàtria és un altra manera d’anomenar la nació; i la nació és un conjunt de territoris i poblacions units per esdeveniments històrics en què, en la mesura que la intel·ligència humana en pot jutjar, l’atzar hi ha tingut una gran part, i en què sempre s’hi han barrejat el bé i el mal. La nació és un fet, i un fet no és pas un absolut. I és un fet entre d’altres d’anàlegs. N’hi ha més d’una, de nació, a la superfície de la terra. La nostra, certament, és única. Però cadascuna de les altres, considerada en si mateixa i amb amor, és única en el mateix grau.

Abans de 1940, estava de moda parlar de la “França eterna”. Aquests mots són una mena de blasfèmia. El mateix n’hem de dir de pàgines ben emotives escrites per grans escriptors catòlics francesos sobre la vocació de França, la salvació eterna de França i altres temes semblants. Richelieu hi veia molt més clar, quan deia que la salvació dels Estats només s’opera aquí baix. França és una cosa temporal, terrenal. Si no m’equivoco, no s’ha dit mai que Crist morís per salvar nacions. La idea d’una nació interpel·lada per Déu en tant que nació només pertany a l’antiga llei.

L’Antiguitat dita pagana mai no hauria comès una confusió tan grossera. Els romans es creien elegits, però únicament per a una dominació terrenal. L’altre món no els interessava pas. Enlloc no es veu que cap ciutat, cap poble, s’hagi cregut elegit per a un destí sobrenatural. Els Misteris, en certa manera llavors el mètode oficial de salvació, com avui les Esglésies, eren institucions locals, però es reconeixia que eren equivalents entre ells. Plató mostra com l’home socorregut per la gràcia surt de la caverna d’aquest món; però no diu pas que en pugui sortir cap ciutat. Al contrari, presenta la col·lectivitat com una mena de cosa animal que impedeix la salvació de l’ànima.

S’acusa sovint l’Antiguitat de només haver sabut reconèixer els valors col·lectius. En realitat, aquest error només el cometeren els romans, que eren ateus, i els hebreus; i aquests, només fins a l’exili de Babilònia. Però si ens equivoquem en atribuir aquest error a l’Antiguitat pre-cristiana, també ens equivoquem en no reconèixer que nosaltres el cometem contínuament, corromputs com estem per la doble tradició romana i hebraica, que massa sovint supera en nosaltres la pura inspiració cristiana.

Als cristians, avui, els costa de reconèixer que, si es dóna al mot pàtria el sentit més fort possible, un sentit complet, llavors el cristià només en té una, de pàtria, i situada fora d’aquest món. Car només té un pare, que habita fora d’aquest món. “Aplegueu-vos tresors al cel... que allà on té el tresor l’home, allà hi tindrà també el cor.” És prohibit, doncs, de tenir el cor a la terra.

Als cristians, avui, no els agrada posar la qüestió de quins drets sobre el seu cor tenen Déu i el propi país. Els bisbes alemanys han acabat una de les seves protestes més coratjoses dient que refusaven haver de triar mai entre Déu i Alemanya. ¿I per què ho refusen? Sempre poden produir-se circumstàncies que obliguin a triar entre Déu i tant se val el què de terrenal, i en la tria no s’ha de dubtar mai. Els bisbes francesos, però, haurien dit el mateix. La popularitat de Joana d’Arc el darrer quart de segle no era pas

una cosa del tot sana; era un recurs còmode per a oblidar que hi ha diferència, entre França i Déu. Tanmateix, aquesta covardia interior davant el prestigi de la idea de pàtria no ha pas fet que el patriotisme fos més enèrgic. L'estàtua de Joana d'Arc, a totes les esglésies del país, estava situada de manera que atreia les mirades, durant els horrorosos dies en què els francesos abandonaren França.

“Si algú ve a mi i no detesta el pare, la mare, la muller, els fills, els germans, les germanes i, fins i tot, la pròpia vida, no pot ser deixeble meu.” Si és prescrit de detestar tot això, en un cert sentit del mot detestar, és certament prohibit d'estimar el propi país, en un cert sentit del mot estimar. Car l'objecte propi de l'amor és el bé, i “només Déu és bo”.

Això són evidències, però, per una mena de sortilegi, són del tot desconegudes aquest nostre segle. Si no, hauria estat impossible que un home com el Pare de Foucauld, que havia triat de ser, per caritat, testimoni de Crist enmig de poblacions no cristianes, es cregués amb dret a aportar alhora informacions sobre elles al 2n Buró.

Fariem bé de meditar les terribles paraules del diable a Crist en mostrar-li tots els reialmes d'aquest món i dient-ne: “Tot poder m'ha estat abandonat.” Sense excepció de cap.

Allò que no sobtà els cristians sobtà els obrers. Una tradició encara prou recent perquè no hagi mort del tot fa de l'amor per la justícia la inspiració central del moviment obrer francès. A la primera meitat del segle XIX, era un amor ardent, prenent partit pels oprimits del món sencer.

Mentre la pàtria fou el poble constituït en nació sobirana, les seves relacions amb la justícia no plantejaven cap problema. Car s'admetia —del tot arbitràriament, i per una interpretació molt superficial del *Contracte Social*— que la nació sobirana no comet injustícia ni amb els seus membres ni amb els seus veïns; se suposava que les causes productores d'injustícia van lligades totes a la no-sobirania de la nació.

Però des que rere la pàtria hi ha el vell Estat, la justícia és lluny. En l'expressió del patriotisme modern, no se'n fa gaire qüestió, de la justícia, ni sobretot res s'hi diu que pugui permetre de pensar les relacions entre pàtria i justícia. No es gosa pas afirmar que hi hagi equivalència, entre les dues nocions; ni es gosaria, especialment, d'afirmar-ho als obrers, que, per l'opressió social, senten el fred metàl·lic de l'Estat i s'adonen confusament que aquest fred deu també existir en les relacions internacionals. Quan es parla molt de la pàtria, es parla poc de la justícia; i el sentiment de justícia és tan potent en els obrers, ni que siguin materialistes, per la impressió que tenen sempre de ser-ne privats, que una forma d'educació moral en què la justícia gairebé no hi figuri no pot tenir influència damunt seu. Quan moren per França, tenen sempre necessitat de sentir que moren alhora per alguna cosa molt més gran, que prenen part en la lluita universal contra la injustícia. Per a ells, segons una dita cèlebre, amb la pàtria no n'hi ha prou.

El mateix s'esdevé arreu on cremi una flama, o una guspira, ni que sigui imperceptible, de vida espiritual. A aquest foc, la pàtria no li és prou. I aquells en qui aquesta flama és absent, el patriotisme, en les seves supremes exigències, el troben prou i massa elevat; només pot ser un estimulants prou fort, doncs, sota la forma del més encegat fanatisme nacional.

És cert que els homes són capaços de dividir la seva ànima en compartiments, en cadascun dels quals una idea hi tingui una espècie de vida sense relació amb les altres. No els agrada ni l'esforç crític ni l'esforç de síntesi, i no se'ls imposen si no és amb violència.

Però quan la carn, carregada de por, d'angoixa, reula davant la mort, davant un patiment massa gran, davant l'excés de perill, apareix en l'ànima de tot home, fins si és

del tot inculte, un fabricant de raonaments elaborant proves per a establir la legitimitat i la bondat de sostreure's a aquella mort, a aquell patiment, a aquell perill. Les proves, segons el cas, poden ser bones o dolentes. De tota manera, en aquell moment, el desarrelament de la carn i de la sang els imprimeix una intensitat de força persuasiva com mai cap orador no ha aconseguit.

Hi ha gent en qui les coses no van pas així. O bé és que la seva naturalesa els sostreu de la por, perquè la carn, la sang i les entranyes els són insensibles en presència de la mort o del dolor, o bé és que tenen un tal grau d'unitat en l'ànima que aquest fabricant de raonaments no té cap possibilitat de treballar-hi. N'hi ha d'altres, encara, on treballa, hi fa sentir la seva persuasió, però tot i això se la menysprea. Això darrer suposa o un grau ja elevat d'unitat interior, o uns estimulants exteriors potents.

L'observació genial de Hitler sobre la propaganda, a saber, que la sola força bruta no pot vèncer les idees però que en canvi les venç fàcilment si s'acompanya d'unes quantes, per baixa qualitat que tinguin, aquesta observació aporta, a més, la clau de la vida interior. Els avalots de la carn, per violents que siguin, no poden vèncer en l'ànima cap pensament, si van sols. Però tenen la victòria fàcil si encomanen el seu poder persuasiu a un altre pensament, per dolent que sigui. És aquest punt, l'important. Cap pensament no és massa mediocre, per a aquesta funció d'aliat de la carn. Però a la carn li cal pensament, per aliat.

És per això que, mentre en temps ordinaris la gent, fins la cultivada, viu sense neguit amb les més enormes contradiccions interiors, en els moments de crisi suprema la més petita falla en el sistema interior adquireix la mateixa importància que si el filòsof més lúcid estigués, en alguna banda, maliciosament a punt d'aprofitar-se'n; és així en tot home, per ignorant que sigui.

En els moments suprems, que no són pas necessàriament els de més gran perill, sinó aquells en què l'home es troba, davant l'avalot de les entranyes, la sang i la carn, sol i sense estimulants exteriors, els únics que resisteixen són aquells la vida interior dels quals procedeix sencera d'una sola idea. És per això que els sistemes totalitaris formen homes a prova de bomba.

La pàtria només pot ser aquesta sola idea en un règim de tipus hitlerià. Això es podria demostrar fàcilment, fins al detall, però no cal, de tan evident que és. Si la pàtria no és aquesta idea, i si tanmateix té un lloc, o hi ha incoherència interior, i una feblesa amagada en l'ànima, o cal que hi hagi una altra idea dominant-ho tot, relativament a la qual la pàtria tingui un lloc ben clarament reconegut, limitat i subordinat.

No era pas aquest, el cas, en la nostra III República. En cap medi, no ho era. El que s'hi trobava, arreu, era la incoherència moral. I també el fabricant interior de raonaments, fos actiu o no a les ànimes entre 1914 i 1918. La majoria resistiren, en un tibament suprem, per la reacció que empeny sovint els homes a llançar-se cegament, de por de deshonorar-se, a la banda oposada a aquella a què els empeny la por. L'ànima, però, quan s'exposa a dolor i perill sota l'efecte d'aquest sol impuls, aviat s'esgota. Els raonaments que, alimentats d'angoixa, no han pogut influir en la manera d'actuar mosseguen encara més el fons de l'ànima, i la seva influència surt més tard. És el que passà després de 1918. I els qui no havien donat res i se n'averkonyien, estigueren prestos, per altres motius, a encomanar-se'n. Era aquesta, l'atmosfera que envoltava els infants a qui un xic més tard se'ls demanaria de morir.

De com n'arribà, de lluny, la disgregació interior en els francesos, ens en podem adonar si pensem que encara avui la idea de col·laborar amb l'enemic no ha pas perdut tot prestigi. D'altra banda, si hom cerca un reconfort en l'espectacle de la resistència, si es

diu que els resistents no tenen cap dificultat a trobar la inspiració alhora en el patriotisme i en un munt d'altres mòbils, li cal alhora dir-se i redir-se que França com a nació es troba ara al costat de la justícia, de la felicitat general i de les coses d'aquesta mena, és a dir, en la categoria de les coses belles no existents. La victòria aliada la'n traurà, d'aquesta categoria, la restablirà en el domini dels fets; i moltes dificultats que semblaven bandejades tornaran a sortir. En cert sentit, la dissort ho simplifica tot. El fet que França hagi entrat en la via de la resistència més lentament, més tard, que la majoria dels països ocupats mostra que fóra un error no inquietar-nos per l'avenir.

Es pot veure clarament fins on arribava la incoherència moral del nostre règim si pensem en l'escola. La moral hi forma part del programa, i fins i tot els mestres a qui no agradava de fer-ne objecte d'un ensenyament dogmàtic l'ensenyaven inevitablement de manera difusa. La noció central d'aquesta moral és la justícia i les obligacions que imposa amb el proïsme.

Però quan s'hi tracta d'història, la moral deixa d'intervenir. No s'hi tracta mai de les obligacions de França a l'exterior. De vegades hom l'anomena justa i generosa, com un escreix, una ploma al barret, un coronament de glòria. Les conquestes que féu i perdé poden en rigor ser objecte d'un dubte lleuger, com les de Napoleó; mai les que ha conservat. El passat només és la història del creixement de França, i és admès que aquest creixement, des de tots els punts de vista, sempre és un bé. Mai no ens demanem si en créixer no destruï. Examinar si no li esdevingué de destruir res valuós semblaria la blasfèmia més horrible. Bernanos diu que la gent d'Action Française es miren França com un marrec a qui només se li demana de créixer, d'engreixar-se. No són només ells, però. És el pensament general, que, sense mai expressar-se, és sempre implícit en la manera com ens mirem el passat del país. I la comparança amb un marrec és encara massa honorable. Els éssers a qui només se'ls demana d'engreixar-se són els conills, els porcs, els pollastres. Plató té el mot més just en comparar la col·lectivitat a un animal. I els engegats pel seu prestigi, és a dir, tothom, fora dels predestinats, "de les coses necessàries en diuen coses justes i belles, essent incapaços de discernir i ensenyar la distància que hi ha entre l'essència del necessari i la del bé".

Es fa tot el que es pot perquè els infants sentin, i ho sentin a més naturalment, que les coses relatives a la pàtria, a la nació, al creixement de la nació, tenen un grau d'importància que les posa a part de les altres. I és precisament a propòsit d'aquestes coses que la justícia, els miraments pels altres, les obligacions rigoroses assignant límits a les ambicions i als apetits, tota aquesta moral a què hom s'esforça de sotmetre la vida dels noiets, mai no s'evoquen.

¿Què en podem concloure, d'això, sinó que la moral es troba entre les coses d'importància mínima, que, com la religió, l'ofici, la tria del metge o del proveïdor, tenen el seu lloc en el domini inferior de la vida privada?

Però si la moral pròpiament dita és així rebaixada, no la substitueix pas cap sistema diferent. Car el prestigi superior de la nació va lligat a l'evocació de la guerra. Aquest prestigi no aporta pas mòbils, en temps de pau, excepte en un règim que constitueixi una preparació permanent per a la guerra, com el nazi. Excepte en un tal règim, fóra perillós de recordar massa que aquesta pàtria que demana la vida als fills té una altra cara que és l'Estat, amb els impostos, les duanes, la policia. Hom se n'absté curosament; i així a ningú se li acudeix que odiar la policia o defraudar en matèria de duanes o d'impostos pugui ser un mancament al patriotisme. Un país com Anglaterra n'és en certa mesura una excepció, per una tradició mil·lenària de llibertat garantida pels poders públics. Així, en temps de

pau, la dualitat de la moral afebleix el poder de la moral eterna sense reemplaçar-la per res.

Aquesta dualitat és present permanentment, sempre, arreu, no pas només a l'escola. Car quasi diàriament, en temps normal, a tot francès li ve, en llegir el diari, en discutir en família o a la taverna, de pensar per França, en nom de França. Des d'aquest instant, i mentre no torna al paper de personatge privat, perd fins el record de les virtuts a què, de manera més o menys vaga i abstracta, admet d'estar obligat. Quan es tracta d'un mateix, i fins de la pròpia família, és més o menys admès que cal no vantar-se'n massa, de si mateix, que cal malfiar-se dels propis judicis quan s'és alhora jutge i part, que cal demanar-se si els altres no tenen pas almenys parcialment raó contra un mateix, que cal no posar-se massa a davant, que cal no pensar únicament en un mateix; en resum, que cal posar límits a l'egoisme i a l'orgull. Però en matèria d'egoisme nacional, d'orgull nacional, no tan sols hi ha llicència il·limitada, sinó que se n'imposa el grau més alt possible per quelcom semblant a una obligació. Els miraments pels altres, la confessió dels propis errors, la modèstia i la limitació voluntària dels desigs esdevenen en aquest domini crims, sacrilegis. De les abundoses paraules sublimes que el *Llibre dels Morts* egipci posa en boca del just després de la mort, la més colpidora potser és aquesta: "No m'he fet mai el sord a paraules justes i veres." Però, en el pla internacional, tothom considera un deure sagrat de fer-se el sord a paraules justes i veres si són contràries a l'interès de França. ¿O potser admetem que les paraules contràries a l'interès de França no en poden ser mai, de justes i veres? Vindria a ser exactament el mateix.

Hi ha manques de consideració que la bona educació, a falta de moral, impedeix de cometre en la vida privada i en canvi semblen absolutament naturals en el pla nacional. Fins i tot les més insuportables dames de la Caritat s'hi pensarien, a convocar els seus protegits per a exposar-los amb un discurs la magnitud dels benifets rebuts i del reconeixement degut a canvi. Un governador francès d'Indoxina, en canvi, no dubta gens, en nom de França, a fer servir aquest llenguatge, fins immediatament després dels actes de repressió més atroços o de les fams més escandaloses; i espera, imposa, respostes que hi facin eco.

És un costum heretat dels romans. Mai no cometien crueltats ni acordaven cap favor sense vantar-se, en tots dos casos, de la seva generositat i de la seva clemència. Hom no era mai rebut a demanar-los res, ni que fos un simple alleujament de la més horrible opressió, si no començava justament per aquests elogis. Així, deshonoraren la súplica, abans d'ells honorable, imposant-hi la mentida i l'afalagament. A la *Iliada*, mai cap troià agenollat davant d'un grec i implorant-li de viure no hi posa el més lleuger matis de falagueria, en el llenguatge.

El nostre patriotisme ve directament dels romans. És per això que als nois francesos se'ls encoratja a cercar la inspiració patriòtica en Corneille. És una virtut pagana, si és que són dos mots compatibles. El mot de pagà, quan s'aplica a Roma, té verament a títol legítim el sentit carregat d'horror que li donaven els primers polemistes cristians. Era verament un poble ateu i idòlatra; no pas d'estàtues de pedra o de bronze, sinó idòlatra de si mateix. És aquesta autoïdolatria el que ens llegà sota el nom de patriotisme.

A més, la dualitat en la moral és un escàndol molt més esclatant si, en comptes de la moral laica, es pensa en la virtut cristiana, de què a més la moral laica n'és simplement una edició per al gran públic, una solució diluïda. La virtut cristiana té per centre, per essència, per sabor específic, la humilitat, el moviment lliurement consentit de baixada. És per això que els sants s'assemblen a Crist. "Essent de condició divina, no cregué haver-

se d'aferrar gelosament a la seva igualtat amb Déu, sinó que s'anorreà... Tot i ser el Fill, dels patiments n'aprengué l'obediència.”

Però quan un francès pensa en França, segons la concepció actual, l'orgull és per a ell un deure; la humilitat fóra una traïció. Aquesta traïció és potser el que més amargament es retreu al govern de Vichy. I tenen raó, car la seva humilitat és de mala llei, és la de l'esclau que llagoteja i menteix per evitar els cops. En aquest camp, però, una humilitat de bona llei, entre nosaltres, és cosa desconeguda. Ni en concebem la possibilitat. Per a arribar tan sols a concebre'n la possibilitat, ens caldria ja un esforç d'invenció.

En una ànima cristiana, la presència de la virtut pagana del patriotisme és un dissolvent. Passà de Roma a mans nostres sense bateig. Estranyament, els bàrbars, o els qui hom anomenava així, foren batejats gairebé sense dificultat, al temps de les invasions; però l'heretatge de la Roma antiga no n'ha estat mai, de batejada, sens dubte perquè no en podia ser, i això tot i haver fet l'Imperi romà del cristianisme una religió d'Estat.

Fóra difícil d'imaginar, d'altra banda, una injúria més cruel. Pel que fa als bàrbars, no és pas estrany que els gots entressin fàcilment al cristianisme, si, com creien els contemporanis, eren de la sang dels getes, els tracis més justos, que Heròdot en deia els immortalitzadors per la intensitat de la seva fe en la vida eterna. L'herència dels bàrbars es barrejà amb l'esperit cristià per a formar aquest producte únic, inimitable, perfectament homogeni, que se'n digué la cavalleria. Però entre l'esperit de Roma i el de Crist no hi hagué mai fusió. Si la fusió hagués estat possible, l'Apocalipsi mentiria en representar Roma com la dona asseguda damunt la bèstia, la dona farcida dels noms de la blasfèmia.

El Renaixement fou una resurrecció primer de l'esperit grec, després de l'esperit romà. És només en aquesta segona etapa que actuà com a dissolvent del cristianisme. És en el curs d'aquesta segona etapa que nasqué la forma moderna de la nacionalitat, la forma moderna del patriotisme. Corneille tingué raó de dedicar el seu *Horaci* a Richelieu, i de fer-ho en termes la baixesa dels quals iguala l'orgull quasi delirant que inspira la tragèdia. Aquesta baixesa i aquest orgull són inseparables; prou bé es veu avui a Alemanya. El mateix Corneille és un excel·lent exemple de l'espècie d'asfíxia que s'empara de la virtut cristiana en contacte amb l'esperit romà. El seu *Polieucte* ens semblaria còmic, si l'hàbit no ens encegués. Polieucte, sota la seva ploma, és un home que tot d'una comprèn que hi ha un territori molt més gloriós a conquerir que no els regnes terrenals, i una tècnica particular per a arribar-hi; tot seguit es posa el deure de partir a conquerir-lo, sense miraments per res, i en el mateix estat d'esperit amb què abans feia la guerra al servei de l'emperador. Alexandre plorava, diuen, de només haver de conquerir el globus terrestre. Corneille creia aparentment que Crist havia davallat a la terra per a omplir aquest buit.

Si en temps de pau el patriotisme actua invisiblement com un dissolvent de la virtut, sigui cristiana, sigui laica, en temps de guerra s'esdevé el contrari; i és ben natural. Quan hi ha dualitat moral, el que en pateix és sempre la virtut exigida per les circumstàncies. La tendència a la facilitat afavoreix naturalment la mena de virtut que no es pot exercir efectivament; la moralitat de guerra en temps de pau, la moralitat de pau en temps de guerra.

En temps de pau, la justícia i la veritat, a causa de l'envà estanc que les separa del patriotisme, són degradades al rang de virtuts purament privades com ara la de la bona educació; però quan la pàtria demana el sacrifici suprem, just aquesta separació priva el patriotisme de la legitimitat total, l'únic que pot provocar l'esforç total.

Quan s'ha arribat a l'habitud de considerar un bé absolut i net de tota ombra el creixement en el curs del qual França devorà i digeri tants de territoris, ¿com, una propaganda inspirada exactament en el mateix pensament, només que posant el nom

d'Europa al lloc del de França, no s'infiltrarà en un racó de l'ànima? El patriotisme actual consisteix en una equació entre el bé absolut i una col·lectivitat corresponent a un espai territorial, que és França; qui canvia en el pensament el terme territorial de l'equació per un de més petit, com la Bretanya, o més gran, com Europa, és vist com un traïdor. ¿Per què, això? És totalment arbitrari. L'habitud ens impedeix d'adonar-nos de fins a quin punt n'és, d'arbitrari. Però, al moment suprem, aquesta arbitrietat dóna motiu al fabricant interior de sofismes.

Els col·laboracionistes actuals tenen, respecte a la nova Europa que forjaria una victòria alemanya, l'actitud que demanem de tenir a provençals, bretons, alsacians i franc-comtadins respecte a la conquesta, en el passat, del seu país pel rei de França. ¿Per què la diferència d'època hauria de canviar el bé i el mal? Entre 1918 i 1919 se solia sentir a dir, a la bona gent que esperava la pau: "Abans hi havia hagut la guerra entre províncies, i després s'uniren formant nacions. De la mateixa manera, les nacions s'uniran en cada continent, després a tot el món, i serà la fi de tota guerra." Era un lloc comú molt estès; procedia d'aquest raonament per extrapolació tan potent al segle XIX i encara al XX. La bona gent que així parlaven coneixien en línies generals la història de França, però no pensaven pas, en parlar, que la unitat nacional s'havia acomplert gairebé exclusivament amb les conquestes més brutals. Però si ho recordaren el 1939, recordaren també que aquestes conquestes les havien vistes sempre com un bé. ¿Què té d'estrany que una part de la seva ànima es posés a pensar: "Pel progrés, per l'acompliment de la Història, potser cal passar per aquí"? Es pogueren dir: "França obtingué la victòria el 1918; no pogué acomplir la unitat d'Europa; ara Alemanya intenta d'acomplir-la; no l'hi impedim." Les crueltats del sistema alemany, és cert, haurien hagut d'aturar-los. Però podien no haver-ne sentit a parlar, o suposar-les inventades per una propaganda mentidera, o jutjar-les poc importants, per infligides a poblacions inferiors. ¿Són més difícils d'ignorar les crueltats dels alemanys amb els jueus o els txecs que les dels francesos amb els annamites?

Péguy deia: feliços el qui moren en una guerra justa. Se n'ha de seguir que els qui injustament els maten són uns desgraciats. Si els soldats francesos de 1914 moriren en una guerra justa, llavors certament també és el cas, si més no en el mateix grau, de Vercingetòrix. Si pensem així, ¿quins sentiments podem tenir per l'home que el tingué sis anys encadenat en una masmorra íntegrament fosca, l'exposà després com a espectacle als romans, i a la fi el féu degollar? Péguy, però, era un fervent admirador de l'Imperi romà. Si admirem l'Imperi romà, ¿per què criticar Alemanya, que el prova de reconstituir, en territori més vast, amb mètodes gairebé idèntics? Aquesta contradicció no impedí pas a Péguy de morir el 1914. Però fou aquesta contradicció, tot i que no formulada, no reconeguda, el que impedí a molts joves, el 1940, d'anar al combat en el mateix estat d'esperit que Péguy.

O la conquesta és sempre un mal; o és sempre un bé; o és ara un bé ara un mal. En el darrer cas, cal un criteri de discriminació. Donar com a criteri que la conquesta és un bé quan fa créixer la nació de què per atzar de naixement s'és membre, i un mal quan la disminueix, això és tan contrari a la raó que només és acceptable per a gent que, de partit pres i una vegada per totes, hagin despatxat la raó, com és el cas d'Alemanya. Alemanya ho pot fer, perquè viu d'una tradició romàntica. No pas França, però, perquè l'afecció per la raó forma part del seu patrimoni nacional. Una part de francesos es pot dir hostil al cristianisme; però, tant abans de 1789 com després, tots els moviments de pensament que han tingut lloc a França han invocat la raó. França no la pot expulsar, la raó, en nom de la pàtria.

És per això que França s'hi sent incòmoda, en el seu patriotisme, i això tot i haver estat ella qui, al segle XVIII, inventà el patriotisme modern. No hem pas de creure que el que s'ha anomenat la vocació universal de França faci als francesos més fàcil que a d'altres la conciliació entre patriotisme i valors universals. És el contrari, que és veritat. La dificultat és més gran per als francesos perquè no se'n poden sortir del tot, ni de suprimir el segon terme de la contradicció, ni de separar els dos termes amb un envà estanc. La troben, la contradicció, en el seu propi patriotisme. Però, justament per això, estan com obligats a inventar un patriotisme nou. Si ho fan, compliran amb el que, fins a cert punt, en el passat fou la funció de França, a saber, pensar allò de què el món en té necessitat. El món, en aquest moment, té necessitat d'un patriotisme nou. I és ara que aquest esforç d'invençió s'ha d'acomplir, ara que el patriotisme és una cosa que fa vessar sang. No s'ha pas d'esperar que torni a ser una cosa de què se'n parli en els salons, a les Acadèmies, a les terrasses dels cafès.

És fàcil de dir, com Lamartine: "La meva pàtria és arreu on França irradia... La veritat és el meu país." Dissortadament, això només tindria sentit si França i veritat fossin mots equivalents. Ha passat, passa i passarà que França menteixi i sigui injusta; car França no és Déu, i se'n falta molt. Només pogué dir-ho Crist, "Jo sóc la veritat." Això no és permès a res més damunt la terra, ni a homes ni a col·lectivitats, però encara molt menys a les col·lectivitats. Car és possible que un home arribi a un tal grau de santedat que ja no sigui ell sinó Crist, qui visqui en ell. Mentre que, de nacions santes, no n'hi ha pas.

Hi hagué una nació, antany, que es cregué santa, i li sortí ben malament; i fa estrany de pensar que els fariseus eren els resistents i els publicans els col·laboracionistes, i recordar quines relacions tenia Crist amb uns i altres.

Això sembla obligar a pensar que la nostra resistència fóra una posició espiritualment perillosa, i fins espiritualment dolenta, si entre els mòbils que l'animen no sabéssim reduir el mòbil patriòtic a uns límits justos. És justament aquest el perill que expressen, en el llenguatge extremament vulgar de la nostra època, els qui, sincerament o no, diuen témer que aquest moviment no giri a feixista; car el feixisme va sempre lligat a una certa varietat del sentiment patriòtic.

La vocació universal de França, si no es menteix, no es pot pas evocar amb un orgull sense barreja. Si es menteix, se la traeix justament amb els mots amb què se l'evoca; si ens recordem de la veritat, la vergonya s'ha de barrejar sempre amb l'orgull, car sempre hi ha quelcom d'incòmode, en tots els exemples històrics que es puguin aportar. Al segle XIII, França fou una llar per a tota la cristiandat. Però just al començament d'aquest segle havia destruït per sempre, al sud del Leire, una civilització naixent que ja lluí amb gran esclat; i fou en aquesta operació militar, en relació amb ella, que s'establí per primera vegada la Inquisició. Tenim ací una solladura que compta. El segle XIII és aquell en què el gòtic substitueix el romànic, la música polifònica el cant gregorià i, en teologia, les construccions tretes d'Aristòtil la inspiració platònica; partint d'això, podem dubtar-ne, que aquest segle la influència francesa hagi correspost a un progrés. Al segle XVII, França irradià novament sobre Europa. Però el prestigi militar lligat a aquesta irradiació s'obtingué per mètodes inconfessables, almenys si estimem la justícia; a més, la concepció clàssica francesa tant produí obres meravelloses en llengua francesa com exercí una influència destructiva a l'estranger. El 1789, França esdevingué l'esperança dels pobles. Però tres anys més tard partí a la guerra, i ja des de les primeres victòries substituï les expedicions d'alliberament per expedicions de conquesta. Sense Anglaterra, Rússia i Espanya, hauria imposat a Europa una unitat potser a penes menys asfixiant que la que promet avui Alemanya. A la segona part del segle passat, quan hom s'adonà que Europa

no és pas el món, i que al planeta hi ha molts de continents, França s'entusiasmà per l'aspiració a un rol universal. Però només acabà fabricant un Imperi colonial imitat del dels anglesos, i en el cor d'un cert nombre d'homes de color el seu nom va avui lligat a sentiments en què es fa intolerable de pensar.

Així, la contradicció inherent al patriotisme francès es troba també al llarg de la història de França. No se n'ha pas de concloure que França, havent viscut tant de temps amb aquesta contradicció, pugui continuar. Primerament, si es reconeix una contradicció, suportar-la és una vergonya. Després, efectivament, França ha estat a punt de morir d'una crisi del seu patriotisme. Tot porta a creure que ja fóra morta, si el patriotisme anglès no fos d'una qualitat feliçment més sòlida. Però no el podem pas portar a casa nostra, aquest patriotisme. És el nostre, que cal refer. I està encara per refer. Si torna a donar signes de vitalitat és perquè els soldats alemanys són a casa nostra agents de propaganda incomparables, per al patriotisme francès; però no hi seran pas sempre.

Hi ha en això una responsabilitat terrible. Car es tracta del que se'n diu recuperar l'ànima del país; i hi ha una tan forta temptació de fer-ho a cop de mentides o mitges veritats, que l'heroisme no és pas prou, per a comprometre's amb la veritat.

La crisi del patriotisme ha estat doble. Servint-nos del vocabulari polític, podem dir que, de crisi, n'hi ha hagut una a l'esquerra i una altra a la dreta.

A la dreta, entre el jovent burgès, el tall entre patriotisme i moral, juntament amb altres causes, havia completament desacreditat tota moral; però amb prou feines el patriotisme hi tenia més prestigi. L'esperit dels mots "Política, abans que res" havia arribat molt més lluny que la influència de Maurras. Ara bé, aquests mots expressen una absurditat, car la política només és una tècnica, un aplec de procediments. És com si diguéssim "Mecànica, abans que res". La qüestió que es posa tot seguit és: ¿Política, per a què? Richelieu respondria: Per la grandesa de l'Estat. ¿I per què amb aquesta finalitat i no amb una altra? A aquesta qüestió no hi ha resposta.

És la qüestió que no s'ha de posar. La política dita realista, transmesa de Richelieu a Maurras, no sense haver empitjorat pel camí, només té sentit si aquesta qüestió no es posa. Hi ha una simple condició perquè no es posi. Quan el mendicant deia a Talleyrand: "Monsenyor, bé cal que visqui, jo", Talleyrand responia: "No en veig pas la necessitat." El mendicant, però, ell, la veia molt bé, la necessitat. Igualment, Lluís XIV la veia molt bé, la necessitat que l'Estat fos servit amb un lliurament total, perquè l'Estat era ell. Richelieu només pensava a ser-ne el primer servidor; i tanmateix, en cert sentit, era seu, l'Estat, per això s'hi identificava. La concepció política de Richelieu només té sentit per als qui, a títol individual o col·lectiu, se senten o amos del seu país o capaços d'esdevenir-ne.

El jovent burgès francès, després de 1924, ja no el podia tenir, el sentiment que França fos domini seu. Els obrers feien prou i massa soroll. A més, patia l'esgotament misteriós que s'abaté damunt França després de 1918, de causes sens dubte en gran part físiques. Sigui per alcoholisme, o per estat nerviós dels pares en dur al món i educar aquest jovent, o per alguna altra cosa, fa molt que el jovent francès emet senyals segurs de fatiga. El jovent alemany, fins i tot el 1932, quan els poders públics no se n'ocupaven, tenia una vitalitat incomparablement més gran, malgrat les privacions tan dures i llargues sofertes.

Aquesta fatiga impedia al jovent burgès de França sentir-se capaç d'esdevenir amo del país. Davant d'això, a la qüestió "¿Política, per a què?", la resposta que s'imposava era: "perquè d'altres ens instal·lin al poder del país". D'altres, és a dir, els estrangers. Res en el sistema moral d'aquells joves no podia impedir-lo, aquest desig. El xoc del 1936 el féu penetrar dins seu a una fondària irreparable. No els havien fet cap mal; però havien tingut por; els havien humiliat i, crim imperdonable per a ells, els havien humiliat els qui

veien com a inferiors. El 1937, la premsa italiana citava un article aparegut en una revista francesa d'estudiants en què una jove francesa desitjava que Mussolini trobés, enmig dels seus nombrosos maldecaps, el lleure de venir a posar ordre a França.

Per poc simpàtics que siguin aquests medis, per criminal que hagi estat després la seva actitud, són éssers humans, i dissortats. El problema, pel que fa a ells, es posa en aquests termes: ¿Com reconciliar-los amb França sense deixar-la a les seves mans?

A l'esquerra, és a dir, sobretot entre els obrers i els intel·lectuals que es decanten pels obrers, hi ha dos corrents del tot distints, tot i que de vegades, no pas sempre, coexisteixin en un mateix ésser. L'un és el corrent sortit de la tradició obrera francesa, remuntant-se visiblement al segle XVIII, quan tants d'obriers llegien Jean-Jacques, però potser subterràniament remuntant-se als primers moviments d'alliberament de les comunes. Els qui solament són enduts per aquest corrent es donen del tot al pensament de la justícia. Desgraciadament, avui, el cas és força rar entre els obrers i extremament rar entre els intel·lectuals.

Hi ha gent d'aquesta mena en tots els medis dits d'esquerra, cristians, sindicalistes, anarquistes, socialistes; i especialment n'hi ha entre els obrers comunistes, car la propaganda comunista en parla molt, de la justícia. En això segueix els ensenyaments de Lenin i de Marx, per estrany que pugui semblar als qui no han penetrat els racons de la doctrina.

Aquests homes, en temps de pau, són tots profundament internacionalistes, perquè saben que la justícia no té nacionalitat. En una guerra, mentre no hi ha desfeta, ho són sovint. Però l'esclafament de la pàtria els fa sortir de seguida del més profund del cor un patriotisme perfectament sòlid i pur. Aquests es reconciliaran de manera permanent amb la pàtria si se'ls proposa la concepció d'un patriotisme subordinat a la justícia.

L'altre corrent és una rèplica de l'actitud burgesa. El marxisme, en oferir als obrers la certesa pretesament científica que aviat seran amos sobirans del globus terrestre, ha suscitat un imperialisme obrer molt semblant als imperialismes nacionals. Rússia hi aporta una aparença de verificació experimental i, a més, es compta amb ella perquè s'encarregui de la part més difícil de l'acció que haurà de dur al capgirament del poder.

Per a uns éssers moralment exilats i immigrants, en contacte sobretot amb el costat repressiu de l'Estat, que per tradició secular es troben fregant les categories socials que fan de peces de caça per a la policia, i que com a tals són tractats sempre que l'Estat tira a la reacció, hi ha aquí una temptació irresistible. Un estat sobirà, gran, poderós, manant un territori molt més vast que el del seu país, els diu: "Us pertanyo, sóc el vostre bé, la vostra propietat. Existeixo només per a ajudar-vos, i un dia, aviat, faré de vosaltres amos absoluts del vostre país."

De part seva, refusar aquesta amistat fóra, si fa no fa, com refusar aigua quan fa dos dies que no es beu. N'hi ha que, havent fet un gran esforç en aquest refús, s'hi han esgotat tant que han caigut sense combat a les primeres pressions d'Alemanya. Molts d'altres només s'hi resisteixen en aparença, i en realitat se'n mantenen simplement al marge, de por dels riscos que comportaria l'acció a què es comprometrien en adherir-s'hi. Aquests, nombrosos o no, mai no són cap força.

L'URSS, fora de Rússia, és verdaderament la pàtria dels obrers. Per a sentir-ho, n'hi havia prou de veure els ulls dels obrers francesos quan miraven, tot volt dels quioscos de diaris, els títols anunciant les primeres grans desfetes russes. No era pas el pensament de les seves repercussions en les relacions franco-alemanyes el que els posava el desesper als ulls, car les desfetes angleses mai no els havien afectat així. Se sentien amenaçats de perdre-hi més que no França. Tenien un xic l'estat d'esperit que haurien tingut els

primers cristians si els haguessin aportat proves materials que la resurrecció de Crist era una ficció. En general, hi ha sens dubte una prou gran semblança, entre l'estat d'esperit dels primers cristians i el de molts obrers comunistes. També ells n'esperen una, de catàstrofe pròxima, terrenal, que establirà de cop, per sempre, aquí baix, el bé absolut i alhora la seva pròpia glòria. Als primers cristians el martiri els era més fàcil que no als dels segles següents, i infinitament més fàcil que als de l'entorn de Crist, als quals, al moment suprem, els havia estat impossible. Avui, igualment, el sacrifici li és més fàcil a un comunista que a un cristià.

Essent com és l'URSS un Estat, el patriotisme amb ella conté les mateixes contradiccions que qualsevol altre. Però no en resulta pas el mateix afebliment. Al contrari. La presència d'una contradicció, quan és sentida ni que sigui sordament, soscava el sentiment; quan no n'és gens, de sentida, en resulta un sentiment més intens, perquè es beneficia alhora de mòbils incompatibles. Així, l'URSS té tot el prestigi dels estats i de la freda brutalitat que impregna la política dels estats, sobretot totalitaris; i alhora té tot el prestigi de la justícia. Si la contradicció no se sent és, d'una banda, perquè és lluny i, d'altra, perquè als qui l'estimen els promet tot el poder. Una tal esperança no la fa pas minvar, la necessitat de justícia, però l'encega. Com que tothom se'n creu prou capaç, de justícia, creu també que el sistema en què ell tindria poder fóra prou just. És la temptació que el diable féu patir a Crist. Els homes hi cauen continuament.

Per bé que aquests obrers, animats d'imperialisme obrer, siguin molt diferents dels joves burgesos feixistes, i una varietat humana més bella, es posa, pel que fa a ells, un problema anàleg. ¿Com fer-los estimar prou el país sense lliurar-los-el? Car no els el podem pas lliurar, ni fins fe'ls-hi una posició privilegiada; fóra una injustícia que clamaria al cel, per a la resta de la població, i especialment per als pagesos.

L'actitud actual d'aquests obrers amb Alemanya no ens ha pas d'encegar, sobre la gravetat del problema. Resulta que Alemanya és l'enemic de l'URSS. Abans que ho fos, ja hi havia agitació, entre ells; però és que és una necessitat vital del partit comunista, de sempre, mantenir l'agitació. I aquesta agitació era "contra el feixisme alemany i l'imperialisme anglès". França no estava pas en qüestió. En canvi, en un any decisiu, de l'estiu de 1939 al de 1940, la influència comunista a França s'exercí enterament contra el país. No serà pas fàcil d'aconseguir, que aquests obrers obrin el cor al seu país.

En la resta de la població, la crisi del patriotisme no ha estat pas tan aguda; no hi ha arribat pas, a la negació en favor d'una altra cosa; hi ha hagut només una espècie d'extinció. En els pagesos, deu haver estat sens dubte pel sentiment que tenien de no comptar-hi per a res, al seu país, fora de com a carn de canó per a interessos estranys als seus; en els petit-burgesos, devia ser sobretot per ensopiment.

A totes les causes particulars de desafecció se n'hi ha afegit una de molt general, que és com el revers de la idolatria. L'Estat, sota el nom de nació o de pàtria, havia deixat de ser un bé infinit, en el sentit de bé a ser servit abnegadament. Ben contràriament, havia esdevingut als ulls de tothom un bé il·limitat a consumir. L'absolut lligat a la idolatria s'hi havia mantingut, un cop la idolatria esborrada, i havia pres aquesta nova forma. L'Estat aparegué com un corn de l'abundància inesgotable que distribuïa els tresors proporcionalment a les pressions que patia. Així, li retreien de no donar més. Semblava com si refusés tot el que no acordava. Quan demanava, era una exigència aparentment paradoxal. Quan imposava, era una coerció intolerable. L'actitud de la gent amb l'Estat era la dels infants, no pas amb els pares, sinó amb els adults que ni estimen ni temen; demanen sens parar i no volen obeir.

¿Com passar, de cop, d'aquesta actitud a l'abnegació sense límits exigida per la guerra? Si fins i tot, durant la guerra, els francesos arribaren a creure que l'Estat tenia la victòria en alguna banda en els seus cofres, amb els altres tresors que no es volia prendre la molèstia de treure. S'ha fet de tot, per a encoratjar aquesta opinió, com n'és testimoni l'eslògan "Vencerem perquè som els més forts."

La victòria alliberarà un país on tohom haurà estat, per motius baixos o elevats, gairebé exclusivament ocupat a desobeir. Hom ha escoltat la ràdio de Londres, llegit i distribuït papers prohibits, viatjat fraudulentament, amagat blat, treballat al més malament possible, fet mercat negre; hom se n'ha vantat, de tot això, entre amics i en família. ¿Com farem comprendre a la gent que ja n'hi ha prou, que caldrà començar a obeir?

Hom haurà passat aquests anys, també, somiant d'afartar-se. Són somieigs de mendicant, en el sentit de pensar només a rebre coses bones sense contrapartida. Efectivament, els poders públics asseguraran la distribució; ¿com evitar llavors que aquesta actitud de mendicant insolent, la dels ciutadans amb l'Estat de ja abans de la guerra, no s'accentui infinitament més? I si pren per objecte un país estranger, per exemple Amèrica, el perill és encara molt més greu.

Un segon somni molt estès és el de matar. Matar en nom dels més bells motius, però baixament i sense risc. Tant si l'Estat sucumbeix al contagi d'aquest terrorisme difús, com és de témer, com si intenta de limitar-lo, en tots dos casos l'aspecte repressiu i policial de l'Estat, per tradició tan odiat i menyspreat a França, es trobarà en primer pla.

El govern que s'establirà a França després de l'alliberament del territori es trobarà davant el triple perill causat per aquesta set de sang, per aquest complex de mendicitat, per aquesta incapacitat d'obeir.

De remei, només n'hi ha un. Donar als francesos alguna cosa a estimar. I, tot primer, donar-los a estimar França. Concebre la realitat corresponent al nom de França de manera que, tal com és, en la seva veritat, es pugui estimar amb tota l'ànima.

El centre de la contradicció inherent al patriotisme és que la pàtria és una cosa limitada amb una exigència il·limitada. Al moment del perill extrem ho demana tot. ¿Per què acordar-ho tot a una cosa limitada? D'altra banda, no resoldre's a donar-l'hi tot en cas de necessitat és abandonar-la del tot, car a un preu més baix no es pot pas assegurar de conservar-la. Així, hom sembla sempre trobar-se o ençà o enllà del que li deu, i si hom en va enllà, més tard, per reacció, en la mateixa mesura en torna ençà.

La contradicció només és aparent. O, més exactament, és real, però vista en la seva veritat es redueix a una de les contradiccions fonamentals de la situació humana, que cal reconèixer, acceptar i fer servir de marxapeu per pujar més amunt del que és humà. En aquest univers mai no hi ha igualtat de dimensions entre una obligació i el seu objecte. L'obligació és un infinit, l'objecte no ho és pas. Aquesta contradicció pesa damunt la vida quotidiana de tothom, sense excepció, compresos els qui serien del tot incapaços de formular-la ni que fos confusament. Tots els procediments que els homes han cregut trobar per a defugir-la són mentides.

Un d'ells consisteix a només reconèixer-se obligacions amb el que no és d'aquest món. Una varietat d'aquest procediment és la falsa mística, la falsa contemplació. Un altre és la pràctica de les bones obres acomplerta amb un cert esperit, "per l'amor de Déu", com se sol dir, essent-ne, els dissortats socorreguts, només la matèria de l'acció, una ocasió anònima de testimoniar la benevolença de Déu. En tots dos casos hi ha mentida, car "el qui no estima el seu germà, que veu, ¿com pot estimar Déu, que no veu?". És sols a través

de les coses i els éssers d'aquí baix que l'amor humà pot arribar fins al que hi habita darrere.

Un altre procediment consisteix a admetre que aquí baix hi ha un objecte o diversos contenint aquest absolut, aquest infinit, aquesta perfecció essencialment lligats a l'obligació com a tal. És la mentida de la idolatria.

El tercer procediment consisteix a negar tota obligació. No es pot pas demostrar, amb cap prova de mena geomètrica, que sigui erroni, car l'obligació és d'un ordre de certesa molt superior a aquell on habiten les proves. De fet, aquesta negació és impossible. És un suïcidi espiritual. I l'home és fet de manera que la mort espiritual s'acompanya de malalties psicològiques també mortals. De fet, l'instint de conservació fa que l'ànima només s'hi acosti, a un tal estat; i fins així és presa d'un ensopiment que la transforma en desert. Gairebé sempre, o més aviat gairebé certament sempre, el qui nega tota obligació menteix als altres i es menteix a si mateix; de fet ho reconeix. No hi ha cap home que no faci de vegades judicis sobre el bé i el mal, ni que sigui per blasmar-ne d'altres.

Cal acceptar la situació que tenim, que ens sotmet a obligacions absolutes amb coses relatives, limitades i imperfectes. Per a discriminar quines són aquestes coses i com es poden compondre les seves exigències, només cal veure clarament en què consisteix la seva relació amb el bé.

Per a la pàtria, les nocions d'arrelament i medi vital són prou, a aquest efecte. Aquestes nocions no cal pas establir-les amb proves, car de fa uns anys s'han verificat experimentalment. Així com per a certs animals microscòpics hi ha medis de cultiu, i per a certes plantes terrenys indispensables, hi ha igualment certa part de l'ànima de cadascú i certes maneres de pensar i actuar circulant dels uns als altres que només poden existir en el medi nacional i desapareixen en ser el país destruït.

Avui, tots els francesos ho saben, el que els manca des que França s'ha enfonsat. Ho saben, com saben el que manca quan no es menja. Saben que una part de la seva ànima s'aferra talment a França que quan França els és presa hi resta enganxada, com la pell a un cos roent, i els és així arrencada. Existeix doncs una cosa a la qual s'aferra una part de l'ànima de cada francès, la mateixa per a tots, única, real per bé que impalpable, i real a la manera de les coses que es poden tocar. Aleshores, el que amenaça França de destrucció —i en certes circumstàncies una invasió és una amenaça de destrucció— equival a una amenaça de mutilació física de tots els francesos, dels seus infants i néts, i dels seus successius descendents fins a perdre'ls de vista. Car hi ha poblacions que no se n'han guarit mai, d'haver estat conquerides un cop.

N'hi ha prou amb això perquè l'obligació amb la pàtria s'imposi com una evidència. Coexisteix amb d'altres; no obliga pas sempre a donar-ho tot; hi obliga alguna vegada, a donar-ho tot. Així, un minaire alguna vegada ho ha de donar tot, en haver-hi un accident a la mina i camarades en perill de mort. Això s'admet, és reconegut. L'obligació amb la pàtria és també igualment evident, i d'ací que la pàtria sigui experimentada concretament com una realitat. Avui l'hi és. La realitat de França, per absència, ha esdevingut sensible a tots els francesos.

Mai no s'ha gosat negar, l'obligació amb la pàtria, si no és negant la realitat de la pàtria. El pacifisme extrem de la doctrina de Gandhi no n'és pas una negació, d'aquesta obligació, ans un mètode particular d'acomplir-la. Aquest mètode no s'ha aplicat mai, que se sàpiga; ni especialment per Gandhi, que és molt i massa realista. Si s'hagués aplicat a França, els francesos no haurien oposat cap arma a l'invasor; però no haurien consentit a fer mai res, en cap domini, que pogués ajudar l'exèrcit ocupant, ho haurien fet tot per destorbar-lo, i hi haurien persistit indefinidament, inflexiblement. Està clar que haurien

mort en molt més gran nombre i molt més dolorosament. És la imitació de la passió de Crist duta a escala nacional.

Si una nació, en conjunt, fos prou a prop de la perfecció perquè se li pogués proposar d'imitar la passió de Crist, certament valdria la pena de fer-ho. Desapareixeria, però aquesta desaparició valdria infinitament més que no la supervivència més gloriosa. Però les coses no són pas així. Molt probablement, gairebé certament, no poden ser-ho, així. És només a l'ànima, en el més secret de la seva solitud, a què li pot ser donat d'orientar-se a una tal perfecció.

Tanmateix, si hi ha homes amb la vocació de testimoniar aquesta perfecció impossible, els poders públics estan obligats a autoritzar-los-ho, i encara més, a donar-los-en els mitjans. Anglaterra reconeix l'objecció de consciència.

Però no n'hi ha pas prou, amb això. Per a aquests homes, caldria que ens prenguéssim la molèstia d'inventar quelcom que, sense ser cap participació directa ni indirecta en les operacions estratègiques, fos una verdadera presència en la guerra, i una presència molt més penible i perillosa que la dels soldats.

Fóra l'únic remei als inconvenients de la propaganda pacifista. Car permetria, sense injustícia, de deshonorar els qui, fent professió de pacifisme integral o quasi integral, defugissin un testimoniatge d'aquesta mena. El pacifisme només és susceptible de fer mal per la confusió entre dues repugnàncies, la de matar i la de morir. La primera és honorable, però molt feble; la segona és gairebé inconfessable, però molt forta; la barreja de les dues és un mòbil de gran energia, que la vergonya no inhibeix, i en què la segona és l'única que actua. Als pacifistes francesos dels darrers anys els repugnava de morir, no pas de matar, si no, no haurien pas corregut tan precipitadament, el juliol de 1940, a col·laborar amb Alemanya. El petit nombre dels qui estaven en aquests medis per verdadera repugnància a matar es quedaren tristament amb un pam de nas.

Separant aquestes dues repugnàncies se suprimeix tot perill. La influència de la repugnància a matar no és pas perillosa; d'entrada és bona, car procedeix del bé; després, és feble, i no hi ha dissortadament cap possibilitat que deixi de ser-ho. Pel que fa als qui són febles davant la por de morir, convé que siguin objecte de compassió, car tot ésser humà, si no està fanatitzat, és si més no a estones susceptible d'aquesta feblesa; però si d'aquesta seva feblesa en fa una opinió a propagar, esdevé criminal, i llavors és necessari i fàcil de deshonorar.

Si definim la pàtria com un cert medi vital, s'eviten les contradiccions i les mentides que roseguen el patriotisme. Hi ha un cert medi vital; però n'hi ha d'altres. L'ha produït un encavallament de causes, on s'han barrejat el bé i el mal, el just i l'injust, i per això no és pas el millor possible. Potser s'ha constituït a costa d'una altra combinació més rica en efluvis vitals, i en aquest cas el penediment fóra legítim; però els esdeveniments passats s'han acomplert, aquest medi existeix, i tal com és s'ha de preservar com un tresor, pel bé que conté.

Les poblacions conquerides pels soldats del rei de França patiren en molts de casos un mal. Però, al llarg dels segles, hi han crescut tants de lligams orgànics, que un remei quirúrgic només afegiria a aquest mal un nou mal. El passat només és reparable parcialment, i només ho pot ser per una vida local i regional autoritzada, encoratjada sense reserves pels poders públics dins el marc de la nació francesa. D'altra banda, la desaparició de la nació francesa, lluny de reparar per poc que fos el mal de la conquesta passada, el renovaria amb una gravetat considerablement acrescuda; si unes poblacions patiren segles enrere una pèrdua de vitalitat a causa de les armes franceses, una nova ferida infligida per les armes alemanyes les deixaria moralment mortes. És només en

aquest sentit que és veritat el lloc comú que no hi ha incompatibilitat entre l'amor de la petita pàtria i el de la gran. Car d'aquesta manera un home de Tolosa pot plànyer-se amb passió que la seva ciutat antany esdevingués francesa, que tantes meravelloses esglésies romàniques hi fossin destruïdes per fer lloc a un mediocre gòtic d'importació, que la Inquisició hi aturés el desenvolupament espiritual, i pot prometre's encara amb més passió de no acceptar mai que aquesta ciutat esdevingui alemanya.

I igualment amb l'exterior. Si considerem la pàtria un medi vital, només té necessitat de ser sostreta a les influències exteriors en la mesura necessària per a mantenir-se com a tal, no pas absolutament. L'Estat deixa de ser amo absolut de dret diví dels territoris de què s'encarrega; una autoritat raonable i limitada sobre aquests territoris, emanada d'organismes internacionals i tenint per objecte problemes essencials amb dades internacionals, deixa així d'aparèixer com un crim de lesa majestat. També es podrien establir uns espais per a la circulació del pensament, més vastos que França i englobant-la, o lligant certs territoris francesos a territoris no francesos. ¿No fóra natural, per exemple, que, en un cert domini, Bretanya, el país de Gal·les, Cornualla i Irlanda se sentissin parts d'un mateix espai?

Però, novament, com més hom se sent lligat a aquests espais no nacionals, més vol conservar la llibertat nacional, car en poblacions asservides tals relacions per damunt de les fronteres no tenen pas lloc. És així com els intercanvis de cultura entre països mediterranis foren incomparablement més intensos i vius abans de la conquesta romana que no després, quan tots aquells països, reduïts al dissortat estat de províncies, caigueren en una trista uniformitat. Només hi ha intercanvi si cadascú conserva el seu propi geni, i això sense llibertat no és pas possible.

De manera general, si es reconeix l'existència d'un gran nombre d'espais portadors de vida, no essent-ne la pàtria només que un, quan tanmateix la pàtria està en perill de desaparèixer totes les obligacions implicades per la fidelitat a aquests espais s'uneixen en l'obligació única de socórrer la pàtria. Car els membres d'una població asservida a un Estat estranger estan privats alhora de tots aquests espais, no pas només del nacional. Així, quan la nació es troba en aquest grau de perill, l'obligació militar esdevé l'expressió única de totes les fidelitats d'aquí baix. Això és veritat fins i tot per als objectors de consciència, si ens prenem la molèstia de trobar-los un equivalent a l'acte de guerra.

Un cop això reconegut, n'haurien de resultar certes modificacions en la manera de considerar la guerra en cas de perill per a la nació. Primerament, la distinció entre militars i civils, que la pressió dels fets ja gairebé ha esborrat, s'hauria d'abolir del tot. És aquesta distinció el que en gran part provocà la reacció de després de 1918. Cada individu de la població, mentre el perill es manté, deu al país la totalitat de les seves forces, dels seus recursos, i la pròpia vida. És desitjable que els sofriments i els perills es reparteixin per totes les categories de la població, joves i vells, homes i dones, sans i malalts, en tota la mesura de les possibilitats tècniques i fins un xic més. Finalment, l'honor va tan lligat a l'acompliment d'aquesta obligació, i la coerció exterior és tan contrària a l'honor, que bé caldria autoritzar, als qui ho desitgessin, de sostreure-s'hi; se'ls infligiria la pèrdua de la nacionalitat i, a més, o l'expulsió amb prohibició de tornar mai al país, o humiliacions permanents com a marca pública de no tenir honor.

És xocant que el manquement a l'honor sigui castigat igual que el robatori i l'assassinat. Els qui no volen defensar la pàtria haurien de perdre, no pas la vida ni la llibertat, ans purament i simple la pàtria.

Si l'estat del país és tal que, per a molts i molts, això és un càstig insignificant, tampoc no seria eficaç llavors el codi militar. No ho podem ignorar.

Si l'obligació militar conté en certs moments totes les fidelitats terrenals, l'Estat té el deure, paral·lelament, en tot temps, de preservar tots aquells medis, dins el territori o fora, d'on una part, petita o gran, de la població en tregui vida per a l'ànima.

El deure més evident de l'Estat és vetllar eficaçment en tot temps per la seguretat del territori nacional. Seguretat no vol dir pas absència de perill, car al món de perill sempre n'hi ha, sinó la possibilitat raonable de sortir-se'n en cas de crisi. Ara, aquest deure és només el més elemental de l'Estat. Si només fa això, és com si no fes res, car si només fa això ni tan sols hi pot reeixir.

Té el deure de fer de la pàtria, en el grau més alt possible, una realitat. El 1939, per a molts de francesos, no n'era cap, de realitat. Ha tornat a ser-ho per la privació. Cal que continuï essent-ho en la possessió, i per a això cal que sigui realment, efectivament, fornidora de vida, que sigui realment terra d'arrelament. Cal també que sigui un marc favorable a la participació i a l'afecció fidel a tota mena d'espais altres que ella.

Avui, els francesos, així com han retrobat el sentiment que França és una realitat, han esdevingut alhora molt més conscients que no abans de les diferències locals. La separació de França a trossos, i la censura de la correspondència tancant els intercanvis de pensament en petits territoris, per alguna cosa hi són i, paradoxalment, la barreja forçada de la població hi ha contribuït molt, a aquesta consciència. Avui, de manera més contínua i aguda que abans, es té el sentiment de ser bretó, lorenès, provençal, parisenc. Hi ha, en aquest sentiment, un matis d'hostilitat que cal intentar esborrar; a més, és també urgent d'esborrar la xenofòbia. Però aquest sentiment, en si mateix, no s'ha pas de descoratjar, al contrari. Declarar-lo contrari al patriotisme fóra desastrós. En l'angoixa, el desgavell, la solitud i el desarrelament en què es troben els francesos, totes les fidelitats, totes les afeccions s'han de conservar com a tresors raríssims i infinitament preciosos; s'han de regar, com les plantes malaltes.

Poc importa que el govern de Vichy s'escudi en una doctrina regionalista. El seu únic error, en això, és no haver-la aplicada. Lluny de posar-nos en tot en contra dels seus mots d'ordre, n'hem de conservar molts, dels pensaments llançats per la propaganda de la *Révolution Nationale*, però convertint-los en veritats.

En el seu isolament, els francesos, també han adquirit el sentiment que França és petita, que tancat dins seu hom s'ofega, i que fa falta més. La idea d'Europa, de la unitat d'Europa, hi ha fet molt, en l'èxit de la propaganda col·laboracionista dels primers temps. Igualment, mai no l'encoratjaríem prou, no l'alimentaríem prou, aquest sentiment. Fóra desastrós d'oposar-lo a la pàtria.

Finalment, mai no encoratjaríem prou l'existència d'espais d'idees que no siguin engranatges de la vida pública; car, amb aquesta sola condició, ja no són cadàvers. És el cas dels sindicats, si no carreguen amb responsabilitats quotidianes en l'organització econòmica. És el cas dels medis cristians, protestants o catòlics, i més particularment el d'organitzacions com la JOC; ara, un Estat que sucumbís mínimament a vel·leïtats clericals els mataria segur. I és el cas de col·lectivitats sorgides després de la desfeta, les unes oficials, *Chantiers de Jeunesse*, *Compagnons*, les altres clandestines, és a dir, els grups de la resistència. Les primeres, tot i el caràcter oficial, tenen un xic de vida per un concurs excepcional de circumstàncies; però si els conservéssim aquest caràcter moririem. Les altres han nascut de la lluita contra l'Estat, i si sucumbíem a la temptació de donar-los una existència oficial en la vida pública, això les assolaria moralment en grau terrible.

D'altra banda, si espais d'aquesta mena viuen apartats de la vida pública, deixen d'existir. Caldria doncs que no en formessin part però que tampoc no en visquessin apartats. Un procediment, a aquest efecte, podria ser per exemple que l'Estat, per a

missions especials, sovint designés a títol temporal homes triats en aquests medis. Però caldria, d'una banda, que fos l'Estat qui els triés i, de l'altra, que tots els seus camarades hi trobessin un motiu d'orgull. Un tal mètode es podria institucionalitzar.

També aquí, intentant-hi d'impedir els odís, caldria encoratjar-hi les diferències. Mai la bullida d'idees no li pot fer mal, a un país com el nostre. És la inèrcia mental el que li és mortal.

El deure de l'Estat d'assegurar al poble quelcom que sigui realment una pàtria no hauria de ser cap condició per a l'obligació militar, que correspon a la població en cas de perill nacional. Car si l'Estat manca al seu deure, si la pàtria es panseix, mentre la independència nacional subsisteixi hi ha tanmateix esperança de resurrecció; mirant-ho de prop, en el passat de tots els països s'hi constaten, en dates de vegades prou pròximes, decadències i revifaments ben sorprenents. Però, si el país és subjugat per armes estrangeres, ja no hi ha res a esperar, llavors, fora del cas d'un ràpid alliberament. La sola esperança, fins si no queda res més, val la pena de morir, per preservar-la.

Així, tot i que la pàtria sigui un fet i com a tal sotmesa a condicions exteriors, a atzars, l'obligació de socórrer-la en cas de perill de mort no per això és menys incondicionada. Però és evident que la població serà efectivament tant més ardent com més la realitat de la pàtria se li hagi fet sensible.

La noció de pàtria així definida és incompatible amb la concepció actual de la història del país, amb la concepció actual de la grandesa nacional i, per damunt de tot, amb la manera com es parla actualment de l'Imperi.

França té un Imperi i, per consegüent, sigui quina sigui la posició adoptada de principi, se'n desprenen problemes de fet molt complexos i molt diferents segons el lloc. No ho barregem tot, però. Tot primer, se'ns posa una posició de principi; i fins una cosa menys precisa, encara, una qüestió de sentiment. En conjunt, un francès ¿pot estar-ne content, que França tingui un Imperi, i pensar-hi, i parlar-ne amb joia, amb orgull, i amb el to del propietari legítim?

Sí, certament, si aquest francès és patriota a la manera de Richelieu, de Lluís XIV o de Maurras. No, però, si la inspiració cristiana, si el pensament de 1789, estan indissolublement barrejats amb la substància del seu patriotisme. Tota altra nació tenia en rigor el dret de bastir-se'l, un Imperi, no pas França; per la mateixa raó que fa de la sobirania temporal del papa un escàndol als ulls de la cristiandat. Quan s'assumeix, com féu França el 1789, la funció de pensar per l'univers, de definir per ell la justícia, no s'esdevé pas propietari de carn humana. Fins si era veritat que, en comptes de nosaltres, d'altres s'haurien emparat d'aquells dissortats i els haurien tractat encara més malament, no n'era pas un motiu legítim; comptat i debatut, el mal en total hauria estat més petit. Els motius d'aquesta mena són, la majoria de vegades, dolents. Un capellà no es fa pas patró d'un bordell pensant que un arlot tractaria aquelles dones més malament. França no havia pas de mancar, per compassió, al propi respecte. I tanmateix no és pas això, el que féu. Ningú gosaria de sostenir seriosament que anà a conquerir aquelles poblacions per impedir que altres nacions les maltractessin. Tant més quan, en gran mesura, fou ella, al segle XIX, qui prengué la iniciativa de posar de moda les aventures colonials.

Entre els qui sotmeté, n'hi ha que ho senten ben vivament, com n'és d'escandalós que hagi estat ella qui ho hagi fet; la rancúnia que ens tenen s'agreuja amb una espècie d'amargor terriblement dolorosa i una mena d'estupefacció.

És possible que avui França hagi de triar entre la fidelitat a l'Imperi i la necessitat de tornar a tenir ànima. Més en general, ha de triar entre tenir ànima o tenir la concepció romana, corneillana, de la grandesa.

Si tria malament, si l'empenyem a triar malament, cosa massa probable, no tindrà ni una cosa ni l'altra, ans només la més terrible dissort, que patirà amb estranyesa sense que ningú en pugui discernir la causa. I tots el qui avui estan en situació de parlar, de fer anar la ploma, tindran eternament la responsabilitat d'un crim.

Bernanos ha comprès i dit que el hitlerisme és la Roma pagana que torna. ¿Ha oblidat, però, hem oblidat la part que ha tingut la influència de Roma en la nostra història, en la nostra cultura, i que encara té avui en els nostres pensaments? Si, per horror d'una certa forma del mal, hem pres la determinació terrible de fer la guerra amb totes les atrocitats que implica, ¿tindria excusa que féssim una guerra menys despietada en la nostra ànima a aquesta mateixa forma del mal? Si la grandesa de l'espècie corneillana ens sedueix pel prestigi de l'heroisme, bé ens pot també seduir Alemanya, car els soldats alemanys són certament uns "herois". En la confusió actual de pensaments i sentiments entorn de la idea de pàtria, ¿tenim cap garantia que el sacrifici del soldat francès a l'Àfrica sigui més pur, per la inspiració, que el del soldat alemany a Rússia? Actualment no en tenim cap. Si no sentim la terrible responsabilitat que en resulta, no podem pas ser innocents, enmig d'aquest desencadenament de crims arreu del món.

Si hi ha cap punt en què, per amor de la veritat, calgui menysprear-ho tot, afrontar-ho tot, és aquest. Ens hem unit tots en nom de la pàtria. ¿Què som, doncs, quin menyspreu no mereixerem, si en el pensament de pàtria hi ha barrejat el més petit rastre de mentida?

Ara, si els sentiments de la mena corneillana no animen el nostre patriotisme, podem demanar-nos quin mòbil els haurà de reemplaçar.

N'hi ha un, no pas menys enèrgic, absolutament pur, que respon completament a les circumstàncies actuals. És la compassió per la pàtria. N'hi ha un garant gloriós. Joana d'Arc deia que en tenia pietat, del reialme de França.

Però podem al·legar una autoritat infinitament més alta. A l'Evangelí, no n'hi ha pas senyal, que Crist experimentés, per Jerusalem i la Judea, res que semblés amor, ans només l'amor contingut en la compassió. Mai no testimonià pel país afecció de cap més espècie. La compassió, però, l'expressà més d'un cop. Plorà damunt la ciutat, preveient-ne, com era fàcil de fer a l'època, la destrucció que s'hi abatria aviat. Li parlà com a una persona. "Jerusalem, Jerusalem, quantes vegades no he volgut..." Fins i tot portant la creu, li testimonià també pietat.

No pensem pas que la compassió per la pàtria no contingui gens d'energia guerrera. Animà els cartaginesos en una de les proeses més prodigioses de la història. Vençuts i reduïts a ben poc per Escipió l'Africà, patiren després, durant cinquanta anys, un procés de desmoralització al costat del qual la capitulació de França a Munich no és res. Es trobaren exposats, sense recursos, a totes les injúries dels nòmides i, havent renunciat per tractat a la llibertat de fer la guerra, imploraren debades de Roma el permís de defensar-se. Quan finalment ho feren, sense autorització, el seu exèrcit fou exterminat. Els calgué llavors implorar el perdó dels romans. Consentiren a lliurar-los tres cents infants nobles i totes les armes. Després, els seus delegats reberen l'ordre d'evacuar enterament i definitiva la ciutat a fi de poder ser arrasada. Esclataren en crits d'indignació, després en llàgrimes. "Cridaven la pàtria pel nom i, parlant-li com a una persona, li deien les coses més punyents." Després, suplicaren als romans que, si volien fer-los mal, estalviessin la ciutat, aquelles pedres, aquells monuments, aquells temples, als quals no se'ls podria retreure res, i exterminessin més aviat la població sencera; digueren que aquesta decisió fóra menys vergonyosa per als romans i molt més preferible per al poble de Cartago. Havent-se mostrat inflexibles els romans, la ciutat se sublevà, tot i que sense recursos, i Escipió l'Africà, davant un exèrcit nombrós, trigà tres anys sencers a emparar-se'n i destruir-la.

Aquest sentiment de tendresa punyent per una cosa bella, preciosa, fràgil i moridora és ben altrament càlid que el de la grandesa nacional. L'energia que carrega és perfectament pura. És intensíssima. L'home, ¿que no és fàcilment capaç d'heroisme per protegir els infants, o els vells pares, amb qui no hi va lligat tanmateix cap prestigi de grandesa? L'amor perfectament pur per la pàtria s'hi acosta, als sentiments que inspiren a l'home els infants, els vells pares, una dona estimada. El pensament de la feblesa pot inflamar l'amor com el de la força, però és una flama ben altrament pura. La compassió per la fragilitat va sempre lligada a l'amor per la vera bellesa, perquè sentim vivament que les coses verament belles haurien de tenir assegurada una existència eterna, i no la hi tenen pas.

Es pot estimar França per la glòria que sembla assegurar-li una existència estesa fins lluny en l'espai i en el temps. O se la pot estimar com una cosa que, terrenal com és, pot ser destruïda i el valor de la qual és en tal mesura més sensible.

Són dos amors diferents; potser, probablement, incompatibles, per bé que el llenguatge els barregi. Els qui tenen un cor fet per a experimentar el segon poden, per la força del costum, fer servir el llenguatge que només convé al primer.

Sols el segon li és legítim, al cristià, car és l'únic que té el color de la humilitat cristiana. És l'únic de l'espècie d'amor que pot rebre el nom de caritat. No creguem pas, però, que aquest amor pugui tenir només com a objecte un país dissortat.

La felicitat és un objecte de compassió al mateix títol que la dissort, per terrenal, és a dir, incompleta, fràgil i passatgera. Desgraciadament, a més, sempre hi ha en la vida d'un país un cert grau de dissort.

No creguem pas tampoc que un tal amor s'exposaria a ignorar o negligir el que hi hagi de grandesa autèntica i pura en el passat, el present i les aspiracions de França. Ben al contrari. La compassió és tant més tendra, tant més punyent, com més quantitat de bé es distingeix en l'ésser que n'és objecte, i predisposa a distingir-lo, el bé. Quan un cristià es representa Crist clavat en creu, la compassió no minva pas, en ell, pel pensament de la perfecció, ni a la inversa. Però, a més, un tal amor pot obrir els ulls a les injustícies, les crueltats, els errors, les mentides, els crims i les vergonyes continguts en el passat, en el present i en les ànsies del país, sense però dissimulació ni reticència i sense ser-ne disminuït; en resultarà, tan sols, més adolorit. Per a la compassió, el crim és una raó no pas per a apartar-se'n, ans per a acostar-s'hi, per a compartir-ne, no pas la culpabilitat, ans la vergonya. Els crims dels homes no la feren pas minvar, la compassió de Crist. Així, la compassió té els ulls oberts al bé i al mal, i en l'un i en l'altre hi troba raons per a estimar. És l'únic amor, aquí baix, que és ver i just.

És, en aquest moment, l'únic amor que convé als francesos. Si els esdeveniments que acabem de travessar no són prou per a advertir-nos d'haver de canviar la nostra manera d'estimar la pàtria, ¿quina llicó ens pot instruir? ¿Què més hi pot haver, per a desvetllar-nos l'atenció, que no sigui un cop de maça al cap?

La compassió per la pàtria, en aquests moments, és l'únic sentiment que no fa so de buit, que convé a l'estat en què es troben les ànimes i la carn dels francesos, que té alhora la humilitat i la dignitat convenients a la desgràcia; i també la simplicitat exigida per damunt de tot per la dissort. Evocar, ara, la grandesa històrica de França, les seves glòries passades i futures, l'esclat de què la seva existència es vegé envoltada, no és possible, això, sense una espècie de tibantor interior que doni a l'entonació un punt de forçat. Res que s'assembla a l'orgull no els pot convenir, als desgraciats.

Per als francesos que pateixen, una tal evocació entraria en la categoria de les compensacions. La recerca de compensacions, en la desgràcia, és un mal. Si l'evocació es repeteix massa, si es fa servir com a únic recurs de reconfort, pot fer un mal il·limitat. Els

francesos n'estan afamats, de grandesa. Però, als desgraciats, no és pas grandesa romana el que els cal; o la troben risible, o els enverina l'ànima, com ha estat el cas a Alemanya.

La compassió per França no és pas cap compensació, ans una espiritualització dels patiments soferts; pot transfigurar fins els sofriments més carnals, el fred, la fam. El qui té fred i fam, i el tempta apiadar-se de si mateix, pot, en comptes d'això, travessant la seva carn tensa, adreçar la pietat a França; fins i tot el fred i la fam fan llavors entrar l'amor a França per la carn fins al fons de l'ànima. I aquesta compassió pot, sense obstacles, travessar les fronteres, estendre's a tots els països dissortats, a tots els països sense excepció; car totes les poblacions humanes estan sotmeses a les misèries de la nostra condició. Que, mentre que l'orgull de la grandesa nacional és per naturalesa exclusiu, no transportable, la compassió és, per naturalesa, universal; només que és més virtual per a les coses llunyes i estrangeres, i més real, carnal, carregada de sang, de llàgrimes i d'energia eficaç per a les coses acostades.

L'orgull nacional n'és lluny, de la vida quotidiana. A França, només pot trobar expressió en la resistència; però n'hi ha molts que o no tenen ocasió de prendre-hi part efectivament o no hi consagren tot el temps. La compassió per França és un mòbil almenys igual d'enèrgic, per a l'acció de la resistència; però pot trobar, a més, una expressió quotidiana, ininterrompuda, en tota mena d'ocasions, fins en les més ordinàries, per un accent de fraternitat en les relacions entre francesos. La fraternitat germina fàcilment, en la compassió per la dissort que, bo i infligint a tothom la seva part de patiment, posa en perill una cosa bona més preciosa que el benestar de tothom. L'orgull nacional, sigui en la prosperitat, sigui en la desgràcia, és incapaç de suscitar cap fraternitat real, càlida. No n'hi havia pas, entre els romans. Els sentiments verament tendres no els coneixien.

Un patriotisme inspirat per la compassió dóna a la part més pobre del poble un lloc moral privilegiat. La grandesa nacional, entre els estrats socials de baix, només és un excitant en els moments en què tothom pot esperar, alhora que la glòria del país, una part personal en ella tan gran com desitgi. Fou el cas dels inicis del regnat de Napoleó. Qualsevol bordegàs de França, de qualsevol barriada, tenia dret a dur al cor qualsevol somni d'avenir; cap ambició no podia ser prou gran per a arribar a ser absurda. Prou se sabia que no totes les ambicions s'acomplirien, però cada una en particular tenia probabilitats d'acomplir-se, i moltes podien acomplir-se parcialment. Un document singular de l'època afirma que la popularitat de Napoleó era menys deguda al lliurament dels francesos a la seva persona que a les possibilitats d'ascendir, de fer carrera, que els oferia. És exactament el sentiment que apareix a *Le Rouge et le Noir*. Els romàntics foren infants que s'ensopien perquè ja no tenien davant seu la perspectiva d'una ascensió social il·limitada. Cercaven la glòria literària com a substitutori.

Però aquest excitant només existeix en els moments de desordre. No es pot pas dir que s'adreci mai al poble com a tal; car tot home del poble que l'experimenti somnia de sortir del poble, de sortir de l'anonimat que defineix la condició popular. Aquesta ambició, quan és amplament estesa, és efecte d'un estat social traspalsat i causa de traspalsos encara més greus; car l'estabilitat social, per a ella, és un obstacle. Tot i ser un estimulants, no es pot pas dir que sigui sa ni per a l'ànima ni per al país. És possible que, en l'actual moviment de resistència, aquest estimulants hi ocupi un bon espai; car, pel que fa a l'avenir de França, hom se'n fa fàcilment la il·lusió i, pel que fa a l'avenir personal, qualsevol, qui sigui, si ha sabut fer les seves proves enmig del perill, en pot esperar qualsevol cosa, de l'estat de revolució latent en què es troba el país. Però, si realment és

així, és un perill terrible, per al període de reconstrucció, i urgeix de trobar-ne un altre, d'estimulant.

En els períodes d'estabilitat social, en què, tret d'excepcions, els qui estan en l'anonimat hi resten més o menys i ni somnien de sortir-ne, el poble no s'hi pot pas trobar bé, en un patriotisme basat en l'orgull i l'esclat de glòria. S'hi troba tan estrany com en els salons de Versailles, que en són una expressió. La glòria n'és el contrari, de l'anonimat. Si a les glòries militars hi afegim les glòries literàries, les científiques i d'altres, continuarà trobant-s'hi estrany. Saber que uns quants d'aquests francesos coberts de glòria sortiren del poble no li aportarà, en període estable, cap reconfort; car si en sortiren deixaren de ser-ne.

Al contrari, si la pàtria li és presentada com una cosa bella i preciosa, però imperfecta d'una banda i fràgil d'una altra, exposada a la dissort, que cal estimar i preservar, amb raó s'hi sentirà més acostat que les altres classes socials. Car el poble té el monopoli del coneixement potser més important de tots, el de la realitat de la desgràcia; i just per això sent molt més vivament com ne són de precioses les coses que mereixen de ser-hi sostretes, i com tothom té l'obligació d'estimar-les i de protegir-les. El melodrama reflecteix aquest estat de la sensibilitat popular. Per què és una forma literària tan dolenta, és una qüestió que valdria la pena d'estudiar. Però lluny de ser un gènere fals, es troba en cert sentit molt a prop de la realitat.

Si entre el poble i la pàtria s'establís una tal relació, el poble deixaria de sentir els seus sofriments com a crims de la pàtria contra ell, ans els sentiria com a mals soferts per la pàtria en ell. La diferència és immensa. En un altre sentit, és lleugera, i n'hi hauria prou amb ben poc, per a superar-la. Però un ben poc que vingués d'un altre món. Això suposa una dissociació entre la pàtria i l'Estat. I és possible si s'aboleix la grandesa de tipus corneilà. Però implicaria l'anarquia si, en compensació, l'Estat no trobés mitjà d'adquirir per si mateix un escreix de consideració.

Per a això, certament, caldria que no tornés a les antigues modalitats de la vida parlamentària i la lluita de partits. Ara, el més important, potser, és la refosa total de la policia. Les circumstàncies hi anirien a favor. Fóra interessant d'estudiar la policia anglesa. En tot cas, l'alliberament del territori comportarà, hem d'esperar-ho, la liquidació del personal de la policia, tret dels que personalment hagin actuat contra l'enemic. En lloc seu caldrà posar-hi homes públicament considerats i, com que avui desgraciadament els diners i els diplomes són la deu principal de consideració, caldrà exigir, fins per mitjà d'agents i d'inspectors, un grau d'instrucció prou elevat, més elevat que per als diplomes més seriosos, i retribuir amplament. I si la moda de les grans *Écoles* continua a França — que potser no és desitjable—, fins i tot en caldria una per a la policia, reclutada per concurs. Són mètoders grossers, és clar, però quelcom d'aquesta mena és indispensable. A més, i cosa molt més important, s'han d'acabar les categories socials com la de les prostitutes i la dels reincidents, amb una existència oficial com de bestiar lliurat al plaer de la policia i fornint-li alhora víctimes i còmplices; car la doble contaminació és llavors inevitable, el contacte deshonora de les dues bandes. De dret, cal abolir-les totes dues, aquestes categories.

Cal també que el crim d'improbitat amb l'Estat dels homes públics sigui efectivament punit amb més severitat que el robatori a mà armada.

L'Estat, en la seva funció administrativa, ha d'aparèixer com l'intendent dels béns de la pàtria; un intendent més o menys bo, de qui cal raonablement esperar-ne que sigui en general més dolent que no pas bo, perquè la seva tasca és difícil i s'acompleix en condicions moralment desfavorables. L'obediència no per això deixa de ser obligatòria,

no pas per cap dret de l'Estat a manar, ans perquè és indispensable a la conservació i al repòs de la pàtria. Cal obeir l'Estat, el que sigui, si fa no fa com els infants afectuosos que els pares, de viatge, han confiat a una institutriu mediocre i, tanmateix l'obeeixen per amor als pares. Si l'Estat no és mediocre, millor que millor; tanmateix, sempre caldrà que la pressió de l'opinió pública l'estimuli a sortir de la mediocritat; però, sigui mediocre o no, l'obligació d'obeir-lo és idèntica.

Certament, no és pas il·limitada, aquesta obligació, però només pot tenir de límit la revolta de la consciència. No hi ha criteri, per a aquest límit; i fins és impossible a tothom de fixar-ne un per al seu ús una vegada per totes; quan hom sent que ja no pot obeir més, desobeeix. En tot cas, però, una condició necessària, tot i que no suficient, per a poder desobeir sense crim, és ser-hi empès per una obligació tan imperiosa que forci a menysprear tot risc, sense excepció. Si hom s'inclina a desobeir però l'atura l'excés de perill, és imperdonable, segons el cas, o per haver pensat a desobeir, o per no haver-ho fet. Fora d'això, sempre que hom no està rigorosament obligat a desobeir, està rigorosament obligat a obeir. Un país no pot ser lliure si no es reconeix que la desobediència a les autoritats públiques, en cas de no procedir d'un sentiment imperios del deure, deshonora més que el robatori. És a dir, l'ordre públic s'ha de considerar més sagrat que no la propietat privada. Els poders públics poden estendre aquesta manera de veure mitjançant l'ensenyament i amb mesures adequades que es tractaria d'inventar.

Però només la compassió per la pàtria, la preocupació ansiosa i tendre d'evitar-li la dissort, pot donar a la pau, especialment a la pau civil, el que la guerra, civil o estrangera, desgraciadament té per si mateixa: quelcom d'exaltant, d'emocionant, de poètic, de sagrat. Només aquesta compassió pot fer-nos retrobar el sentiment, perdut de fa tant, i tan rarament viscut en el curs de la història, que Théophile expressava en el bell vers "La santa majestat de les lleis."

Els moments en què Théophile escrivia aquest vers són potser els darrers en què aquest sentiment hagi estat profundament viscut a França. Després vingué Richelieu, després la Fronda, després Lluís XIV, després la resta. Montesquieu intentà debades de tornar-lo a fer penetrar en el públic per mitjà d'un llibre. Els homes de 1789 l'invocaven, però al fons del cor no l'hi duien pas, si no, el país no hagués pas lliscat tan fàcilment a la guerra, civil i estrangera alhora.

Després, el nostre llenguatge esdevingué impropï per a expressar aquest sentiment. Tanmateix, és aquest el sentiment que s'intenta d'evocar, o la seva rèplica més pàl·lida, quan es parla de legitimitat. Però anomenar un sentiment no és pas prou, per a suscitar-lo. Heus ací una veritat fonamental, que oblidem massa.

¿Per què ens hem de mentir? El 1939, abans de la guerra, sota el règim dels decrets-llai, ja no n'hi havia, de legitimitat republicana. Se n'havia anat com la jovesa de Villon, "que m'ho ha amagat, que se n'anés", sense soroll, sense dir que se n'aniria, i sense que ningú fes un gest, ni digués res, per retenir-la. Quant al sentiment de legitimitat, era del tot mort. Que ara reaparegui en el pensament dels exilats, que tingui un lloc, amb altres sentiments de fet incompatibles amb ell, en els somnis de guarició d'un poble malalt, això no vol dir res o ben poc. Si era nul el 1939, ¿com podria ser eficaç, immediatament després d'anys de desobediència sistemàtica?

D'altra banda, la Constitució de 1875 ja no pot ser fonament de legitimitat, després d'haver caigut el 1940 en la indiferència o fins en el menyspreu general, després d'haver estat abandonada pel poble de França. Car el poble de França l'abandonà. Ni els grups de resistència ni els francesos de Londres no hi poden fer res. Si una ombra de recança s'expressà, llavors, no fou pas de cap part del poble, sinó de parlamentaris, entre els quals

la professió mantenia viu l'interès per les institucions republicanes, fora d'ells mort arreu. Un cop més, poc importa que molt de temps després hagi reaparegut un xic. Actualment, la fam comunica a la III República tota la poesia de l'època en què hi havia pa. És una poesia fugitiva. Alhora, a més a més, el fàstic experimentat una bona colla d'anys, i arribat al seu grau extrem el 1940, és persistent. (La III República, a més, ha estat condemnada en un text emanat oficialment de Londres; d'ací que difícilment es pugui prendre com a fonament de legitimitat.)

Tanmateix, és cert que, en la mesura en què les coses de Vichy desapareguin, en la mesura en què no sorgeixin unes institucions revolucionàries, potser comunistes, hi haurà un retorn a les estructures de la III República. Però simplement perquè hi haurà un buit i alguna cosa caldrà. Això és necessitat, no pas legitimitat. Li correspon, entre el poble, no pas la fidelitat, ans una trista resignació. La data de 1789 desvetlla un eco molt més profund; però només li correspon una inspiració, no pas unes institucions.

Essent que efectivament hi ha hagut ruptura de continuïtat en la nostra història recent, la legitimitat no pot tenir ja caràcter històric; ha de procedir de la deu eterna de tota legitimitat. Cal que els homes que es proposin al país per a governar-lo reconeixin públicament certes obligacions amb les aspiracions essencials del poble, eternament inscrites al fons de les ànimes; cal que el poble confii en la seva paraula i la seva capacitat i tingui mitjans de testimoniar-ho; i cal que el poble senti que en acceptar-los es compromet a obeir-los.

L'obediència del poble als poders públics, essent com és una necessitat de la pàtria, és per això una obligació sagrada, que confereix als poders públics, per ser-ne l'objecte, aquest caràcter sagrat. En això, no hi ha pas la idolatria de l'Estat lligada al patriotisme a la romana. N'és justament l'oposat. L'Estat és sagrat, no pas a la manera d'un ídol, ans com els objectes de culte, o les pedres de l'altar, o l'aigua del bateig, o tota altra cosa semblant. Tothom ho sap, que tot això només és matèria. Però aquests trossos de matèria es veuen sagrats perquè serveixen a un objecte sagrat. És l'espècie de majestat que convé a l'Estat.

Si no sabem insuflar al poble de França una inspiració semblant, només tindrà a triar entre el desordre i la idolatria. La idolatria pot prendre la forma comunista. És el que probablement es produiria. Pot també prendre la forma nacional. Llavors tindria versemblantment per objecte el parell, tan característic de la nostra època, constituït per l'home aclamat com a cap i la màquina d'acer de l'Estat. Ara bé, si, d'una banda, la publicitat pot fabricar caps, de l'altra, si les circumstàncies porten un home de verdader valor a una tal funció, aviat esdevé presoner del seu paper d'ídol. O sigui, dit en llenguatge modern, l'absència d'una inspiració pura només deixaria al poble francès, com a possibilitats, el desordre, el comunisme o el feixisme.

Hi ha gent, per exemple a Amèrica, que es demana si els francesos de Londres no tiraran pas al feixisme. Fa de molt mal posar, aquesta qüestió. Les intencions, en si, tenen ben poca importància, tret de quan van de dret al mal, car per al mal sempre hi ha recursos. Les bones intencions, en canvi, només compten acompanyades dels recursos corresponents. Sant Pere no en tenia cap intenció, de renegar de Crist; però ho féu perquè no duia a dins la gràcia que li hauria permès d'abstenir-se'n. I fins i tot l'energia i el to categòric amb què havia afirmat la intenció contrària contribuïren a privar-l'en, d'aquesta gràcia. És un exemple que s'ho val, que hi pensem, en totes les proves que la vida posa.

El problema és saber si els francesos de Londres tenen els mitjans necessaris per a impedir al poble de França de lliscar al feixisme i dificultar-li alhora de caure en el

comunisme o en el desordre. Essent com són, feixisme, comunisme i desordre, expressions amb prou feines distintes, equivalents, d'un únic mal, es tracta de saber si hi tenen cap remei, a aquest mal.

Si no n'hi tenen, la seva raó de ser, que és el manteniment de França en guerra, s'esgota enterament amb la victòria, que en aquest cas haurà de reimmergir-los en la multitud dels seus compatriotes. Si n'hi tenen, de remei, haurien d'haver-lo començat ja a aplicar, en gran mesura i eficaçment, abans de la victòria. Car un tal tractament no es podrà pas començar a aplicar enmig dels desordres nerviosos que acompanyaran, en cada u i en les multituds, l'alliberament del país. I encara menys es podrà aplicar quan els nervis s'hauran calmat, si és que aquesta calma arriba mai; fóra molt i massa tard, ja, i ja ni podria ser qüestió de tractaments.

L'important, doncs, no és pas que afirmen davant de l'estranger que tenen dret a governar França. És com el cas del metge, per al qual l'important no és pas afirmar el seu dret a atendre un malalt, sinó haver establert un diagnòstic, concebut una terapèutica, triat uns medicaments, verificat que estan a la disposició del malalt. Si el metge sap fer tot això, no pas sense risc d'error, però amb possibilitats raonables d'haver-hi vist bé, i se li vol impedir d'exercir la seva funció per posar al seu lloc un xarlatà, té el deure, llavors, d'oposar-s'hi amb totes les seves forces. Però, si en un rodal sense metges una colla d'ignorants s'agiten entorn d'un malalt l'estat del qual demana les atencions més precises i instruïdes, ¿què importa en mans de quin d'ells es trobi, si ha de morir o salvar-se només per atzar? Sens dubte, de tota manera, és millor que estigui en mans dels qui se l'estimen. Car els qui se l'estimen no li infligiran pas el patiment de cap batalla desencadenant-se al capçal del llit, fora que se sàpiguen en possessió d'un mètode susceptible de salvar-lo.

Notes:

[1]

Des de Nova York, on el maig de 1942 s'havia traslladat acompanyant els pares, Simone Weil aconsegueix de ser acceptada a Londres a treballar per la France libre.

El 10 de novembre surt de Nova York en un vaixell de càrrega suec, i arriba a Liverpool el 25.

És retinguda divuit dies pels serveis de seguretat anglesos, vuit dies més del normal.

Maurice Schumann, antic company seu de batxillerat de filosofia, ara portaveu de la France libre, se n'assabenta i aconsegueix de treure-la'n.

El 14 de desembre arriba a Londres, on és admesa com a redactora als serveis civils, al Commissariat à l'action sur la France. Li assignen un despatxet en un hotel particular, on treballarà sola.

A França, els comitès de resistents elaboren projectes per a la reorganització de França després de la guerra, i els envien a Londres. Li encarreguen d'examinar-ne una part.

En examinar-los, se sent obligada a exposar les seves idees sobre les qüestions tractades en aquests projectes.

Escriu, en aquesta etapa, de quatre mesos, una increïble quantitat de textos, entre ells *El desarrelament*. Escriu de nits i de dia, amb ben poques hores de son. Més d'una vegada passa la nit al despatx, on s'ha deixat tancar voluntàriament.

Durant tot aquest temps, intenta que l'enviïn en missió a França, on creu que seria molt més útil que no escalfant cadires. Consideren, però, que seria involuntàriament perillosa per als resistents, i li ho deneguen repetidament.

El 15 d'abril, extenuada, afectada de malnutrició, profundament desesperada, malalta de tuberculosi, és trobada inconscient a casa seva, i l'ingressen a l'hospital Middlesex.

A l'hospital hi té prohibit d'escriure res que no siguin cartes a la família, però no és segur que no aconsegueixi de continuar treballant.

El 26 de juliol, des de l'hospital, escriu una carta de dimissió al seu superior del Commissariat, en desacord amb certes orientacions de la France libre.

En dies següents, té violentes discussions amb el seu antic company de batxillerat Maurice Schumann, a qui retreu les pretensions hegemòniques del moviment gaullista.

El 17 d'agost és transferida al sanatori d'Ashford, al comtat de Kent.

Hi mor d'una aturada cardíaca, provocada pel seu estat general, el 24 d'agost.

El dia 30 és enterrada al cementiri d'Ashford, a la part reservada als catòlics.